МИНИСТЕРСТВО НА КУЛТУРАТА
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ И МУЗЕЙ ПРИ БАН
СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ "СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ
през 1991 година

СОФИЯ, 1992

МИНИСТЕРСТВО НА КУЛТУРАТА
АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ И МУЗЕЙ ПРИ БАН
СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ "СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"

XXXVI
НАЦИОНАЛНА КОНФЕРЕНЦИЯ ПО АРХЕОЛОГИЯ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОТКРИТИЯ И РАЗКОПКИ ПРЕЗ 1991г.

СОФИЯ, 1992

Н. Сираков (София)

ПАЛЕОЛИТЪТ В КАРЛУКОВСКИЯ КАРСТ, ОБЩИНА ЛУКОВИТ

Разкопките се проведоха в периода 27 юни - 8 август 1991 г. Организацията беше осигурена от АИМ-БАН чрез фирма "Спектър" (София) и със съдействие на клуб "Екология" (Плевен) и Българска федерация по спелеология. Научното изпълнение беше осъществено от групата за палеолитни изследвания на АИМ-БАН в договорно международно сътрудничество с Института по кватернер на Университета в Бордо и Археологическия институт на Ягелонския университет (Краков).

Поради финансови затруднения програмата за продължаване на работата в карстовия комплекс "Темната дупка-Проходна" беше ограничена и проучвания със систематичен характер се проведоха само на подобекти ТД I и ТД V.

В ТД V на площ от 8 кв. м бяха изчерпани останките от ориняшки пластове и започна разкопаване на отложения със среднопалеолитен материал. Със слизането в дълбочина се наложиха корекции на досегашното ни схващане за прехода ориняк-граветиен. Те се основават на нови уточнения в стратиграфията и на по-щателен преглед на находки от ерозионно нарушени пластове. Очертаха се две хипотези:

1. Съвместното присъствие на ориняшки и граветски материал е резултат на банално механично смесване, следствие на вторични седиментационни процеси.

2. Следствие са реалните връзки между двете културни традиции. Това би потвърдило възникнали вече предположения в тази насока, основани на единственото до сега известно подобно присъствие на ориняшки елементи в раннограветски пластове (пещерата Ла Кала, Италия). Наличието на такива връзки би допринесло за изясняване на локалните различия в граветиена на ЮИ Европа в полза на становището, че генезиса им предхожда дори 30 000 г. ВР и няма толкова монолитен характер.

Що се отнася до прехода среден палеолит - ориняк, в ТД V се установи още по-силно (отколкото в ТД I) ерозионно нарушение засягащо пластове 4а, 5, 6 и 7.

В ТД I, на площ от 9 кв. м (квадрати АБВ 1-3) бяха разкопани отложенията между нива 625 и 660 см. Поради наклона на пластовете експлорацията обхвана фрагменти от доста седиментологични единици: 6б, 6в, 7а, 7б, 8, 9а, 9б, 10. Всички те съдържаха археологически материал от средния палеолит. Бяха установени нови, по-ранни културни нива:

пласт 9а - левалуа-мустериен, който има подобна характеристика на микромустериена с левалуазка техника от пл. 8 и вероятно е негова по-ранна фаза;

пласт 9б - неопределен засега (поради недостатъчен материал) тип мустериен;

пласт 10 - следи от поне две мустиерски нива с неопределена характеристика.

Така, след сезона 1991 г, имаме общо поне 8 културни нива от средния палеолит. Като се има предвид датирането на най-късните от тях (пласт 6а - 6б) между 65 000 и 70 000 BP, вече става ясно, че в Карлуковския карст се разкрива една от най-съществените на Балканите мустиерски секвенции, обхващаща хронологически доста значителна част от ранния Вюрм.

В. Николов, Е. Сиракова, К. Рогева (София)

РАЗКОПКИ НА РАННОНЕОЛИТНОТО СЕЛИЩЕ СЛАТИНА (СОФИЯ)

През сезона 1991 г., на площ около 500 кв. м продължи проучването на II строителен хоризонт на раннонеолитното селище Слатина. Разкопаният пласт има средна дълбочина около 0,40 м.

Беше завършено проучването на 4 постройки, разположени в западната половина на обекта - едната е отнесена към селището от I строителен хоризонт, а останалите - към II хоризонт. В югозападната част на проучваната площ, под изпечено жилище от I строителен хоризонт, бяха разчистени останки от негоряла сграда от II хоризонт. И двете къщи са имали две помещения. Между тях не е установен стратиграфски хиатус. От другите две постройки, отнасящи се към II строителен хоризонт, едната е изпечена, а другата носи следи от частично опожаряване (на тавана или покривната конструкция). Сградите имат слабо трапецовиден план, обърнат с най-късата си страна към север или северозапад. Ориентирани са с дългата си ос в посока север-северозапад - юг-югоизток, а в един случай - изток-запад. Площта им е около 60 кв. м. Едно от жилищата е едноделно, другото вероятно е било разделено на две помещения чрез тънка стена, а към две къщи са регистрирани малки постройки, долепени към източната стена. По начин на изграждане жилищата не се отличават от господстващата през ранния неолит строителна техника - плет, измазан с глина. Подът е от дебел слой глина, като в един случай е установено полагането на дървен гредоред. Във всички постройки са регистрирани останки от пещ, а някъде и от огнище и други съоръжения. До западната стена на една къща основно е проучено съоръжение, състоящо се от подиум (площадка) и долепена до северната му страна глинена колона с релефна украса върху лицевата страна. Съоръжението е преустройвано 2 пъти и впоследствие многократно обмазвано с глина. В основата на една от къщите е установена строителна жертва - два керамични съда, единият от които е с богата бялорисувана украса, поставени един в друг и върху каменна подложка.

На площ около 350 кв. м започна проучването на културния пласт, отнасящ се към II строителен хоризонт в източната половина на обекта. Засега не са регистрирани останки от съоръжения.

По време на разкопките беше събран значителен брой цели и фрагментирани предмети - оръдия на труда, фрагменти от култови масички, антропоморфни и зооморфни статуетки, керамична пинтадера, накит от мида и др.

Получените през сезона 1991 г. данни потвърждават отново наложилото се схващане, че селището от II строителен хоризонт принадлежи към група Кремиковци и се отнася към втората половина на ранния неолит в Софийското поле.

В. Николов (София)
Т. Кънчева (Н. Загора)
Щ. Хилер, П. Хьоглингер (Залцбург)

РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КАРАНОВО, НОВОЗАГОРСКО

През юли 1991 г. беше окончателно разкопан културният пласт в Южния сектор. В северозападната му част беше проучен най-долният пласт строителен хоризонт от култура Караново I. Представен е чрез останките от едно почти квадратно жилище с ориентация югозапад - североизток с размери 7,20 м х 7,70 м. Към югозападната по-къса стена отвътре са долепени две ниски глинобитни площадки с размери 1,00 х 1,50 м и 0,70 х 1,00 м. Обмазвани са допълнително с глина. Към югозападния край на постройката е установена отвън площадка от дребни ломени камъни с размери 0,90 х 1,95 м. Тя се е намирала пред вратата на къщата. Входният отвор е бил защитен откъм северозапад с къса стена, продължение на северозападната. Пещта с размери 1,40 х 1,20 м се намира пред североизточната стена на къщата. Постройката лежи върху стерилната основа. Техниката е обичайна за ранноенеолитното строителство - плет, измазан с черна глина, а от двете страни - допълнително с жълта глина.

Проучена беше почти изцяло (до ниво подпочвена вода) централната яма с овална форма и размери 6,00 х 4,80 м. Отнася се към късния халколит.

До нивото на подпочвената вода (около 2,00 м под горната повърхност на стерилната жълта глина) беше доведено и проучването на "ямата с камъните", която вероятно е кладенец от бронзовата епоха.

Ст. Чохаджиев (Кюстендил)

РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ В М. "СТУДЕНА ВОДА" КРАЙ С. ВАКСЕВО, КЮСТЕНДИЛСКО

Проучванията продължиха и през 1991 г. в започнатия от предишната година сондаж с площ 160 кв. м.

Дебелината на културния пласт е 1,40 - 1,60 м в зависимост от наклона на терена (запад-изток). Разграничиха се три пласта.

В орницата и първия пласт, на дълбочина до 0,70 м, се откриха разбъркани материали от средновековието, късната античност, желязната епоха, късния енеолит и неолита.

Вторият пласт принадлежи на средния неолит и края на ранния неолит. В него се откриха две разрушени основи на пещи, съответно на дълбочина 0,80 и 1 м. Керамиката в горния хоризонт се характеризира с остробиконичните съдове с черна излъскана повърхност. Откриха се и множество фрагменти от т. нар. "култови масички". В долния хоризонт преобладаваха керамичните фрагменти с тъмна рисувана украса.

В третия пласт се разграничиха два строителни хоризонта. И в двата се разкриха части от жилища, съответно на дълбочина 1,20 и 1,50 м. Керамичните съдове са със заоблена форма, като биконичните се срещат съвсем рядко. Украсата е бялорисувана, като най-често срещаните мотиви са: групи от 3-4 прави, извити и начупени линии;

В. Попов (Русе)
Ив. Вайсов (София)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ПРАИСТОРИЧЕСКОТО СЕЛИЩЕ КРАЙ С. КОПРИВЕЦ, ОБЩИНА БЯЛА

През 1991 г. продължиха спасителните разкопки при с. Копривец. Поради необходимостта от бързо освобождаване на част от терена за нуждите на съвременните гробища на селото, се наложи залагането на два нови сондажа. Единият (сондаж А) - в северната част на гробището, а другият (сондаж В) - на 10 м южно от започнатия през 1990 г. сондаж Б. През тази година продължи и проучването на последния сондаж В.

Резултатите от разкопките през 1991 г. допринесоха за установяване и прецизиране на хоризонталната и вертикална стратиграфия на обекта. Тук се срещат културни напластявания от ранния неолит (сондаж В), от късния неолит (сондаж Б) и от прехода от късния неолит към ранния енеолит (сондаж А).

В сондаж В, обхващащ 30 кв. м, за първи път у нас бе установена най-източната точка на разпространение на бялорисуваната ранионеолитна керамика. В Копривец е представен един изключително ранен етап от ранния неолит. Предвид голямото значение на получените резултати, сондажът ще трябва да бъде разширен през следващия сезон.

През 1991 г. бе достигната дълбочина 0,90 м, без да бъде изчерпан културният пласт. Полусферичните червено ангобирани купи, култовите масички, бялорисуваната керамика, нокътната украса, уплътнените дъна и др. елементи намират аналогии в Доня Бранйевина, Гура Бачулуи и Чирчеа и се отнасят към културата Прото Старчево, като сред материалите откриваме елементи, типични за по-ранния, монохромен етап на ранния неолит (фиг. 2:1). За съжаление, при изкопни работи в района на гробището е бил унищожен горният по-късен пласт и засега не може да бъде установено едно евентуално по-нататъшно развитие на това явление.

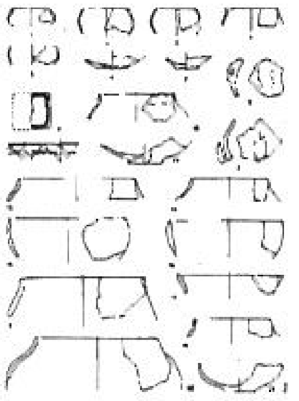

Фиг. 2. Ранно неолитна керамика от сондаж В

Проучването на късния неолит (сондаж Б) продължи и през 1991 г. върху площ от 75 кв. м. Селището от този период е еднослойно. Следи от по-ранни явления липсват. Материалите, както и типичната за късния неолит в този район вкопана архитектура, се отнасят към развития етап на културата Хотница.

Най-интересни са резултатите от проучването на сондаж А, обхващащ площ от 65 кв. м. Дълбочината на сондажа достига от 1,20 до 2,30 м, в зависимост от конфигурацията на терена. Тук селището има вертикална стратиграфия с 5 хоризонта (фиг. 1), обхващащи етапи от средния неолит, късния неолит и прехода към ранния енеолит. В I хоризонт бе открита канелирана полирана керамика, форми върху малки крачета и др. (фиг. 3:1-9). Тези елементи имат най-близки аналогии сред материалите от Самоводене (В. Търновско) и резервата при с. Дриново (Поповско). II хоризонт е представен с материал, типичен за класическата фаза на култура Хотница (фиг. 3:10-15). Интерес представляват и III, IV и V хоризонти, където за първи път в България се срещат в общ контекст материали, отнасящи се към финала на културата Хотница (Хотница II) с такива от културата Джулещи. Това е изключително важно от стратиграфска и хронологическа гледна точка и ни дава реална възможност за преосмисляне хронологическата позиция на двете явления.

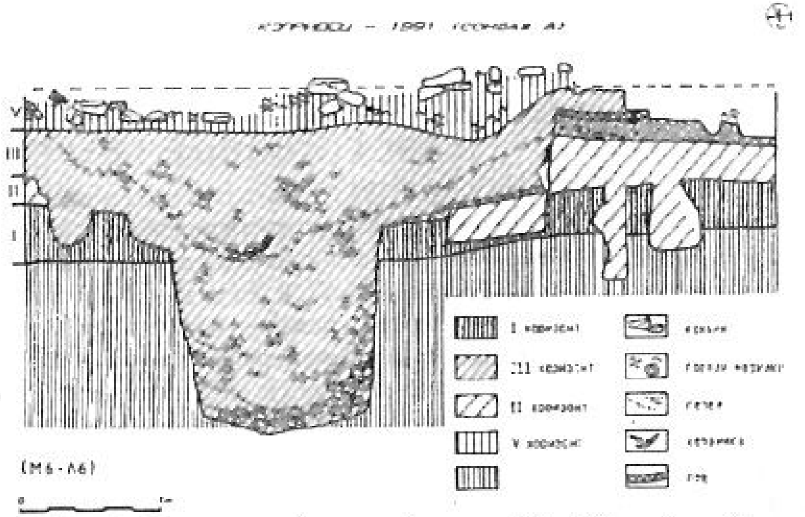

Фиг. 1. Стратиграфски профил в кв. М6-Л6 (сондаж А)

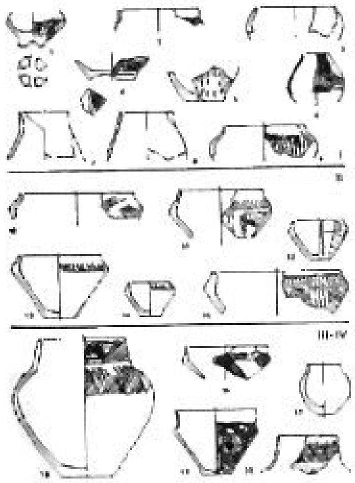

Фиг. 3. Керамика от сондаж А

Най-общо за сега може да се каже, че в обекта се проследяват два стратиграфски пакета: ранно неолитен и късно неолитен с дълготрайно прекъсване между тях.

П. Георгиева, И. Гацов, Ж. Величков (София)

РАЗКОПКИ НА М. “КОЗАРЕВА МОГИЛА”, ГР. КАБЛЕШКОВО, ПОМОРИЙСКО

През месеците юли и август на 1991 г. продължи започнатото през 1990 г. сондажно проучване в и около иманярските изкопи в централната и източна част на могилата. Сондажите бяха ограничени в рамките на пл. кв. 3/15, 3/16, 2/10, 2/23, 2/24. В пл. кв. 3/15, 3/16 не се достигна до сигурен ненарушен от съвременния изкоп пласт. Материалите, намерени при разкопките, са от античността (червенофигурна керамика), бронзовата и каменномедната епоха. Достигната дълбочина - 1,70/1,80 м.

Сондажът в пл. кв. 2/10, 2/24, 2/23 беше започнат с цел разчистване на частично разрушено от плитък иманярски изкоп горяло жилище. Наклонът на проучвания участък на могилата е приблизително 20 градуса, а разликата в дълбочината между западната (горна) и източната част на сондажа е 3,5 м. До пода на проучваното жилище се достига само в пл. кв. 2/10 и 2/24. В този участък никъде не се достигна до някоя от стените. При разчистването бяха вдигнати много деструкции от горели мазилки, както и сравнително голямо количество камъни. Под тях бяха намерени множество силно фрагментирани горели съдове (досега реставрирани 20 бр.). Те имат типичните за ранния енеолит форми и орнаментация (фиг. 1).

В рамките на пл. кв. 2/23 се достигна до част от друго горяло жилище, отнасящо се към по-горен строителен хоризонт. И в него, сред деструкциите от горели мазилки, бяха намерени голямо количество камъни, което предполага използването на камък за строеж.

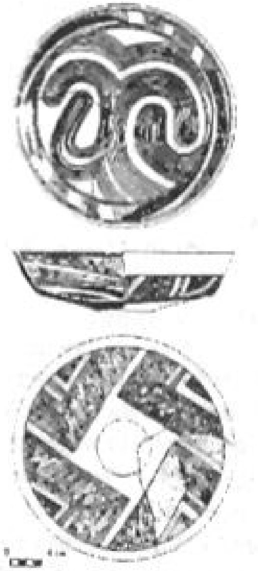

Фиг. 1. Паница, орнаментирана с врязани линии и издраскване, запълнени с бяло (горяло жилище от пл. кв. 2/10, 2/24, дълбочина - 9,60/9,80 м)

Х. Тодорова (София)
Т. Димов (Добрич)

СЕЛИЩНА МОГИЛА КРАЙ “ГОЛЕМИЯ ОСТРОВ” В ДУРАНКУЛАШКОТО ЕЗЕРО

След завършване на изследванията на праисторическия некропол в Дуранкулак през лятото на 1991 г., бяха възобновени разкопките на селищната могила край “Големия остров” в Дуранкулашкото езеро. Предмет на проучване бяха енеолитните хоризонти на могилата, селището от късната бронзова епоха и античният храм в южната периферия на острова. Продължи работата и по разчистването на няколко антични жертвени ями в сектора на праисторическия некропол на югозападния бряг на езерото.

I. Каменномедна епоха.

След отстраняването на подовите нива на енеолитните сгради №№ 2, 6, 7, 8, 9, 12 и 13 от IV строителен хоризонт се установи наличието на по-ранен етап в неговото съществуване, в резултат на което хоризонтът беше разделен на два строителни периода - IV А (ранен) и IV Б (късен). Не всички сгради от времето на късния етап са съществували през времето на ранния. Установи се също, че сградите 12 и 13, така както са публикувани, се отнасят към трети строителен хоризонт.

В южната част на селищната могила бяха разчистени няколко ями от добив на глина, употребявана в строителството на селището от късната бронзова епоха. Те се намират в напластяванията на енеолитните сгради 12 и 13 (квадрати Г 12-13, Д 12-13, Е 12-13, Ж 11-13 и З 12-13), където глинените подови обмазки образуват пласт с дебелина 1,00 м и почти не съдържат битови отпадъци. В тези квадрати изкопите са достигнали в дълбочина до каменните основи на VI и подовите нива на VII хоризонт. Поради това южните части на сградите 12 и 13 от III-V хоризонт сега липсват. Описания на ситуацията в отделните сгради:

Сграда № 2, квадрати И 5 - И 6, под подовото ниво на IV А хоризонт се откриха следи от опалване, покриващи друго ниво от сиво “терацо"* от VI хоризонт. Това ниво лежи върху пласт от каменни деструкции ,отнасящи се към сграда от VI хоризонт. Към него се причислява и един дъговиден, глинобитен перваз в пл. кв. И 4,2. Останки от V хоризонт се откриха под източната стена на сграда 2 - подиум на пещ и бяло обмазан перваз от подиум край източната стена на сградата от V хоризонт. Тя вероятно е била с глинобитна колова конструкция, тъй като следи от каменен цокъл не бяха открити.

Сграда № 6, квадрати Г 8-9, Д 8, построена по време на етапа IV А и преустройвана през етапа IV Б. Двата етапа са маркирани от две подови нива и два ремонта на пещта. Тя представлява висок каменен правоъгълен блок, ограден с изправени каменни плочи (ортостати) - по-големи по размери през първия етап и по-малки през втория. Източната стена на сградата лежи непосредствено върху деструкциите от VI хоризонт. На това място по времето на V хоризонт са изхвърляни отпадъци. Подовото ниво на IV хоризонт ги покрива.

Сграда № 7, квадрати Е 8 - Е 9. След разчистването на подовите нива на IV хоризонт се установи, че по време на етапа IV А стените са били каменни, на места конструктивно заздравени от дебели дървени колове. Под сграда 7 се откри жилище от V хоризонт, ориентирано северозапад - югоизток. То е било двуетажно с колово-глинобитна конструкция. Разчистен беше обмазан подиум от пещ и други два подиума с битово предназначение. Разкрити бяха обгорелите греди от покривната конструкция и замазките от падналото подово ниво на втория етаж, покрити с петсантиметров пласт пепел от изгорелия покрив. На втория етаж е имало тъкачен стан, а на пода на приземния етаж - осем керамични съда. На юг от сграда 7 е имало друго помещение с неуточнени граници, където се откриха три ями, разположени под подовото ниво от V хоризонт. Едната от тях е с диаметър около 2,00 и дълбочина 0,80-1,00 метра, а другите са по-малки. Стените на ямите са опалени, а откритите в тях скелети от риби предполагат стопанско-битово предназначение (вероятно хладилна яма).

Сграда № 8, квадрати З 8-11 и 9. В пл. кв. З 8,2 се разчисти голям глинобитен подиум с размери 3 х 3 м от времето на етапа IV А. В южната му част, около вертикален дървен кол, вероятно е било оформено релефно изображение от бяла глина. Сградата е построена едва по време на IV Б хоризонт. Под източната ѝ стена залягa засега непроучена опожарена сграда от V хоризонт. В пл. кв. З 10,1-4 и З 11,1-2 се очерта хлътване на терена, наклонено в източна посока и запълнено с деструкциите от стените на VI хоризонт.

Сграда № 9, квадрати И 8-11, К 9-11 е най-голямата по размери постройка от IV хоризонт. Тя е просъществувала през двата му строителни етапа. Трапецовидната форма на сградата се отнася към етапа IV Б. Открити са каменен и глинобитен подиум, както и подиумът на пещта, разположен на 1,50 м южно от северната стена на сградата. Под сграда 9 бе проследена по-малка правоъгълна постройка, отнасяща се към V хоризонт. При източната му стена личат двукратни стенни мазилки от бяла глина.

Сгради 12 и 13, квадрати Д 11-12, Е 11-12 и Ж 11-12. Разкопките през 1991 г. показаха, че тези сгради трябва да се интерпретират като култов център ("храм") на селището от IV хоризонт. От двете сгради са запазени само отделни части поради по-късните изкопи за добив на глина в южната им част. В сграда 12 са запазени три олтара:

Източен - по времето на III хоризонт тук се е намирала пещ, а през IV хоризонт - глинобитен подиум, върху който личи разнесена на буци бяла глина, произхождаща от размито релефно изображение;

Северен - павирана с каменни плочи правоъгълна площадка, оградена с ортостати, върху която се разчисти неравномерно струпване на буци жълта глина, произхождащи навярно от релефно изображение, апликирано върху стена от малки каменни плочи, открити върху буци нападала жълта глина;

Западен - правоъгълна, коритообразна оформена каменна площадка, оградена с ортостати и вертикални глинобитни стенички, високи до 15 см, двустранно обмазани с бяла глина. Тук също е имало голямо релефно изображение от бяла глина, съборено в източна посока от паднала върху него стена. Изображението е доста размито и вероятно е представлявало седяща човешка фигура, от която сега личат торсът и главата.

Пред западния и северния олтар е имало хромел (открити бяха хромелните камъни) и може да бъде обяснен като място за култово смилане на жито, защото наоколо не бяха открити никакви съдове или следи от стопанска дейност.

Сграда 13 е съществувала самостоятелно само по време на III строителен хоризонт. В северозападния й ъгъл е запазен голям олтар - полукръгла, павирана и обмазана с глина площадка, оградена с изправени каменни плочи. Стратиграфските наблюдения показват непрекъснато развитие на това съоръжение от времето на VI хоризонт насетне.

---

* С термина "терацо" обозначаваме слоевете сивожълта глина, примесена с пепел, произхождаща от съборените стени на сградите, която обитателите на могилата са използвали за нивелация на терена при строителството на новите жилища.

Общо може да се каже, че докато IV хоризонт с неговите два етапа е имал приблизителен живот около 50-60 години, то V хоризонт е съществувал значително по-късо време. В него не бяха открити съществени количества стопански отпадъци нито вътре, нито вън от сградите. Вероятно той е бил опожарен наскоро след застрояването му. Пожарът е засегнал силно само северната част от селището. В южната му част следите от него се свеждат до отделни петна.

II. Късна бронзова епоха (XIII-XII в. пр. Хр.)

И през отчетната година продължиха разкопките на селището от късната бронзова епоха, разположено по южния склон на Големия остров. Изследван беше до изчерпване на културния пласт строителният етап В на сгради 15 и 17. Подовите нива и на двете постройки са със силен наклон на юг и следват първоначалната конфигурация на терена. Огнищата в сградите са подновявани периодично. В рамките на етап В бяха установени до 8 подновявания на пещи, открити огнища и глинобитни корита. Около тях се откриха дебели пластове пепел, натрошени и обгорели животински кости и голямо количество черупки от морски миди. Предполагаме, че поминъкът на населението е бил свързан с морето, нивото на което през XIII-XII век пр. Хр. е било с около 4-5 м по-ниско от съвременното. Южната линия на укрепителната стена на селището беше проследена с още два метра на изток. В квадрати Д 22-23 и Е 22-23 камъните от нея са били извадени в по-късно време (IX-X век) и на дълбочина до съвременното ниво на подпочвените води не беше възможно установяването на нейното продължение на изток.

Под сграда 15 В се очертаха каменните стени на сграда 15 А, която е била двуабсидна. Под сграда 17 С се достигна до подовото ниво на сграда 17 В, границите на което са трудно доловими поради нарушения в културния пласт през времето на ранното средновековие (сградата е прерязана от две дълбоко вкопани средновековни постройки). Проучванията в селището ще продължат през следващата година с изясняване отношенията между етапите В и С в двете сгради.

III. Античен храм на "Големия остров"

Проучванията на античния пещерен храм в квадрати М 15-17, Н 15-19, О 15-19, П 16-18 и Р 16 започнаха през 1978-79 г. и не бяха довършени поради обстоятелството, че над античния слой минаваше деструкция от укрепителната стена на ранносредновековното селище. Сега разкопките в храма бяха възстановени, но имаха предимно подготвителен характер - разчистване на натрупания по времето на прекъсването на проучването съвременен етап.

Във вътрешността на пещерата, северно от откритата през 1978 г. правоъгълна цела, бяха установени три стени, изсечени в скалата, разделящи вътрешнохрамовото пространство. Те са дебели 0,75 и личат до височина 0,80-0,90 метра. Стените не бяха напълно разчистени и проследени, тъй като части от тях залягат под средновековната сграда № 167. Западно от целата, в квадрати Н 17-18, има грижливо изсечена в скалата стена, която оформя коридор в посока север-юг. Той е с гладък, изсечен в скалата под и свършва до северната страна на целата и оформя тук едно стъпало. То също е изсечено в скалата. На това място има натрупан блокаж от дребни ломени камъни. Произходът му все още не е изяснен. Вероятно откритото стъпало (или стъпала) водят до изсечения в скалата под на храма. Бъдещите разкопки ще имат за задача да установят вътрешната архитектура на съоръжението и неговата хронология. Откритият през 1991 г. археологически материал е твърде оскъден (предимно стени от антични амфори и няколко фрагмента от чернофирнисов съд), именно поради факта, че не е достигнато подовото ниво.

IV. Антични жертвени ями

В сектора на праисторическия некропол през тази година бяха доразчистени няколко антични жертвени ями в квадрати 10 С, 10 Х и 17 А. Те останаха под контролните профили при приключването на разкопките през 1990 г. Ямите са с номера от 30 до 35. Особено интересна е стратиграфията на яма № 33 - практически това са две ями, разположени една над друга. Горната от тях е затворена с подредени в кръг камъни. В запълнителя на на ямите беше открита елинистическа и атическа керамика, фрагменти от амфори от Тасос и Хиос, елинистически балсамарии, чернофирнисови съдове, пепел и животински кости.

Разчистена беше и жертвената площадка, открита през 1989 г. Това е каменно корито с наклонени стени от големи варовикови плочи. То беше запълнено с около 30 см дебел пласт пепел, примесен с керамични фрагменти, въглени и кости. Около площадката теренът е настлан с големи каменни плочи. До тази настилка се достига по павирани пътеки от север и от юг. Откритият керамичен материал позволява да датираме жертвените ями към времето на елинистическата епоха - края на IV-I в. пр. Хр.

Ив. Иванов (Варна)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ВАРНЕНСКИЯ ХАЛКОЛИТЕН НЕКРОПОЛ

Археологическите разкопки се проведоха в най-източната част от предполагаемата територия на некропола. Това беше наложено от извършваните в тази част благоустройствени работи. Проучени бяха 300 кв. м площ, на която се откриха нови 13 гроба. С тях общият брой на разкопаните досега гробове от Варненския некропол достигнаха 294 броя.

Намерените 13 гроба, според съществуващата статистика, се отнасят както следва: 9 са в изпънато положение на скелета и по гръб; 2 - хокери, положени на дясната страна; 1 - символичен (кенотаф) от III вид на тази група и 1 гроб бе със скелет, но силно разрушен и не се установи положението му.

При всички гробове бяха намерени находки от различни материали. Техният брой е 289. По материал се разпределят както следва: злато - 4 (антропоморфен амулет, голяма халка и 2 обечки), мед - 4 (3 брадви и шило), 13 кремъчни пластини, 6 сечива от камък, 11 от кост (предимно копачки), 36 гривни и мъниста от спондилус, 2 черупки от денталиум, 166 мъниста от малахит и черен минерал, както и 47 глинени съда. Последните са много лошо изпечени и само на няколко се възстанови формата. Не бяха установени нови разновидности на погребалния ритуал, както и нови форми на познатите вече видове находки по материала, от който са изработени.

Р. Катинчаров, В. Мацанова, Д. Генов (България)
Н. Я. Мерперт, Т. Мишина (Русия)

БЪЛГАРСКО-РУСКА ЕКСПЕДИЦИЯ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ С. ЮНАЦИТЕ, ОБЩИНА ПАЗАРДЖИК

През 1991 г. продължиха редовните археологически разкопки на селищната могила при с. Юнаците. В най-южната част на могилата - площ 275 кв. м беше довършено проучването на I строителен хоризонт от каменно-медната епоха. Тук той се проследява на дълбочина 6,45-7,16 м. Върху цялата проучвана площ хоризонтът е силно нарушен от субструкцията на жилища №№ 48,49,50 и ями №№ 3, 11, 12, 15, 16 и 33, принадлежащи на хоризонти от ранната бронзова епоха. През 1991 г. беше изследвана една частично запазена част от жилище В/7. Бяха разчистени отделни петна от трамбован под, основа на пещ, зърнохранилище и струпване от силно фрагментирани керамични съдове.

Извън установените очертания на жилището са разкрити два човешки скелета и череп (№№ 65,66 - хокери, № 64 - череп), без да могат да бъдат фиксирани гробните ями, погребален инвентар липсва. С тях общо в рамките на I строителен хоризонт са открити останки от около 40 човешки скелети, което доказва изказаното през 1990 г. предположение за внезапната гибел на обитателите на последното селище от халколита вследствие на вражеско нападение.

Намерените находки - керамични съдове, оръдия на труда от кремък, камък, кост, рог и мед, идолна пластика от кост и глина, са характерни за III фаза на културните комплекси Криводол-Салкуца-Бубани и Коджадермен-Гумелница-Караново VI.

Резултатите от археологическото проучване на I строителен хоризонт са важен научен принос за изясняване на редица въпроси, свързани с финала на каменно-медната епоха в Тракия.

Л. Гетов (София)
Ил. Илиев (Ямбол)
Ян Лихардус, Ф. Бертемес (Саарбрюкен)

РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ С. ДРАМА, ЯМБОЛСКО

През 1991 г. разкопките обхванаха площ около 2 200 кв. м, като върху цялата разкопана територия, пластът от култура Караново VI беше изчерпан изцяло. Получени са следните резултати:

1. Довърши се проучването на всички съоръжения по южната половина на могилата. С това се изясни целият план на селището от указания период. Допроучиха се и къщи 440 и 435, както и интерпретираното като къща вкопаване 504. Изясниха се техните северни части в рамките на разкопаването на централния профил.

Къща 445 има посока на дългата ос изток-североизток-запад-югозапад. В пясъчножълтия пълнеж се намериха многобройни късове от стенна мазилка. Един голям къс от стена с повърхност 12 кв. м беше паднал на дъното на плиткото вкопаване. Горната й страна многократно е била обмазвана с фина варовикова замазка. Долната й страна е сравнително груба и не е допълнително замазвана. Върху двете страни личат отпечатъци от дъски. Във вътрешността на стената не се откриха отпечатъци от плет, но на голямо разстояние един от друг са се намирали дървени колове. Находката свидетелства за използването на глинобитна техника в жилищното строителство.

Къща 435 имаше подобна на къща 445 ориентация. Под останките й се откриха две плитки вкопавания, силно разрушени. Стана ясно, че се касае за две къщи, разположени една до друга. Между останките са установени многобройни керамични фрагменти. Особено важна е пещ 516, чийто отвор е към юг. Между пласта от разрушени стенни мазилки и трамбования глинен под са открити многобройни цели съдове, както и разпилени оръдия на труда. Трамбованият глинен под е дебел около 0,60-0,70 м. Под него минава тънък черен пласт.

Непосредствено на изток къща 510 имаше същата ориентация. Пълнежът между останките е по-светъл, липсват големи късове стенна мазилка. В югоизточната част на пода е установено голямо струпване от керамични съдове, частично засегнато от плуг. Вкопаването под пода е съвсем плитко.

Къща 440 (изследвана е северната й част) има същата ориентация. Под пода й беше установено вкопаване. Между останките от къщата се откриха многобройни находки.

Къща 450, разположена южно от къща 440, е ориентирана в посока север-юг. Профилите през останките й свидетелстват за две фази на съществуване. Втората започва с изграждането на нов под върху ямата под къщата - от дървета и трамбована глина. Върху този под е запазено огнище 515 и са намерени голям брой керамични съдове.

Обект 504 представлява сив, съдържащ много пепел и въглени глинен пласт, в който има и много късове изпечена стенна мазилка, както и малки струпвания от варовикови камъни. Интерпретацията е силно затруднена, но вероятно се касае за силно разрушени (вторично) останки от къща.

През 1990 г. започна проучването на една пътека от настлани камъни и керамични фрагменти - обект 449. Тя има посока от юг към центъра на селището и минава между къщи 440 и 435. Оказа се, че втората фаза на къща 450 лежи частично върху настилката, а в самата настилка са установени керамични фрагменти само от ранната фаза на периода Караново VI. От това следва, че настилката на тази "улица" е правена в началото на указания период.

2. От предишните години стана ясно, че около селището е съществувал голям кръгов изкоп (окоп), чиято северна и източна част са сигурно установени. През 1991 г. бяха направени два дълги, тесни сондажа, югоизточно и югозападно от селището. В резултат на това бе констатирано, че южно от селището съществуват два окопа, но все още не е ясно дали те някъде се свързват. Според намерените в пълнежите на окопите керамични фрагменти, тези съоръжения са направени и използвани в една късна фаза на периода Караново VI.

3. За първи път бяха разкрити гробове. Гроб 001 е установен между къщи 440 и 522. Гробната яма е плитка и овална по форма. В нея са разкрити два скелета. Скелетът на възрастния индивид е в положение хокер надясно, с глава на север, краката са силно свити към тялото. Ръцете са надолу, слабо свити. Вторият скелет е на дете - хокер надясно, с глава на юг. Погледите са един срещу друг. Детският скелет е лошо запазен. Между двата скелета се намират средно големи камъни. Гробни дарове липсват, но в пълнежа на гробната яма са открити голямо количество керамични фрагменти, отнасящи се към средната бронзова епоха. Гроб 002 е установен в голяма, кръгла яма

с дълбочина около 2 м. Скелетът е на възрастен индивид в положение хокер наляво, с глава на изток-североизток. Краката са свити - левият сравнително слабо, десният - силно. Ръцете бяха изключително свити, лявата лежи под тялото, дясната е пред гърдите. И в този гроб не се откриха погребални дарове. Само до скелета са констатирани три камъка.

Стратиграфски двете погребения са по-ранни от Караново VI. Начинът на изграждане и на погребение, както и откритите в гробната яма 001 фрагменти керамика, позволяват да се предположи датировка, отнасяща се към средната бронзова епоха.

През следващите две големи довършителни кампании, през пролетта и лятото на 1992 г., във връзка с планираната публикация, трябва да се обработи, реставрира и документира керамиката от периода Караново VI. Освен това, в областта на TG1 ,трябва да се проведат ограничени повторни изследвания, за да се изясни преходът от Караново II към Караново III в долината на р. Калница.

А. Радунчева (София)
Б. Колева (Пловдив)

РАЗКОПКИ НА ЕНЕОЛИТНИЯ КУЛТОВ ЦЕНТЪР ДО С. ДОЛНОСЛАВ, ПЛОВДИВСКО

През 1991 г. археологическото проучване имаше за цел пълното уточняване на оформлението от периферията на комплекса, отнасяща се към времето на третото преправяне на подовете на сградите. В източната част на обекта беше разчистена третата преправка на пода на най-южния храм. Открито бе следното:

1. Каменният пояс (чието проучване започна през предходните години) е опасвал цялата могила. В северната част на обекта е достигал до самата му основа. Денивелацията на трасето му е била повече от два метра, а разстоянието до постройките - различно. В северната и източна периферия каменният разделителен пояс е бил обмазан изцяло с бяла пръст. Откриха се и някои обстоятелства, позволяващи ни да предположим, че е съществувал и втори каменен кръг, концентричен с вече проучения.

2. Северната периферия (до вътрешната страна на каменното ограждане) е била покрита с различни геометрични фигури, изпълнени с бяла пръст или като ниски груби релефи. Най-добре запазен беше секторът, покрит с широки успоредно разположени бели ленти. Всички фигури са били съобразени със съществуващия на това място път, водещ от север към центъра на комплекса. Пътят беше проучен през 1990 г.

3. Върху пода на най-южния храм бяха открити разнообразни антропоморфни и зооморфни изображения. Те също се отнасят към третата преправка. Върху единия от тях бе разчистен почти цял скелет на малко прасе. Над трупа на животното е била издигната малка пирамида от камъни и пръст. В югоизточния ъгъл на най-източното помещение на тази постройка беше проучен малък олтар. Формата му се доближава до трапецовидна. Хоризонталната му част е била покрита с множество разноцветни рисунки. За направата им е била използвана бяла, кремава, черна и червена боя. Голяма част от рисунките са запазени в добро състояние.

Н. Сираков, С. Иванова, С. Сиракова (София)

АРХЕОЛОГИЧЕСКА ЕКСПЕДИЦИЯ НА БАН В ЮГОИЗТОЧНА АЗИЯ (КЪСЕН ПАЛЕОЛИТ И ПРЕДНЕОЛИТ)

През последния сезон проучванията се проведоха в периода 25.02.90 - 01.04.91 г. Освен авторите, от българска страна участие взеха Ц. Цонев (АИМ) и В. Попов (Зоологически институт - БАН), а от виетнамска - Нгуен Ван Бин, Дан Хъу Льъу, Ву Те Лон (Археологически институт - Ханой).

Районът на проучванията е разположен на границата между Северен Виетнам и Лаос (провинция Тан Хоа, околия Ба Тхък) и обхваща площ от около 50 кв. км северно от по-голямата река Ма и източно от левия й приток Хуа (фиг. 1). Релефът е силно пресечен, планински, с широко развита хидрографска мрежа, която се разтоварва в основната водосборна артерия - р. Ма. Повечето от потоците и малките реки имат вода целогодишно, но има и доста сухоречия, които се превръщат в буйни реки само в сезона на тропическите дъждове. Надморската височина на долините е 150 - 250 м, а на хребетите и върховете - 600 - 1000 м. По-огладените форми на релефа са изградени обикновено от пермотриаски вулканогенно-теригенни скали, а по-стръмните - от карбон-пермски карбонатни скали, с множество пещери, навеси и пр. образования, типични за тропическия карст.

Климатът е тропически, с летен, дъждовен период (май-септември), през който дневните температури се колебаят между 30 - 40 градуса и сух, зимен сезон (ноември-март) с дневни температури 16 - 27 градуса.

Нашите теренни разузнавателни проучвания установиха следи от праисторическо и по-късно обитаване на повечето пещери и навеси. По-значими от тях за праисторическата археология, а във връзка с нея, и за стратиграфията и палеонтологията на плейстоцена и ранния холоцен са (фиг. 1):

Фиг. 1. Район на изследванията - околията Ба Тхък (селището долу вляво), провинция Тхан Хоа, на границата между С. Виетнам и Лаос. Неколкократно увеличен, районът е представен като защрихован квадрат на картата на ЮИ Азия (горе ляво)

1. Скален навес и пещера Диеу;
2. Пещерна система Ма Са;
3. Пещерата Хан Чън;
4. Скален навес и пещера Тун Ху;
5. Пещерата Нък;
6. Пещерата Хан Куън;
7. Пещерата Хан Дой и навесът Хан Сов Сат;
8. Пещерата На Дон.

Първият от тях, навесът Диеу (географски координати: 20 градуса и 25 минути северна ширина, 105 градуса и 16 минути източна дължина; фиг. 1, 1), има реперно значение, не само за този район, с добре запазената стратиграфия и многослойна археологическа секвенция. Поради това той бе разработен като основен обект на разкопките и съпровождащите интердисциплинарни изследвания в района. Площта на повърхността под навеса е около 130 кв. м. Чрез два по-големи сондажа в предишни сезони е била разкопана площ от 50 кв. м на дълбочина 250 - 300 см, и добито значително количество археологически и палеонтологически материал, но за съжаление без задоволително методическо изпълнение. Разширявайки един от тези изкопи, ние разкопахме по-малка площ - от 10 кв м на дълбочина до 508 см. Квадратите на мрежата ни са със страни 1 м. Разкопаването се водеше изключително само с прецизни дребни инструменти (шпакли, специално изработени копачки, мистрийки, ножове и пр.) на 5 см механични пластове, триизмерна локализация на всяка находка или структура с точност до 1 см. Независимо от това, около 80% (а в редица случаи 100%) от разкопаваните седименти се подлагаха на промиване с мрежи и сита с размери на отворите от 1 до 2 кв мм.

Съответстваща на този начин на разкопаване бе документацията, отразяваща подробно хоризонталната ситуация през всеки 5 см дълбочина в М 1:10, а някои структури и детайли и в по-едър мащаб.

Стратиграфияа отложенията (фиг. 2):

Пласт 1 - дебелина 15 - 30 см, льосоподобна глина с антропогенни примеси от пепел, въглени, обгорени фрагменти глина, плюс хумусни останки. Цвят тъмносиво-кафеникав. Културни останки - керамика, каменни артефакти, порцелан и пр., от бронза до наши дни.

Пласт 2а - дебелина 30 - 50 см, льосоподобна глина с примес от варовиков среден и дребен чакъл, пепел, кръгли и конични охлюви. Цвят светложълт до сивобелезникав. Културни останки - серия от погребения, каменни и костени артефакти: Хоабинска култура (без керамика) от началото на ранния холоцен.

Пласт 2б - дебелина 20 - 50 см, седимент, подобен на пл. 2а, но с по-малко пепел, на места повече кръгли охлюви. Цвят светложълт с по-слабо изразен белезникавосивкав оттенък. Хоабинска култура, начало на ранен холоцен.

Пласт 3а - дебелина 15 - 80 см, льосоподобна глина с по-голямо участие на глинеста фракция (от по-горните пластове), която при скалната стена (в източната част) е и по-компактна, липса на пепел, значително количество оглинени грудки и фрагменти хематит и др. железни окиси, които са неантропогенен компонент. Цвят розово-червеникав до светлокафяв. Хоабиниен от началото на ранния холо-

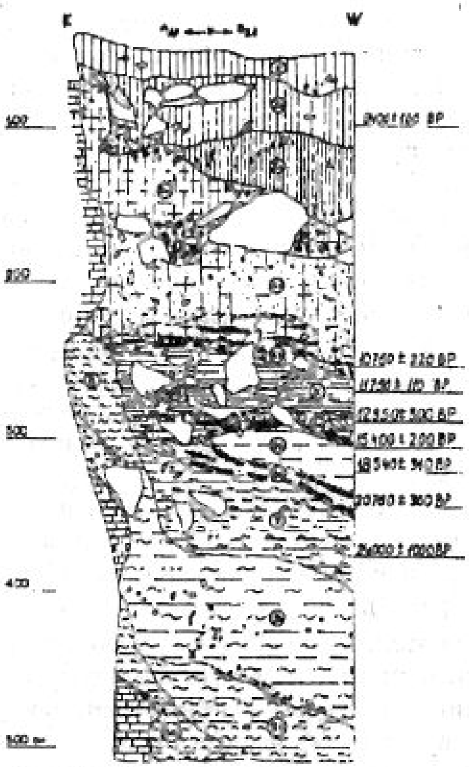

Фиг. 2. Стратиграфски разрез на отложенията в основния обект, навеса Диеу. Южен профил на разкопките, фрагмент от кв. А20 - В20.

цен.

Пластове 3б и 3с са локални фациеси със седиментологично, но не и културно-хронологическо значение (в непредставената част на разреза).

Пласт 4а - дебелина 35 - 60 см, глинесто-льосоподобен седимент с малък примес на песъчлива фракция, значително по-компактен от пластовете над него. Цвят светлооранжев. Горната му граница се определя от ниво на по-едри варовикови късове и блокове. Много по-малко количество (отколкото в горните пластове и особено 3а) охлюви. Културни останки: Хоабиниен от самия преход плейстоцен-холоцен.

Пласт 4б - дебелина 10 - 27 см, седимент както в 4а, но със значителни примеси от пепел, обгорени охлюви и кости, концентрация на каменни артефакти, следи от стратифицирани на места огнища, т. е. ниво на интензивно обитаване. Хоабиниен от прехода плейстоцен-холоцен.

Пласт 5 - дебелина 25 - 40 см, глинест седимент с рязко отличаваща се от по-горните пластове пластичност и по-голяма компактност. Цвят светлокафяв. Значително количество варовикови късове и малки блокове, а също алохтонни шистови плочи - останки от антропогенни структури. Хоабинска култура от финалната фаза на плейстоцена.

Пласт 6а - дебелина 10 - 25 см, глинеста фракция с примес от дребни варовикови зърна. Цвят светлочервеникав с розов до светлокафяв оттенък. Антропогенни компоненти - обгорени и спечени грудки глина, въглени, обгорени кости и охлюви, прослойки от огнища, т. е. ниво или нива на интензивно обитаване. Хоабиниен от финалната фаза на плейстоцена.

Пласт 6б - дебелина 30 - 40 см, глинест седимент подобен на пл. 5, но с незначително количество по-дребни и средни варовикови късове. Цвят светлокафяв. На места (в източния профил) по-големи концентрации на въглени и артефакти. Късна фаза на ранния Хоабиниен.

Пласт 6с - дебелина 8 - 20 см, седимент като в 6б, но с белезникавосиви лещи от обгорена глина. Значителни антропогенни примеси - въглени, обгорени кости, прослойки от огнища, голяма концентрация на каменни артефакти. Няколко нива на интензивно обитаване, свързано с повърхността на пл. 7 и началото на седиментацията на пл. 6. Ранен хоабиниен.

Пласт 7 - дебелина 50 - 80 см, плътна, пластична глина от латеритен тип. Цвят ярко червеникаво-светлокафяв. Примес от огромно на места количество черупки само от кръгли охлюви. Слаб примес на дребен варовиков чакъл. Средно интензивно заселване - без ясно изразени хоризонтални концентрации на археологически материал. Протохоабиниен.

Пласт 8 - запазен остатъчно в ниша на скалната стена глинест, пластичен седимент. Цвят светлокафяв. Стерилен археологически, без костни останки.

Пласт 9а - дебелина - 80 - 150 см, много компактна, мазна глина, с конкреции от калцифицирана глина с диаметър 2 - 5 см, зърна - конкреции от феро- и манганови окиси с диаметър 1 - 1,5 см, дребни фрагменти от кварц, диабаз, шисти със следи от химическо изветряване. Разновидност на латеритните глини. Археологически стерилна, но със средно количество костен материал - предимно зъби от бозайници, между които орангутан. Цвят жълтеникавоохрен до светлокафяв.

Пласт 9б - дебелина неизвестна, подобна на 9а, но почти без карбонатни конкреции латеритна глина. Стерилна археологически, с костен материал като в 9а, но който намалява в дълбочина.

Пласт 10 - дебелина неизвестна, латеритна глина, на места с песъчлива фракция, предимно едрозърнеста и фрагменти от изветрели диабази. Цвят оранжевосветлокафяв. Стерилен археологически. Спорадични костни останки (само зъби, както в 9а и 9б).

Пластове 9а, 9б и особено *10* са образувани в по-влажни условия, с участие на локални води, а някои техни компоненти носят следи от неинтензивен воден транспорт. Следователно палеонтологическият материал в тях е претърпял известно преотлагане.

Археологическа секвенция:

Навесът е обитаван с различна интензивност, но непрекъснато през продължителен период, обхващащ отлагането на пластове 7 - 1. Без най-горния, всички останали (7 - 2а) съдържат археологически материал, свързан с Хоабинската култура. По хронологическия си обхват (24 000 - 9 000 ВР) това засега е най-значителната хоабинска секвенция в ЮИ Азия.

Културните останки, образуващи хоабинската секвенция, включват: ансамбъл от каменни артефакти, сечива и др. изделия от кост, рог, черупки от мекотели, минерални багрила, погребения и свързани с тях структури, огнища и следи от битови структури, хранителни отпадъци (кости от бозайници, птици, земноводни, влечуги, риби, останки от раци и мекотели, растителни останки).

Каменният ансамбъл е много богат и двата му основни компонента включват над 15 000 бр. дебитаж и около 450 оръдия. Това съотношение опровергава доста разпространеното досега схващане, че в структурата на хоабинските ансамбли дебитажните отломъци са много по-незначителна категория. Ясно е, че то е резултат на непрецизно и нехайно разкопаване на големи площи с недопустимо темпо.

Основна суровина са диабазите, риолитите, порфир-риолитите, базалта, а по-рядко - кварц, кварцит, пясъчни, глинени шисти, под формата главно на речни валуни. Добивани са в околните речни долини, където са в изобилие.

Огромната част от оръдията са изработени от цели валуни или от техни фрагменти, а само 2 - 4% - от дебитажни отломъци.

В долните пластове на хоабинската секвенция (7 - 6б) е по-значително участието на валунни оръдия от групата на същинските чопери (фиг. 3, №7). Същевременно, в пласт 6с бе открита примитивна форма на брадвичка с полирано лезвие, изработена от плосък валун (фиг. 3, №2). Тъй като стратиграфската ѝ позиция е вън от съмнение, а датирането на пласта (серия от огнища, вж фиг. 2) в рамките на 20 000 - 21 000 г. ВР е подкрепено с повече от една съответстващи си дати, това е най-ранното безспорно доказателство за използването на такава техника в света. Нещо повече - в пласт 7, т. е. няколко хилядолетия още по-рано, бе открит абразив от пясъчник с износване във форма на улей, чиято конфигурация отговаря отлично на заточването на лезвия от същия тип.

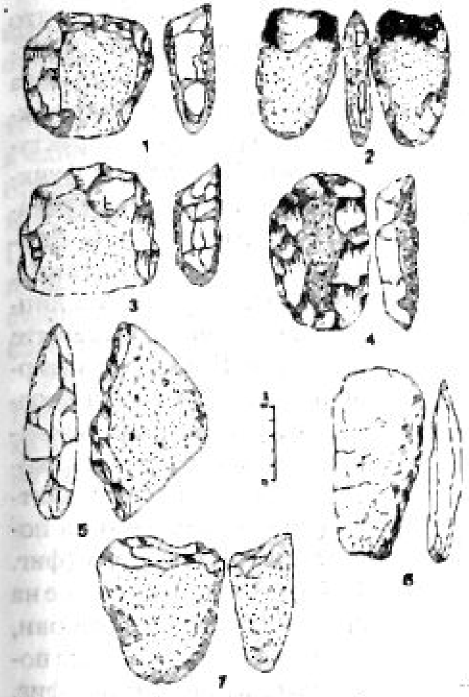

Фиг. 3. Хоабинска култура. 1. валунен дискоид, (пл. 5, Диеу); 2. валунна брадвичка с шлиф. лезвие (пл. 6с, Диеу); 3. полудискоид (къса брадвичка, пещ. Ма Са); 4. суматралит (пещ. Ма Са); 5. странично валунно стъргало (пл. 4а, Диеу); 6. костена брадвичка (пл. 4б, Диеу); 7. чопер (пл. 7, Диеу)

В следващата, по-късна фаза на ранния хоабиниен (пластове 6а - 5) заедно с оръдия от т. нар. шонвийска традиция - странични валунни стъргала с висок ретуш (фиг. 3, №5) се срещат типове от групата на дискоидите (фиг. 3, №1), бифациални брадвички.

В ранната фаза на средния хоабиниен (11 000 - 9 000 г. ВР) се появяват костени брадвички, като тази от пласт 4б, изработена вероятно от лопатка на едър бозайник (фиг. 3, №6). Широко разпространение получават форми от групата на т. нар. "къси брадви" или полудискоидити (фиг. 3, №3), суматралитите (фиг. 3, №4).

Особен интерес представляват "плочите с вдлъбнатини", които се разкриха и като елементи на погребални структури (главно в пласт 2а,

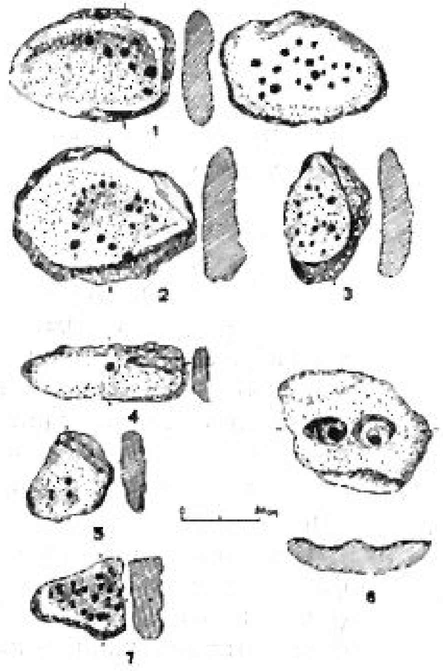

Фиг. 4. Плочи с вдлъбнатини (Диеу)

но също в пласт 5) и като елементи на битови структури (около огнища, места за обработка на храна), както и без връзка със структури (фиг. 4). Относно функционалната им интерпретация са правени доста фантастични предположения, чиято обща причина е липсата на проучване на самите предмети. Без да сме завършили работата в тази насока, ние установихме няколко възможности: за вдлъбнатините, които са по-плитки (пропорционално на по-големия си диаметър (фиг. 4, №6) - гнезда за трошене на орехи, костилки, охлюви, стриване на пигменти; за по-малките вдлъбнатини (фиг. 4, №1-5, №7), гнезда за добиване на огън, но и някои дейности от първия тип.

От общо 8 погребения, повечето бяха силно нарушени (от предишни изкопи, ерозии и пр.) и само 3 в сравнително по-запазено състояние. Повечето погребения се разкриха в пласт 2а, период, в който навесът (или част от него) е ползван предимно като некропол. Най-разпространеният тип погребение е трупополагане в свита клекнала позиция с ръце, скръстени на гърдите. Ямата е с малки размери, заобиколена и частично обложена с по-плоски камъни и покрита с плочи, някои от които с вдлъбнатини. В горната част на пласт 2а бяха открити следи и от частично трупоизгаряне.

Интересен аспект от антропологическата характеристика на някои индивиди е съчетанието на монголоидните с негроидни белези. Този факт има значение за изясняване на ранните контакти между т. нар. австронезийци (негроидни популации от островна ЮИ Азия),

идващи от изток и континенталните монголоиди, заселили доста отдавна вече Индокитай, идвайки от север.

Хоабинският технокомплекс е най-значимото явление в културното развитие на континенталната и част от островна Югоизточна Азия в един изключително важен, но все още слабо проучен период от праисторията на този район - края на плейстоцена и началото на холоцена, когато се осъществява прехода от палеолита към неолита. Преобладаващото схващане за хронологията на това вление е, че началото му се отнася не по-рано от 12 - 15 000 г. ВР. Счита се, че същинската хоабинска културна традиция възниква на основата на една доста по-архаична култура - шонвийската.

Нашите проучвания дават достатъчно основания за ревизия на тази хронология, изтегляйки началото на хоабиниена поне с десет хилядолетия. Създава се и възможност за много по-солидна и прецизна периодизация, чиито основни елементи представяме.

II. ТРАКИЙСКА АРХЕОЛОГИЯ

Ст. Александров (София)
Ан. Бакъмска (Перник)

СОНДАЖНО ПРОУЧВАНЕ НА ПРАИСТОРИЧЕСКО СЕЛИЩЕ РАДОМИР - ВАХОВО

Проучването се извърши в три сондажа с размери 10 х 2 м и един сондаж с размери 5 х 5 м с обща площ 85 кв. м. Установени бяха два културни пласта - от ранната бронзова епоха (РБЕ) и от късния неолит. Стратиграфски двата пласта не са ясно отделени, като материали от двете епохи се откриват на всички дълбочини.

Стратиграфската картина на пласта от РБЕ е най-ясна в сондажи 3 и 3А, където сигурно са регистрирани 4 хоризонта. Най-долният (I) е фиксиран от яма на дълбочина 1,30 м. Следващото сигурно ниво (III) бе регистрирано на дълбочина 0.80 м от въглени, камъни и керамични съдове. Между тези две нива вероятно съществува още едно (II ?), видяно от характеристиката на керамичния материал, но нерегистрирано стратиграфски. Ниво IV беше проучено на дълбочина 0.55 - 0.60 м и е представено от разрушено съоръжение с дебелина на подовата настилка 0.05 м и керамични съдове. Последното ниво (V) бе регистрирано от струпване на камъни и керамични фрагменти на дълбочина 0.30 м. В хронологическо отношение отделните нива се синхронизират както следва: ниво I - Черна вода, III - Болераз, ниво II (?) - Орля-Садовец, ниво III - Костолац, ниво IV - ранен Вучедол, ниво V - класически Вучедол.

Във всички сондажи бе достигнато ниво на неолитната епоха, като в сондаж №1 бе проучена част от жилище с глинобитна конструкция на стената. Изследването на този пласт ще продължи през следващия сезон. Керамичният материал в болшинството си се отнася към късния неолит (Тополница - Акропотамос). Открити бяха множество фрагменти, изпечени в техниката Black topped. Интерес представлят и рисуваните фрагменти тип Акропотамос, които маркират най-северната, засега, точка на разпространение на този вид керамика.

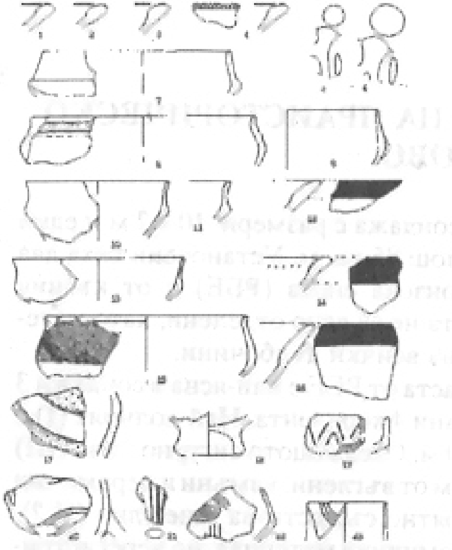

Фиг. 1 Керамика от неолитната епоха. М 1:2,7

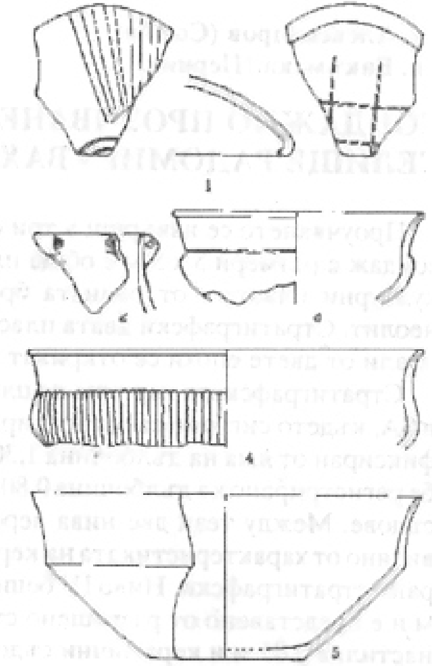

Фиг. 2 Керамика от РБЕ - ниво I. М 1:2

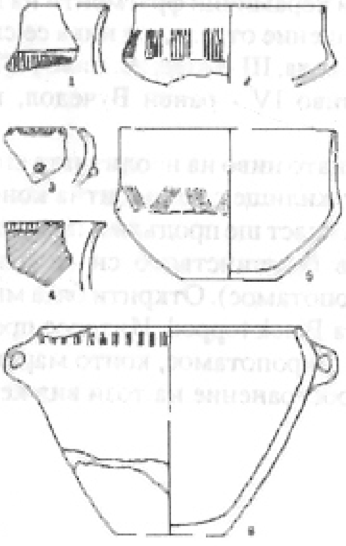

Фиг. 3 Керамика от РБЕ - ниво II/?/. /1-4/, ниво III /5,6/. М 1:2

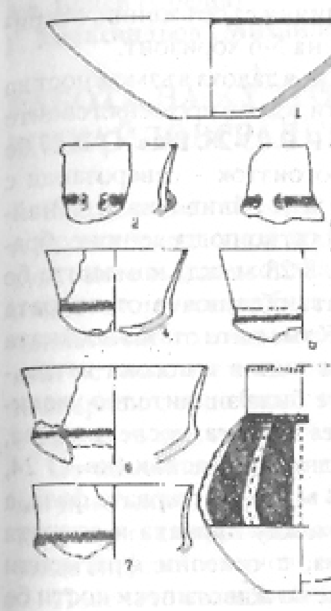

Фиг. 4 Керамика от РБЕ - ниво IV. 1 - М 1:4, 2-8 - М 1:2,7

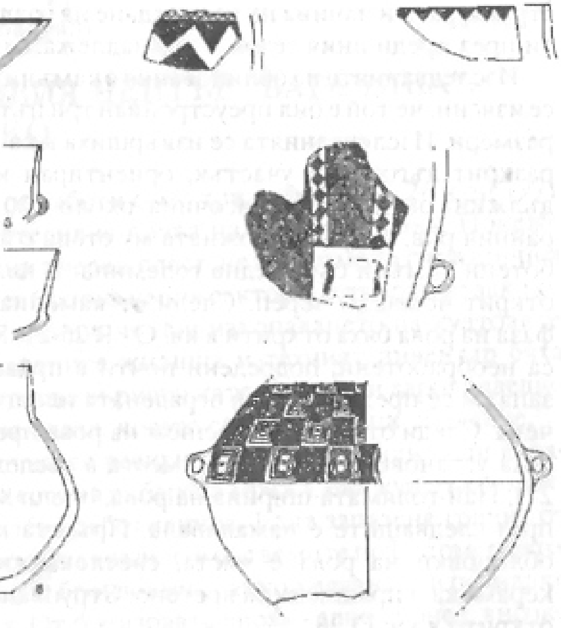

Фиг. 5 Керамика от РБЕ - ниво V. М 1:3 - 1:3,2; 4 - 1:5

Д. Гергова, Д. Генов (София)
Т. Кънчева (Нова Загора)
Фр. Воудхюизен (Холандия)

РАЗКОПКИ НА СЕЛИЩНАТА МОГИЛА КРАЙ С. ДЯДОВО

Разкопките на селищната могила през 1991 г. бяха съсредоточени в южната част на източната половина на могилата и в източната половина на югозападната част на могилата. Целта на проучванията беше продължаване работата върху изясняването на структурата и хронологията на облицования с камъни ров и свързаните с него други обекти от подобен характер, както и детайлни наблюдения върху

структурата и начина на изграждане на различни съоръжения, открити през предишния сезон и принадлежащи на 5-6 хоризонт.

Изследванията на облицования с камъни ров дадоха възможност да се изясни, че той е бил преустройван три пъти, като е променял своите размери. Изследванията се извършиха в кв. P-R 23-28. В кв. Q-R 27 бе разкрит дъговиден участък, ориентиран югоизток - северозапад с дължина около 11 м и височина. около 1,20 м от облицовката на най-ранния ров, откриващ южната му стена с плътно подредени необработени камъни със средна големина. В кв. S 23 между камъните бе открит човешки череп. Следи от каменната облицовка от втората фаза на рова бяха открити в кв. Q - R 25-27. Камъните от облицовката са необработени, подредени почти в права линия в посока изток - запад и се предполага, че оградената площ е била значително увеличена. Следи от каменен пълнеж на рова през третата, последна фаза, бяха установени на няколко места в изследвания участък (кв. Q 24, 27). Най-голямата ширина на рова, около 8 м, е през първата фаза, а през следващите е намалявала. Пръстта между първата и втората облицовки на рова е чиста, светлокафява, с отделни фрагменти керамика и прешлени за вретено. Струпване на животински кости бе открито в кв. Q 26.

Изследванията върху централния профил дадоха възможност да се установят и размерите на открития в кв. O 24-25 и P 23 ров, концентричен на големия - дълбочина. около 1,20 м и шир. около 1,50 м, отстоящ северно от него на 2,50 м.

В кв. Q - R 21 бяха открити податки за още един ров с вероятна посока югозапад - североизток, със запазена дълбочина 80 см и ширина около 1 м, чието проучване ще продължи през следващия сезон.

Изследванията на пещи и огнища даде ценна информация за структурата им и начина на изграждане през ранната бронзова епоха.

Новооткритите материали засега потвърждават предложеното датиране на системата от рове към средната бронзова епоха. С довършването на изследването им през 1992 г. ще бъдат окончателно изяснени въпросите около относителната и абсолютната им датировка и функции и ще стане възможно изучаването на следващите хоризонти от ранната бронзова епоха.

Ал. Бонев (София)
Г. Александров (Михайловград)

РАБОТА НА КУЛТОВИЯ ЦЕНТЪР “БАГАЧИНА”, МИХАЙЛОВГРАДСКО

През последния сезон се работи само три седмици 8 - 26 юли 1991 г. В сектора се слезе до стерилна почва на 3 м дълбочина. Понеже култовите ями са вкопавани в черен пласт, не можехме да ги различим и затова пластовете бяха сваляни в целия сектор. Потвърди се заключението ни от миналите години, че при изкопаването на култовите ями останките от халколитните жилища и техният инвентар бяха изхвърлени, за да бъдат отново върнати като жертвени дарове заедно с даровете от съответната епоха, когато са извършвани обредите.

От каменномедната епоха се разкриха фрагменти или цели керамични съдове, идоли, тежести за рибарска мрежа, цял куп от кремъчни отломъци в каменоделска работилница. Една запазена гривна от мида спондилос отново доказва връзките със земите по Беломорието.

Повечето находки бяха от бронзовата, ранножелязната и по-малко от късножелязната епоха. От бронзовата епоха - едно гърне с високо гърло и врязан орнамент и напълно запазена чаша от типа “Юнаците”.

От ранножелязната епоха бяха разкрити интересен фрагмент от керамичен съд с релефно изображение на птича глава, една облодънна чаша с врязан орнамент и отчупена висока дръжка тип “Троя Б 2” и фрагменти от купи тип “Басараби”. Интерес представлява дръжка или идол с извити израстъци, наподобяващи рога на бик.

От късножелязната епоха по-характерни находки са: куха желязна брадва тип “Ла Тен” и едно голямо гърне “сива тракийска” керамика.

Находките от халколита, бронзовата и желязната епоха са доказателство, че този култов център е бил посещаван от хора, живели в най-отдалечени части на Балканския полуостров. Нашите виждания за тракийския култов център в местността “Багачина”, оформени през миналите години, намериха потвърждение и с резултатите от проучванията през 1991 година.

Д. Гергова, Т. Стоянов, Д. Вълчева (София),
Ж. Михайлова, Р. Радев (Исперих)

ПРОУЧВАНИЯ В РЕЗЕРВАТ "СБОРЯНОВО"

През 1991 г. проучванията в резерват "Сборяново" продължиха на трите най-важни за този етап от изследването обекти с оглед изграждането на цялостната характеристика на тракийското средище и отделните му елементи.

На територията на източния некропол (Д. Гергова, Р. Радев) изследванията бяха концентрирани върху южната група могили. Бяха разкопани две силно заравнени могили, разположени на североизток от Голямата Свещарска могила. Разкопките бяха предшествувани от геофизични изследвания на инж. Ил. Катевски и Н. Тонков. Могила 25 е с височина 1,50 м и диаметър 40 м, могила 26 - с височина 1,20 м и диаметър 35 м. И двете могили бяха проучени чрез снемането на пластове от 20 см с ребра, ориентирани по посоките на света. Насипът и на двете могили е от пръст.

В могила 25 в югоизточния сектор бе открито каменно гробно съоръжение, вкопано в материка, със стени, облицовани с необработени камъни, ориентирано югоизток - северозапад, с приблизителни вътрешни размери 2,00 х 2,40 м, и дебелина на стените 0,50 м. Дълбочината на гробната яма е 1,70 м. В основата на източната и западната стена има цокъл. На дъното на ямата в източната половина бяха открити две символични есхари с квадратна и правоъгълна форма. В гробното съоръжение на различна дълбочина бяха открити горели човешки кости и отделни кости на животни, бронзова билатерална фибула, фрагменти от силно корозирали железни предмети с отпечатъци от тъкан, от две паници, работени на колело с черна полирана повърхност, от съд, работен на ръка, украсен с черна лента, от амфориска и от две амфори. Върху южната стена на съоръжението бе разкрито каменно огнище. Състоянието на материалите в горното съоръжение и стратиграфската позиция на каменното огнище дават основание да се предположи, че то е било изградено преди окончателното издигане на могилния насип на съоръжението и след очевидна намеса, най-вероятно с обреден характер, в гроба след извършването на първоначалното погребение.

В южната периферия на могилата бе открит ров с дълбочина около 30 см и шир. 2 м, запълнен със сивочерна пръст, в който бяха открити отделни струпвания на камъни и силно корозирали железни предмети.

В могила 26 в югозападния сектор бе открито на нивото на терена погребение чрез трупоизгаряне, костите от което бяха разпределени в три групи заедно със силно корозирали железни предмети. Южно от погребението бяха разположени две каменни струпвания. Първото - от три групи камъни, между които фрагменти от червена купа с биконично тяло и конусовидно столче, работени на ръка. Второто струпване имаше в източния си край голям скален къс.

В южната периферия на могилата бе открит ров, подобен на този в могила 25, както и отделни петна от горене в южните сектори, с отделни фрагменти керамика и разрушени железни предмети.

Проучванията на двете могили, които могат да се отнесат към края на IV или началото на III в. пр. н. е., разкриват нови аспекти от погребалните практики в елинистическия акропол на резервата "Сборяново" и предоставят важни данни за цялостното интерпретиране на групата могили в южния край на некропола, към който принадлежат и проучваните от Г. Фехер могили.

Продължиха и проучванията на укрепения център при Водната централа (Т. Стоянов, Ж. Михайлова). Те бяха съсредоточени в централния изкоп на обекта, главно в неговия западен сектор. Получени бяха нови данни за характера на жилищата и сградите, стратиграфията, икономиката и културните връзки на селището. В западната периферия беше разкрито голямо жилище, полувкопано в материкова скала. Имало е дървено-глинена конструкция. В северната му половина бяха разчистени голяма квадратна есхара с квадратна форма и врязана геометрична украса и останки от засводена битова пещ с подковообразна форма. В кв. 122/5 бяха доразчистени следите от разрушена пещ или топлинна яма, локализирана през 1990 г. по участък с голяма концентрация на големи късове шлак, сгур и отухлена глинена мазилка, глинени потички и различни инструменти. Това потвърди окончателно предположението за наличие в централната част на селището на металообработващи работилници. На юг от пещта (ямата) бяха разкрити останките на малка сграда с квадратен план (ок. 4 х 4 м) и малък навес от северозападната страна,към пещта.

С оглед изясняване характера на фортификационната система беше предприето проучване на южния от двата допълнителни преградни зида, излизащи от склона на изток от крепостта. Зидът има дължина около 50 м, дебелина в средната му част (където е найзапазен) от 3,2 до 3,6 м. Изграден е от лицеви редове от по-големи камъни, подбрани или грубо одялани с форма, близка до паралелепипед и пълнеж от ломени камъни. С останките от четвъртия ред височината му достига 1,25 м. Поради изземване на камъни за строеж на близко селище през османския период, връзката на преградния зид (диатейхизма) с основното трасе на крепостната стена не може да се долови добре. Откритите находки и особено амфорните печати обуславят датировка на диатейхизмата, синхронна на основната крепостна стена (края на IV - първата половина на III в. пр. н. е.)

С оглед изясняване ситуацията във вътрешността на селището и във връзка с някои ценни находки (сребърни слитъци, фибули), през 1991 г. бяха направени три малки сондажа на югозапад, юг и изток от Централния изкоп. Данните от тях потвърждават като цяло характера на културните напластявания, установен при Централния изкоп и датировката на селището.

Проучванията на обект "Новите коренежи" (Д. Вълчева) през 1991 г. бяха насочени към: 1. По-нататъшното изследване на оградната стена в направление север. Откритите отсечки от каменен разсип с добре оформени лица в сондажи XIV - XX не дават ясна представа за трасето и конструктивните особености на стената в този участък. Налагат се проучвания на по-широка площ. 2. Изясняване на ситуацията в сондаж I (от 1988 г.). За целта той беше разширен с 8 м на запад. Установено беше, че документираната яма • 1 през 1988 г., всъщност се състои от три по-малки ями, разположени верижно в направление север - юг и периферии на височина 0,5 - 0,7 м, които на дъната им се сливат в една обща. На около 5 м западно от тези ями бе разчистено струпване от малки камъни, керамични фрагменти и животински кости. То лежи върху древния терен. Има неправилна форма, издължена в направление северозапад - югоизток. Максималната му дебелина е 0,4 м Сред керамичните фрагменти преобладават тези от гръцки амфори. Открит е фрагмент от дръжка на амфора с печат от о-в Тасос. 3. Продължаване на проучването на комплекса от каменни съоръжения в югоизточния участък на обекта. Открити са нови 13 съоръжения от познатия тип. За първи път бе разчистено съоръжение с правоъгълен план (№ 24). Интерес представлява съоръжение № 28 със сложната си конструкция. Границите на този комплекс все още не са установени.

Проучванията в резервата "Сборяново" през 1991 г. дадоха съществена информация във връзка с интерпретирането на отделните обекти и цялостната планировка на този значителен гетски религиозен и политически център.

М. Домарадски (София)
К. Господинов (Бургас)

РАЗКОПКИ В ПИСТИРОС

През изминалия сезон продължи снемането на културните напластявания в квадратите, заложени през миналите години. В квадратите Б 12, 17, и 22 бе снет пласт над 1 м, т. е. продължава снемането на културните напластявания от IV в. пр. н. е., т. е. от втората фаза на развитието на селището. В Б 2 бе довършено снемането на пласт от третата фаза на съществуването на селището, т. е. от III в. пр. н. е., а в Б 7 продължава снемането на пласт от същата фаза.

При тазгодишните разкопки беше изцяло разчистен навесът с покрив от керемиди от кв. Б 12, който, както се оказа впоследствие, бе разположен край канал от каменни блокове, открит в кв. Б 17. От този канал в южна посока продължава ров, край който са били разположени питоси - открити са общо 8 питоса по продължение на 25 м. Описаната ситуация е съществувала през третата фаза. От същата фаза е и постройка, открита частично в кв. Б 2 със стени от кирпич.

Под пласта, свързан с третата фаза, беше открито жилищно ниво с две постройки, чиито планове засега са само документирани, с улицата (Б 17), свършваща при канала от Б 17. Самият канал вероятно е построен през втората фаза, но от блокове, вторично използувани от по-стария канал (вероятно от първата фаза - виж канала от А 10). През тази година се демонтирани стени от третата фаза (квадрати А 5 и Б 7). Документирани са ями в квартал Д, подобни на тази, разкопана през 1990 г. Плановете на кулата, бастиона, стената от Б 2 през тази година бяха окончателно разкрити.

Както и в предишните години, бяха открити различни монети - деветдесет и две на брой от типове, вече известни от това селище - тракийските царе от Аматок I до Керсеблепт, македонските царе (Филип II, Александър III, Лизимах и пр.), подражания от III-II в.

монети на гръцки полиси от Егейска Тракия. Освен тях бяха открити: бронзови фибули, апликации, обеци, халки и пр.; железни гвоздеи и пломби, апликации, скоби, украшения и пр.; костени (ашици) предмети. Покрай тях в културните напластявания се разкриха в голямо количество желязна и медна шлака, множество вносна гръцка керамика - преобладава червенофигурната, амфори, битова керамика, правена на колело и ръка, в това число и няколко съда - гърнета, ойнохоета (едно украсено с щемпели), кани, лампа. Открити са различни графити на фрагменти от съдове, между тях с имена (напр. ПРІАм.) или с цифри за вместимост (напр. на устия от питоси).

Продължиха разкопките на едната от двете могили (могила № 1) в м. "Орешакови могили" (височина над 6 м). Работата бе съсредоточена в североизточна четвъртина (Д. Агре). Открити бяха няколко десетки фрагменти от глинени съдове. В южния профил се очерта стар изкоп с диаметър над 10 м, достигащ до основата на могилата. На неговото дъно бяха намерени два гранитни блока, вероятно унищожено гробно съоръжение. Изкопът е разположен главно в югоизточната четвъртина.

През тази година продължиха теренните обхождания, като бяха регистрирани нови обекти от желязната, античната и средновековната епоха в землището на с. Ветрен, а във връзка с прилагането на Закона за земята бяха обходени известни обекти от землищата на селата Карабунар, Виноградец, Бошуля и района на град Септември.

В. Велков, П. Делев (София)
Н. Танчева-Василева, Д. Драганов, Г. Рибаров (Ямбол)

РАЗКОПКИ В КАБИЛЕ

През 1991 г. продължиха редовните археологически разкопки на три сектора от територията на тракийския град Кабиле: Акропола на Кабиле, източната част на Зайчи връх, също средната част на "Зайчи връх" (откриване на местен тюрзис), разкопки на "Хисарлъка". Поради недостиг на средства в сектори V и XII (Л. Гетов и К. Рабаджиев) разкопки не бяха проведени.

1. Акропол на Кабиле ("Зайчи връх" - източна част) - В. Велков

През 1991 г. беше разкрито и оформено източното лице на Акропола, проследен беше напълно "свещения път", разкри се връзката между четириъгълна сграда и северната крепостна стена.

Изкачващият се от скалната площадка към релефа е преминавал през изсечен в скалите проход (открит през 1991 г.), покрай открития през 1989-1990 г. каменен алтар. Алтарната площадка е фланкирана от две скали, едната от които, макар и много ерозирана, напомня клекнал лъв(?). На източната скала под споменатия алтар се очерта триъгълна ниша, отворена на изток. Пред нея обработена площадка в скалата, ограничена с дълбок улей. Със споменатия алтар всичко това образува едно композиционно единство. Изкачващият се, преминал покрай алтара, върви по изсечени, доста примитивни стъпала в скалата към релефа. Един добре обработен каменен блок с ширина 0,40 м е поставен като праг, за да се изравни пътеката с по-високото ниво, водещо към релефа. Тук бяха открити фрагменти от глинен съд с шнурообразна украса. На това място в даден момент е издигната сграда, покрита с керемиди, която е прекъснала "свещения път".

При изследването на северната страна на четириъгълната сграда се оказа, че почти непосредствено до източната стена (оформена с каменни блокове, включени в оригиналната скала), е имало "проход" (шир. до 0,80 м), запълнен и затрупан неизвестно кога. Пред "прохода-врата" във вътрешността на сградата беше открит паднал каменен блок, който е почти със същата ширина (до 0,80 м). "Проходът" е бил запълнен с малки каменни блокчета и пръст, в която имаше фрагменти от покривни керемиди. Изследвана беше и структурата на северната стена, която слиза по северния склон на Зайчи връх. Тя е била изграждана с оглед на проблемите, които е поставял стръмният терен. В този сектор преобладаваше керамика само от елинистическата епоха.

2. Средна част на "Зайчи връх" - тракийски тюрзис (П. Делев)

През м. август 1991 г. под ръководството на гл. ас. Петър Делев (СУ "Св. Климент Охридски") бяха проведени сондажни разкопки на централния и най-висок връх на масива "Зайчи връх" ("Таушан тепе"), северно от с. Кабиле и югозападно от античния град. Бяха проучени частично останките на монументална постройка с правоъгълен план и външни размери 13,30 х 7,80 м, ориентирана югозапад - североизток (24), с широк 1,50 м вход на югоизточната дълга стена.

Външните стени на сградата имат дебелина 1,85 - 1,95 м, изградени са от големи грубо обработени лицеви каменни блокове с неправилна форма и пълнеж от по-дребни камъни, без използване на свързващо вещество, и са почти напълно разрушени в югозападния край на сградата, докато в североизточния край са запазени на места на височина над 1 м. Вътрешното пространство на сградата е разделено от напречна стена с дебелина 0,90 м на две помещения (съответно 4,30 x 3,70 и 4,10 x 3,70 м), свързани с широк 1 м вътрешен вход до югоизточния външен зид. Значителната дебелина на стените е обусловена от използването в по-високите части на градежа (втори етаж)) на кирпич, многобройни фрагменти от който са намерени в основата на зидовете. Сградата е имала покрив с дървена конструкция и покритие от керемиди (солени и калиптери). Археологическите материали (фрагментирана местна и импортна фирнисова керамика, амфорна тара, железни гвоздеи, върхове от стрели и др.) насочват към датиране на обекта в ранната елинистическа епоха. Сред находките се откроява керамичен тимиатерий с форма на едикула и релефна украса от букрании и розети.

В един от процепите в скалния венец, заграждащ върха от юг, бяха разкрити останки от стъпаловидна каменна конструкция с неизяснено засега предназначение.

Проучването на сградата на Зайчи връх ще бъде продължено и през 1992 г.

3. Кабиле през късноримската епоха. Разкопки на Хисарлъка, сектор II/Б 2. (Н. Танчева-Василева)

В сектор II/Б 2 разкопките бяха съсредоточени южно от двора на базиликата, където през 1990 г. беше разкрита каменна настилка (улица ?, площад ?). Проучванията показаха, че базиликата е построена във връзка с приемането на християнството в този район някъде към средата на IV век в център на квартал от късноантичния град. До нея води улица, част от която бе открита през 1975-1976 г. Улицата води към протейхизмата. Тя е с ширина 3,50 м. През 1991 г. бе разкрит участък от нея с дължина към 3 м, непосредствено до южния фасаден зид на двора на базиликата. Под нея, на дълбочина 0,50 м бе открита каменна настилка (по-стара улица ?), чийто северен край е застъпен от южната фасадна стена на двора на базиликата. Вероятно това е една от улиците на селището край лагера, тъй като откритите находки върху нея и между каменната настилка са от II-III век (мраморна скулптура на орел, глинена лампа с еротична сцена, сребърна монет от Елагабал, както и бронзови монети).

Над късноантичната улица, идваща от протейхизмата, бе открита нова сграда, № 3. Сградата е двуделна и е с размери 5,00 x 5,50 и 2,50 x 3,50 м. Сграда № 3, както и двете сгради (№ 1 и № 2, открити през 1990 г., пак южно от базиликата) са разположени около площад (открит през 1990-1991 г.) с портика. Площадът лежи на 0,60 м по-високо от нивото на късноантичната улица. Сградите са били отводнявани посредством зидан канал, граден с тегули, укрепен е отстрани и е покрит с камъни (3,50 x 0,60 м). На югозападния ъгъл на атрия бе открита друга сграда, зидана от кал. Вероятно и тя е свързана с останалите сгради около базиликата.

Всички тези находки водят до извода, че е налице планирано строителство около базиликата, използвана от средата на IV до края на VI век.

П. Киашкина (Бургас)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В М. “МАНАСТИР ТЕПЕ” - БУРГАСКИ МИНЕРАЛНИ БАНИ

Макар в по-малки мащаби и с ограничени средства, разкопките на култовото селище в м. “Манастир тепе” при Бургаски минерални бани продължиха и през 1991 г. Те се проведоха през месеците юли и август.

Работата беше съсредоточена в сектори I и IV, като целта ни беше да доразкрием укрепителната система и вътрешните архитектурни съоръжения. Работата в квадратите, където попада кула № 2, ни позволи да потвърдим предположението си, че тя е разрушена. Запазен е само североизточният й ъгъл и малка част от северозападната й страна. И през тази година не бе засечен ограден зид откъм западната страна на обекта. Доразкрито беше помещение С, където продължи разкриването на множество амфорни фрагменти. Усилията ни през този сезон бяха съсредоточени в проучване и почистване на вече разкритите участъци от обекта. С тази цел бяха свалени някои от ребрата, лежащи в помещения А и В, както и ребра извън северния ограден зид.

Материалът, открит по време на разкопките, не се различава от намерения през предходните години. Отново най-многобройни са фрагментите от амфорна тара, от работена на ръка керамика. Новооткритите 29 амфорни печата потвърждават интензивните търговски контакти с островите Родос, Кос и Тасос.

Засега непроучени остават южната и източна част на обекта и там трябва да бъдат съсредоточени усилията ни през следващия археологически сезон.

К. Кисьов (Пловдив)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ЗЕМЛИЩЕТО НА С. ЗОРНИЦА, ОБЩИНА ЧЕПЕЛАРЕ

През лятото на 1991 г. в м. "Манастира" продължиха проучванията на археологическия обект, съществувал в периода IV - III в. пр. Хр. Положеният през 1989 г. сондаж с размери 5 х 5 м беше разширен в северна, източна и южна посока. Разкрита беше част от вкопано в терена съоръжение, изградено от плочести камъни, споени с калов разтвор. Върху еднолицевия зид с височина 1,00 - 1,10 м се откри пръстен от малки камъни (диаметър 1 м), ограждащ голямо количество фрагменти от предварително счупени съдове. В основата на разкрития зид се откриха фрагменти от два големи съда и две глинени тежести (стан и вретено).

Културният пласт с дебелина 0,20 - 0,25 м, силно обгорен, е наситен с въглени и керамични фрагменти. Преобладават фрагментите от груби, дебелостенни съдове, украсени с релефни ленти. Значително по-малобройни са фрагментите от фини съдове, украсени с графит и врязани геометрични фигури (скачени есове и вписани триъгълници). Заедно с останките от съдове се откриха части от глинени первази на огнища, украсени със скачени есове, части от похлупаци и желязна шлака.

К. Кисьов (Пловдив)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СЕЛИЩЕ И МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ ОТ КЪСНАТА ЖЕЛЯЗНА ЕПОХА КРАЙ С. ВАСИЛ ЛЕВСКИ, ОБЩИНА КАРЛОВО

През лятото на 1991 г. продължи работата върху широката тераса, разположена в североизточната периферия на древното селище. Поголямата част от проучванията бяха съсредоточени в квадратите (Y 12, Y 13, T 12 и T 13), обхващащи западната периферия на голямо струпване от камъни, над повърхността на терена.

Културният пласт с дебелина 0,30 - 0,35 м в тези квадрати е разположен на дълбочина 2 - 2,10 м, непосредствено под каменното струпване, върху основния скалист терен, следвайки неговата конфигурация и наклон от 10 градуса. Културният пласт и по-голяма част от находките носят белези от силно обгаряне.

Предметите се откриват във фрагментирано състояние без определен порядък. Количествено преобладава строителната и битова керамика. Интерес предизвикват чернофигурните съдове, амфорите и графитите върху някои по-грубо изработени съдове. Находките се допълват от глинени тежести (за стан и вретено), бронзови игли с различна форма, стъклени мъниста (някои с животински изображения), необработени късове желязна руда и вар.

На 100 м от западната периферия на древното селище беше разчистена и проучена разрушена в миналото могила, намирала се дълго време под водите на малък язовир. От конструкцията на могилата е запазен пръстен от обработени и необработени камъни, ограждащ насипа. Съоръжението има диаметър 6 м и височина 0,50 - 0,60 м. Върху площта, оградена от пръстена, беше разчистено огнище (клада) с диаметър 6 м и дебелина на пласта 0,10 м. Между размитите от водата въглени се откриха няколко керамични фрагмента.

С. Машов, Н. Торбов (Враца)

СПАСИТЕЛНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКАТА НАДГРОБНА МОГИЛА В М. “МЪНЬОВГРАД” КРАЙ С. РАДОВЕНЕ

Провеждането на разкопките на “Поповска могила”, намираща се на 1,5 км югоизточно от селото, беше наложено от обстоятелството, че беше направен иманярски изкоп от нейната периферия към центъра й. Той бе ориентиран север - юг и имаше дължина 9 м, ширина 0,70 - 0,90 м, и дълбочина 3,5 м. По време на извършения археологически оглед не бяха открити следи от погребално съоръжение.

Археологическото проучване бе осъществено под методическото ръководство на Спас Машов и прякото участие на Нарцис Торбов. То обхвана периода от 23 септември до 24 октомври 1991 г. с кратки прекъсвания поради влошените метеорологични условия и липсата на работна ръка.

Изкопаното от иманярите беше продължено към центъра на могилата. Оформен беше нов изкоп с дължина 18 м, ширина 1,5 м и дълбочина 4,65 м, мерена от върха. Пръстта беше отнемана на пластове от по 20 см до достигането на стерилна почва. По този начин могилата беше разделена на две равни части, но не беше намерено погребение. Това наложи провеждането на разширителни изкопни работи в източна посока. Оформен беше втори изкоп с дължина 6 м, ширина 3 м и дълбочина 1,60 - 1,80 м, който беше съединен с първия, но отново не бе констатирано наличието на следи от погребално съоръжение.

При направения стратиграфски оглед беше отчетено, че пръстта е насипвана през един доста продължителен период от време. Оформили са се три пласта: горен - чернокафяв, среден - сивобял, а в найдолната част на профила земята е сивокафява.

Открита беше антична керамика на дълбочина 0,80 - 1,10 м в горния пласт, която по всяка вероятност няма нищо общо с извършения в могилата погребален обред. Намерени бяха фрагменти от разлата паница с конична форма, ставаща цилиндрична непосредствено преди устието, и сферична чашка с една дръжка. Те са направени от фина глина без примеси, придобила след изпичането жълточервеникав цвят. Подобна керамика беше случайно открита източно от могилата по протежение на пътя, минаващ в подножието на възвишението, на което тя е разположена. Вероятно там е съществувала римска вила, тъй като личат следи от зидове.

От направения кратък отчет на разкопките, проведени в с. Радовене, става ясно, че археологическото проучване на “Поповска могила” трябва да продължи и през 1992 г.

Д. Агре (София)

РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКИ НАДГРОБНИ МОГИЛИ В ЗЕМЛИЩЕТО НА ЕТРОПОЛЕ

Предмет на проучванията бяха две надгробни могили в землището на град Етрополе, м. “Мишовото”. И двете могили неколкократно са разкопавани от иманяри.

Могила № 1. Запазена височина 1,0 м, диаметър 43,0 м. Под каменно струпване в центъра на могилата беше открито погребение на мъж, извършено чрез трупополагане. Мъртвият е бил положен направо върху древното ниво. Скелетът е много добре запазен. Погребаният беше облечен с принадлежащото му оръжие. В дясната, леко свита в лакета ръка беше открит едноостър железен меч. На различни места в насипа на могилата и между камъните от струпването бяха открити керамични фрагменти от съдове, работени на колело.

Могила № 2. Запазена височина 2,80 м, диаметър С-Ю 53 м. В центъра на могилата, огромен иманярски изкоп. По билото на могилата също така беше регистрирана иманярска намеса, последната с дата 1990 г. В североизточния сектор на могилата върху древното ниво бе разчистено огнище с дебелина 0,15 м и размери - изток-запад, 30 м, север-юг,30 м. В почвата от състава на огнището не бе открито нищо освен няколко едри къса от овъглено дърво. На 2,5 м западно от огнището върху античния терен е било извършено погребение. Обрядът е трупополагане. Скелетът е в по-лошо състояние от този в могила № 1. Погребан е мъж воин. В дясната ръка, която е опъната до тялото, той е стискал копие. Върхът на копието беше открит до черепа. Железният край на копието се намираше до десния крайник. Върху тазовите кости бяха открити две железни халки, вероятно от колан. Над черепа имаше три стрели, един железен връх (може би от копие) и фрагмент от железен нож. След вдигане на скелета бяха открити няколко фрагмента от сива тракийска керамика, работена на колело. Покойникът, както и огнището, бяха затрупани под общо каменно струпване от необработени варовикови и речни камъни. В насипа на могилата бе открито огромно количество желязна шлака.

Погребенията и на двете могили се датират от V-IV в. пр. Хр. Проучванията на могила № 2 ще продължат, тъй като не е изследван югозападният сектор. Погребенията в тази могила засега са най-ранните от изследваните вече 8 могили. В другите 6 ритуалът беше трупоизгаряне.

И. Църов, В. Илчева (Велико Търново)

ТРАКИЙСКА НАДГРОБНА МОГИЛА КРАЙ С. ГОЛЕМАНИ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО

При строителни работи на 1,5 км източно от селото, багер засегнал гробна камера. Спасителните разкопки разкриха богато тракийско погребение чрез трупополагане от IV в. пр. Хр.

Могилата беше с височина 1,5 м и диаметър 25 м. Гробната камера е изградена от необработени камъни на калова спойка. От скелета (на мъжки индивид на възраст между 25 и 45 год., страдащ от начален костен артрит) са запазени отделни части в лошо състояние. Погребалните дарове включват златни накити, въоръжение и конска сбруя, бронзови и керамични съдове, червено фигурно пелике.

Костният материал бе проучен от д-р Марк Бийч от Шефийлд университет (Англия).

Г. Китов (София)
Г. Атанасов (Шумен)

ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ ОТ РИМСКАТА ЕПОХА, ОБЩИНА НОВИ ПАЗАР

В землището на с. Памукчи, между него и с. Мировци, са частично запазени 8 могилни насипа. Подложени на редовна земеделска обработка, те бавно стопяват размерите си и губят своите очертания. Две от могилите - №№ 6 и 8, бяха проучени между 1 и 9 септември 1991 г. И в двете бяха открити по 4 гроба - всички чрез трупоизгаряне на място в два вида ями - дълбоки, добре оформени и очертани, и плитки, лошо очертани, със слабо опечени стени, всички вероятно от втората половина на I и II в.

По-добре очертаните гробове - два в могила № 8 и един в могила № 6, са по-богати. В тях бяха намерени преобладаващото число археологически материали - бронзови, стъклени и глинени съдове, меч в ножница, бойна брадва, една красива костена лъжичка, бронзови и железни накити, както и украси от злато - два медальона, две обеци, пръстен и др.

Гробовете не са свързани със съоръжения, свидетелстващи за съпътстващи погребални ритуали. Във всяка от могилите е изграден по един първичен и по още няколко вторични гробове. Наблюденията дават възможност да се предположи, че вторични погребения са извършвани в перифериите на могилните насипи или извън техните очертания. Това налага да се предвиди и проучване на междумогилните площи.

П. Теодосиев, Г. Китов, Н. Теодосиев (София)

ПРОУЧВАНИЯ НА ТРАКИЙСКА МОГИЛА ПРИ ГР. КАВАРНА

Могилата се намираше на нос Чиракман в близост до с. Божурец. Тя имаше височина 4 м и диаметър 34 м. Насипът се състоеше предимно от средни и големи размери ломени каменни блокове. Погребението е извършено като тялото на покойния аристократ е разчленено и няколко къса от него са поставени върху площта, където след това е натрупан могилният насип. Останалите части от тялото на мъртвеца са били изгорени върху клада, която се е намирала извън площта на могилния насип. На кладата е поставен и гробният инвентар, поради което металните предмети са силно корозирали и са зле запазени. След кремацията, останките са били струпани на четири купчинки върху терена, който попада под южната половина на могилния насип. Гробният инвентар е следният: златна обеца, три златни мъниста, фрагменти от сребърен кантарос, четири сребърни и пет бронзови копчета, бронзов пръстен, бронзови стрели, три железни махайри, два глинени балсамария, глинена купа със сив цвят и др. Погребението се отнася към III в. пр. Хр.

Г. Китов, М. Кръстева (София)

ТРАКИЙСКИ МОГИЛИ В РАЙОНА НА МАРИЦА - ИЗТОК

Започнаха спасителни работи на могили Медникарево-Искрица I, II, III и Мъдрец I, като проучването само на първите две можа да бъде завършено. Те са насипани върху комплекси от ритуални ями (в едната 16, в другата 7), издълбани в средата и втората половина на I хил. пр. Хр. Разнообразието от форми се обединява около имитациите, наподобяващи очертанията на тракийски чаши. Някои са със значителни размери - дълбочина и диаметър над 2,5 м. Запълнени са с мека почва, примесена с пепел и въглени, цели и фрагментирани глинени съдове, късове от разрушени замазки от огнища, животински кости, сред които се открояват множество фрагменти от коруби на костенурки, няколко глави на влечуги и др. Система в подреждането на ямите не се установи. Не може да се говори и за пряка връзка между тях и гробове от същото време. В могила I са извършени две погребения чрез трупоизгаряне през римската епоха, но вън от могилния насип, както и две с трупополагане във вторично изкопани в насипа ями, но от твърде късно време - средновековието, ако се съди по една добре запазена желязна сабя в ножница.

Третата могила от групата в Медникарево-Искрица е без ями, но с един гроб между V и IV в. пр. Хр. с остатъци от изгорени кости в лошо запазена урна.

Могилата край Мъдрец е с открит от иманяри и допроучен от Хр. Буюклиев гроб от римската епоха. В западната половина на могилата, на нивото на стария терен бяха открити 5 огнища с множество късове от глинени съдове от римската епоха, вероятно част от погребален комплекс, който предстои да бъде проучен.

Г. Китов (София)

МОГИЛАТА “ТРЪНОВИЦА” КРАЙ БРАНИ ПОЛЕ, ПЛОВДИВСКО

След четири сезона завърши проучването на могила “Тръновица”, на десетина км южно от Пловдив. През последната година за по-малко от две седмици бяха проверени поднасипните пластове. Открита беше една кръгла яма, вдълбана в стария хумус и материка. В нея е било погребано куче.

Мястото на могилата и самият насип изглежда са свързани с култа. Погребението на кучето е станало вероятно на границата между старата и новата ера. Непосредствено след това обявеният за свещен кръг е бил ограден от каменна стена. Впоследствие, вероятно в края на I в. или първата половина на II в. е започнало натрупването на могилния насип. През III - IV в. той е бил използван за некропол. След всяко от погребенията е извършвано донасипване. В средата на IV в. използването на могилата е преустановено. Тя е останала недооформена, каквато беше и заварена от нас в началото на разкопките. Последното използване на могилата е било по време на Руско-турската освободителна война.

Могила “Търновица” се оказа уникален култов комплекс. Светилище, изградено върху и край единичен гроб на животно, беше явление предполагано, но не установено досега по такъв категоричен начин.

Г. Китов (София)

МОГИЛЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ С. КРАСНОВО, ОБЩИНА ХИСАРЯ

Могилният некропол се намира в гората на север от пътя към Кръстевич. Състои се от 288 насипа, повечето от които с не значителни размери. Само десетина могили надвишават височина 2 м, останалите са много малки, някои едва се различават. Гората, която в продължение на векове е криела насипите и ги е предпазвала от унищожаване, през последните години - пак скривайки ги, е улеснявала и търсачите на съкровища, които необезпокоявани са направили изкопи на три четвърти от насипите.

През юли 1991 г. бяха разкопани 22 насипа с височина- до 1,5 м и диаметър до 10 м, както и една малко по-голяма с височина от 2,5 м. Малките могилки са от римската епоха. Почти всички са били ограбени. Погребенията в тях са били извършвани чрез трупоизгаряне, а инвентарът е бил беден и е представен от незначително количество лошокачествени глинени съдове, железни ножчета и само в отделни случаи бронзови монети и накити.

По-голямата могила (Орната) е от IV в. пр. Хр. В голяма правоъгълна яма е извършено погребение чрез трупополагане с череп на изток. Ямата е запълнена с камъни и покрита с неголяма грамада. Инвентарът е представен от фибула тракийски тип, два пръстена,, една игла, два накрайника - всички от бронз, а също така и две златни копчета.

Разкопките бяха проведени със средствата на г-н Танасис Цоракис от Солунския музей и на Народния археологически музей при БАН, където и постъпиха материалите.

Разположението на могилите ги прави лесна плячка на иманярски набези. Ако не бъдат взети мерки за разкопаването им, в най-скоро време намиращите се в тях гробове ще бъдат унищожени от местните иманяри.

Л. Стайкова (Кюстендил)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ТРАКИЙСКА МОГИЛА КРАЙ С. ОВЧАРЦИ, ОБЩИНА САПАРЕВА БАНЯ

През август и септември 1991 г. се проведоха спасителни разкопки на могила в м. "Фудина" при с. Овчарци, община Сапарева баня. Документиран е иманярски изкоп в северозападния сектор, с дължина около 3 м. В югоизточния сектор се откри погребение с трупоизгаряне. Погребалният инвентар и събрани кости от кремацията са били поставени направо върху пръстта, а отгоре са затрупани с камъни. Находките - фрагменти от бронзови фибули, фрагменти от бронзова гривна, сребърна обеца и др. датират погребението към III-II в. пр. н. е.

Проучването на могилата не е завършено.

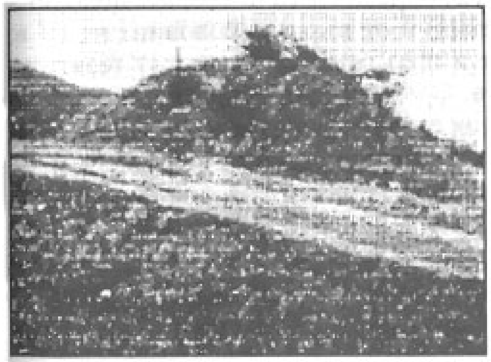

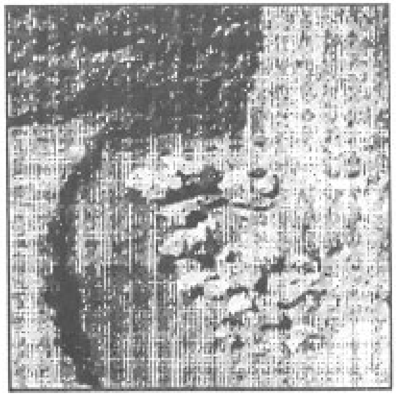

А. Божкова, Е. Пенкова (София)
С. Пищалов (Благоевград)

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В МЕСТНОСТТА "КЕПРАШЛЪКО", ГР. КОЧЕРИНОВО, КЮСТЕНДИЛСКО

През 1991 г. продължи работата в сондаж II (1990 г.), който беше разширен на изток и югоизток. Открити бяха нови зидове от речни камъни без спойка, затварящи три помещения на една и съща сграда, чийто цялостен план не е разкрит. Културният пласт е с дебелина 0.70 - 0.90 м и съдържа данни за строителни разрушения (пластове с въглени и нападали керемиди). Архитектурните останки маркират наличието на строителни поправки, при някои от които отделни зидове са удебелени или променят незначително посоката си. Според нумизматичния материал първият строителен период на сградата се отнася към II - началото на III в., а поправките са от втората половина на III в. (след готските нашествия) и от първата половина на IV в. Многобройните монети, открити през сезона, поддържат тезата за тържищния характер на обекта. Сред находките се открояват още цели и фрагментирани керамични съдове (включително ръчно обработени), бронзови и посребрени апликации, фибули и др.

III. АНТИЧНА АРХЕОЛОГИЯ

А. Салкин (Каварна)

КОМПЛЕКСНА ПОДВОДНА ЕКСПЕДИЦИЯ “КАЛИАКРА 91”

Задача на комплексната подводна експедиция “Калиакра 91” беше де се продължи подводното пручване на западния залив на нос Калиакра, започвайки от челната част на носа по посока на Зеленка.

Основните проучвания бяха съсредоточени между I крепостна стена (над рибарската хижа) и под реставриращата се III крепостна стена, където са основните пристани на крепостта. Разгъната беше планквадратна мрежа и беше проведено прецизно и планомерно обследване на морското дъно. Открити бяха следните находки: каменни котви, две интересни и много добре запазени ранносредновековни котви, средновековна и ранновизантийска керамика, керемиди тегули и имбрекс, фиксирани бяха железни котви и части от по-съвременен кораб.

Паралелно с това се направиха разузнавания пред челната част на нос Калиакра и на 2 км западно от носа пред далян “Ушаков”. Резултат от тези разузнавания беше откриването на амфорна керамика пред далян “Ушаков” и фиксирането на нов пристан от пристанището на нос Калиакра.

Откритите от комплексната подводна експедиция “Калиакра 91” археологически материали ни позволяват вече с много по-голяма доза сигурност да си изясним подводната картина на нос Калиакра и ролята му в различните исторически епохи.

Считаме, че е необходимо през следващите години да продължи комплексното подводно проучване на нос Калиакра в следните насоки:

- Продължаване прецизното подводно изследване на акваторията на нос Калиакра, с цел да се изработи една сборна карта на откритото досега на дъното на залива и техническо насищане на експедицията с ежектор и др. техника за по-задълбочена и ефективна работа.
- Разширяване теренния обхват на експедицията с цел фиксиране на потънали кораби, което би ни позволило да се премине към един следващ етап подводна работа.

Хр. Прешленов, К. Господинов (София)
П. Балабанов (Бургас)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В АХТОПОЛ

През месец септември и октомври 1991 г. продължиха редовните археологически разкопки по трасето на разкрития през 1990 г., между църквата "Възнесение Господне" и сградата на "Гръцкото" училище на носа на Ахтополския полуостров, сектор от северната напречна крепостна стена. В участъка между нея, правоъгълната крепостна кула и настилката пред изградената в съседство на север възрожденска сграда беше разкрита стена (запазена дължина - 1,30 м, дебелина 0,5-0,6 м, ориентирана север-северозапад - юг-югоизток = 168 градуса) от ломени камъни на кал, която изглежда е пресечена от субструкцията на крепостната стена. Почвеният слой непосредствено над нея е наситен с рушевини от възрожденската сграда и фрагменти от антична и средновековна керамика. Следващият слой, състоящ се от сбита глина с кафяво-зелен оттенък и фрагменти от късноантична, римска и елинистическа керамика, не беше напълно изчерпан до приключването на разкопките. Поради обективни трудности не беше достигната и основата на крепостната стена. Възможно е разкритият непосредствено над нивото на пресечената от нея стена пояс от по-големи и леко издаващи се навън каменни блокове да маркира границата между супер- и субструкцията й. Фугите на блоковете тук са измазани с хоросан с примеси от счукани керамични фрагменти. Следи от такова измазване се забелязват на същата височина и в ъгъла на кулата, докато останалите лицеви блокове и пълнежът на стената са свързани с бял хоросан с включвания от дребни речни камъчета. Данните подсказват, че предложената през 1990 г. предварителна хронология на северната напречна крепостна стена може да претърпи известна корекция след цялостното разкриване. На около 17 м северозападно от разкритата през 1990 г. кула беше засечена част от югоизточното лице на масивен зид, перпендикулярен на трасето на разрушената на това място крепостна стена с градеж като този на куртината и кулата. Не е изключено това да е част от друга крепостна кула.

Ц. Дражева (Бургас)

РАЗКОПКИ НА КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ В М. "ГРАДИЩЕТО-ГОЛОЕ" КРАЙ С. ЛОЗАРЕВО, БУРГАСКА ОБЛАСТ

През 1991 г. археологическите проучвания на късноантичната крепост в м. "Градището" край с. Лозарево продължиха в северната й периферна част.

Непосредствено до северната страна на притвора на старохристиянската базилика беше проучено правоъгълно помещение с размери 9 х 7,6 м. Стените с груб каменен градеж на калова спойка са запазени в суперструкцията до 0,65 м над подовото нива, покрито с тухлена настилка. Входът с ширина 1,2 м се намира на западната стена. В източната част на помещението бяха разчистени останки от две пещи с кръгла форма и диаметър 2,05 - 2,2 м. Те са разделени от каменен зид на калова спойка с дебелина 1 м, запазена дължина 0,8 м и височина 0,62 м.

Около пещите беше открито голямо количество фрагменти от плоско стъкло със зеленикав цвят, стъклени чаши и др. съдове, деформирани стъклени късове и др., свързани вероятно с предназначението на пещите за стъклопроизводство. Добитите находки и керамиката от културния пласт около пещите датират най-общо производственото помещение в V-VII в.

Проучен беше и късноантичен каптаж, водоснабдявал крепостта, отстоящ на около 250 м от североизточния й край. Той е запазен в много добро състояние, с правоъгълна форма - дълж. 7 м и шир. 2,5 м. Височината в центъра е 1,5 м, а на страничните стени - 1 м. Те са изградени от големи каменни блокове, споени с червен хоросан. Двускатното засводяване е изпълнено изцяло с тухли. Частично запазена е хидрофобната обмазка с дебелина 4 см.

Каптажът и проучените през предходните години други части на водопроводната мрежа в крепостта са изградени през първия строителен период - последната четвърт на IV в., като през следващите векове са претърпели редица преправки.

В. Найденова, Р. Милчева (София)
А. Николаева (Видин)

РАЗКОПКИ В РАЦИАРИЯ

През 1991 г. продължиха проучванията на обект "Турско гробище" в Рациария, където през миналогодишните кампании бяха разкрити части от постройки, отнасящи се към два строителни периода (IV - VI в.). Доразчистен бе зидът с посока североизток/югозапад. Продължи разкриването и на масивния зид, който започва от югозападния ъгъл и върви на изток (кв. VI 89). Той е изграден от големи правоъгълни камъни, споени с хоросан (ширина 0,60 м, височина 0,70 м и дължина 3,40 м). Неговото цялостно проучване засега е невъзможно поради големите землени насипи над него. Непосредствено до зида на дълбочина 1,05 м се разкри настилка от речни камъни с дебела подложка от строителни фрагменти, която продължава на изток (проучена дължина 10 м). Върху настилката бе намерена силно разложена нечетлива бронзова монета. Под настилката беше разчистен частично зидан канал, покрит с правоъгълни плочи, който също върви на изток. Каналът е с ширина 0,26 м и дълбочина 0,40 м.

Ал. Милчева, Л. Вагалински, Е. Генчева (София)

РАЗКОПКИ В НОВЕ, СЕКТОР X

Разкопките в сектор X, scamnum tribunorum на военния лагер Нове, поради липса на средства бяха ограничени до 6 дни работа в терена. Извършено беше разчистване на атриума на базилика № 2, където беше установено наличието на две различни настилки, отговарящи на двете базилики, построени една върху друга. По-старата базилика № 3 е имала атриум, покрит с хоросан, същият, който е покривал и пода на базиликата. Върху него лежи десетсантиметров пласт от жълта глина, която е покривала пода на атриума на базилика № 2. Това е същата глина, която е използвана за спойка на камъните, от които са изградени стените на тази базилика. До западната стена на базилика № 2 беше открит кладенец с леко елипсовидна форма с размери: 1,72

x 1,50 м, изграден от камъни без спойка. Горната му част беше запълнена с камъни, тухли и хоросан от разрушенията наоколо.

П. Чичикова, П. Владкова (София)

НОВЕ, РАЗКОПКИ НА СЕКТОР VIII A

През 1991 г. продължи проучването на сектор VIII A. Разкопките бяха съсредоточени в нартекса на раннохристиянската базилика и на западната част на перистилната сграда. Нартексът на базиликата беше доразчистен и беше изяснен планът му. Установи се изграждането му през втората фаза от строителството на базиликата. През първата фаза същата е без нартекс. През по-късен етап е изграден тріделният нартекс, съобразен с трите кораба. Зидовете са запазени в субструкция, поради което не можаха да се установят местата на входовете. Размерите на нартекса са: дължина - 13,5 м, ширина - 4,00 м. В един много малък участък в централната част на нартекса е запазена тухлена настилка, така както и при корабите на базиликата.

При разчистване на южната част на нартекса разкрихме част от помещение, което се е развивало в южна посока. Северозападно от него се разкри ъгъл на друго помещение. Върху вътрешното лице на стените му е запазена цветна хоросанова мазилка. Проучванията в този участък дадоха възможност за изясняване на стратиграфията на обекта. Най-ранно е помещението с мазилките, след разрушаването му в по-късно време. Върху него е изградено друго помещение, което евентуално се свързва с перистилната сграда. Най-късна е базиликата с двете фази на изграждане. В нартекса бяха открити и няколко части от зидове на калова спойка, поради което може да се допусне, че след разрушаването на базиликата , животът тук продължава още известно време.

В западния сектор на сградата беше направен сондаж в помещенията с хипокауст, разположен западно от прохода, отделящ ги от перистилната сграда с цел да се разкрие западният им ред. Работата тук ще продължи и през следващия сезон. Същевременно продължи проучването на западните помещения. В южна посока беше разкрито ново помещение. Разчисти се до достигането на хоросановия под.

Стените на помещението са изградени от кирпич, напълно унищожени от пожар. От изток се откри каменен праг на вход. Вратата е била двукрила, дървена. В пласта от разрушения бяха открити в голямо количество фрагменти от цветна мазилка - геометрични и растителни орнаменти в синьо, зелено, червено и бяло. Източно от разкритото помещение беше разчистен и проходът, чийто под е от трамбована глина. Той е бил покрит, което се доказва освен от дебелия пласт паднал покрив, така и от следите от бяла хоросанова мазилка върху източното лице на стената на разкритото помещение. В този сектор проучванията също ще продължат през следващия сезон с цел достигане до южната граница на сградата.

Т. Сарновски (Варшава)

РАЗКОПКИ В НОВЕ, СЕКТОР XI-ПРИНЦИПИЯ

От 1 юли до 10 септември 1991 г. бяха проведени от експедицията на Варшавския университет разкопки в сектор XI - Принципия на военния лагер Нове. Големите размери на сградата на Принципията - 6100 кв. м наложиха работата да се ограничи в няколко избрани пункта: при централната порта, при фасадата, при базиликата във вътрешния двор и в неразкопаните до този момент помещения на самата Принципия. Разкопките при централната порта позволиха да се установят размерите и планът на портата, състояща се от три части и строена в куснофлавийския период, както и по-късните й г.оправки. Сондажите в западната част на вътрешния двор позволиха да се реконструира разположението на колоните в перистила на вътрешния двор, а в южния край бяха намерени елементи от нереализиран до края строеж на масивна сграда от траяново време. Разкрити бяха огромни стълби и страничен вход, водещ към широката 18 м базилика. Базиликата е строена в началото на II век и реконструирана след разрушаването й през 316/317 г. При една от по-тесните страни на базиликата бяха намерени нови елементи от трибуната. В самата Принципия бяха разкрити нови помещения и заден вход, водещ към преториума.

Сред находките трябва да се отбележат нови фрагменти от бронзови статуи, 40 монети, оловни пломби, база от статуя на Септимий Север от 195 г. Намерените надписи обогатяват известните офицерски имена с 19 нови и внасят нов елемент в историята на римските военни реформи от края на III в.

Л. Вагалински (София)

РЕДОВНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ТРАНСМАРИСКА (ТУТРАКАН)

Работи се в периода 8 юли - 1 август 1991 г. в продължение на 23 работни дни. Трета година монетите се обработват от н. с. Б. Божкова. Втора година участвува специализантът на катедра "Археология" при СУ "Св. Климент Охридски" Хр. Христов.

Сондаж II беше разширен с 1,80 м в западна посока с цел да се обхване стената, разкрита частично през 1989 г., долепяща се от запад към куртината. До дълбочина 1,65 м от контролната точка културният пласт е със силно нарушена стратиграфия. Следва еднороден слой (до дълбочина 2,85 м не бе изчерпан), наситен преимуществено с горяла строителна и битова керамика. По предварителни данни датираме разрушението в V в. Върху него е положена стена - перпендикулярна на куртината и лягаща непосредствено върху най-високо запазената й част. Засега са разкрити само част от нейното северно лице (едностранно обработен ломен камък) и от ядрото (ломен камък и сполии, залети с хоросан, наподобяващ този на куртината).

Като източно продължение на сондаж I беше заложен сондаж III с дължина (изток - запад) 9 м. Целеше се разкриването на стена, частично оголена в ската от дъждовете през пролетта на 1991 г. Снет беше културен пласт с дебелина 1,70 м. Многобройни вкопавания (жилище, варница, ями) от началото на века и свлачищният характер на терена определят смесването на асинхронен подемен материал (главно керамика), от късната античност до наши дни.

Л. Слокоска, П. Георгиев, Р. Иванов, Кр. Вачева, Ц. Попова, Е. Крондева (София)
И. Църов, П. Владкова (В. Търново)
А. Поултър, Дж. Рейнолдс, П. Стрейндж, А. Робъртс, Р. Фолкнер, М. Бийч, Н. Харис, Г. Фолкингам, А. Пауел, Дж. Бъроус, Н. Гест, И. Рубен, Т. Стърдж и сътрудници (Англия)

НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ (БЪЛГАРО-АНГЛИЙСКИ РАЗКОПКИ)

Български сектор:

1. Агора (П. Владкова, Р. Иванов)

Проучи се секторът между източните магазини и канала. Между магазините и източната крепида на Агората се разкри помещение. Изследваната северна половина беше унищожена от силен пожар. Установи се кирпичен градеж на стените върху каменна основа. Откриха се многобройни фрагменти от оцветена хоросанова мазилка, както тегули и имреци от покрива. Под нивото на опожарения покрив се разчисти подово ниво от трамбована глина. Дребните находки са представени от малко количество силно фрагментирана битова керамика, датирана от IV - V в.

Северно от новоразкритото помещение продължава изясняване стратиграфията на ареата. Първият пласт - нивото на настилката, съдържа основно землен насип, сред който са открити няколко бронзови и медни монети от IV в., фрагменти от керамика и стъклени съдове. Предстоящо е цялостно проучване на терена между източната и северната крепида, западния зид на източните магазини и канала.

На площта на ареата бе направено геофизическо проучване от П. Стрейндж и Н. Ненов. (П. Владкова)

Северозападен ъгъл на Агората (Р. Иванов)

Фланкира се от кардо 5 (от запад) и декуманус 6 (от север). Очертава се помещение (aedes № 8 според проф. Т. Иванов) с размери: север-юг (около 19,00 м) и изток-запад (7,80 - 8,00 м). Проучи се източният и западният зид. На 0,40 м под съвременното ниво на помещение 8 (кота 73,390 от репер № 45) при западния зид се забелязва горял пласт (дебелина 15-20 см). Проучванията под и над горелия пласт през следващата кампания ще ни позволят да разберем кога са станали последните разрушения тук.

На запад от западния зид, преди кардо 5, има бордюри и тротоар, покрит с колонада. Сондажите в северна посока не разкриха засега бордюр и портик (между помещение 8 и декуманус 6). Разкрити са и малки пасажи от уличната настилка на споменатите по-горе улици, покрити с големи варовикови плочи.

2. Жилищна сграда I (И. Църов)

В помещение 2, на площ от 30 кв м се отне разрушен пласт с дебелина 1 м. Разкриха се архитектурни детайли, керамика V - VI в., медни монети, желязна фибула, бронзова апликация, железни предмети.

3. Укрепителна система (Л. Слокоска)

Продължи изясняване на стратиграфията в субструкцията на правоъгълна кула 4 от северната крепостна стена на кастела. Голямото обрушение е изпъстрено с горял пласт, сред който се разкриват следи от дупки на колове, фрагменти от строителна и битова керамика.

4. Изследване на овъглена дървесина и овъглени растителни останки - 1990-1991 г. (Ц. Попова)

Материалът включва овъглени зърна и дървесина, изследвана за първи път тази година в лабораторията Монтпелие. Овъглената дървесина е събрана от различни места на обекта. Почти всички фрагменти са събрани чрез флотация, заедно с овъглените семена и зърна. Определянето на видовете е направено с помощта на фазово-контрастен микроскоп, сравнение на материала с атласи, определители и колекции.

Резултатите от изследвания материал са представени на табл. 1. Определени са 6 вида. В най-голямо количество е дървесината на бряста, следван от дъба. Дървесината на бряста бе намерена до "Римска баня". Фрагментите са добре консервирани и доста големи - 3,4 до 6 см. Може да се предположи, че е била използвана за отопление или подгряване на водата.

Между фрагментите от бряст бяха отктрити много малки фрагменти от клен и само два фрагмента от дъб. На същото място са намерени и фрагменти от лоза. Разграничаването на дървесината от двата вида лоза - културна и дива - по морфологически особености на дървесината е практически невъзможно. В близост до този контекст бяха открити и голямо количество костилки от грозде, които принадлежат на културния вид. Вероятно и дървесината е също от културно грозде.

Анализът на овъглените растителни останки дава следните резултати: Най-голямо количество има меко сбитата пшеница, следвана от двузърнестата и еднозърнестата. Бяха намерени и 5 зърна от ръж. Данните от минали години потвърждават присъствието на това растение. През праисторическите периоди останките от ръж не са многобройни, но през римската епоха това растение се разпространява повсеместно, особено към северна Европа.

Бобовите са идентични - леща, уров, грах.

В материала бяха намерени и няколко семки от бъз и един фрагмент от вида слива, но с изключително лоша консервация и определянето му е невъзможно.

В почти всички образци са открити костилки от грозде, отнасящи се към културния вид. Някои обаче имат хибриден произход между диво и културно грозде. Възможно е тази хибридизация да е била извършена на място. Данните все още са недостатъчни, за да се направят подобни заключения.

От плевелните видове са представени: млечка, великденче, пипериче, пача трева.

Една част от тези семена не са карбонизирани. Основната част са представени от овъглени и неовъглени семена. Това показва, че те са присъствували не само през тази епоха, но и днес. Тези растения са типични за полета, запустели ниви, сухи, каменливи, скалисти места и отговарят на този тип околна среда.

Английски сектор:

Извършената работа на терена, от ранна пролет до края на лятото, включи панорамно фотоснемане на сектори B и C, детайлно документиране и почистване на римската къща в сектор M (което донесе някои изненадващи открития) и окончателно документиране на стоящите зидани структури в сектор C (римската порта и стена), сектор R (триъгълна кула) и сектор S (източна порта).

Завърши документирането на значителната колекция от керамика и костния материал от британските разкопки (1985 - 1990 г.). Останалите данни, каталогизирани през лятото на 1991 г., са вкарани в компютър, а в края на август е предаден нов доклад за животинските рибните, птичите кости, а така също и за костите от дребни бозайници.

Като се има предвид широкият обхват на специализираните дейности през сезона, програмата задължително включваше кратки и средносрочни посещения на отделни специалисти.

Фотографираха се сектори B - C. В продължение на успешното попълване на фотомозайката от сектор F (главната базилика), панорамното фотографиране беше използувано за документиране на римския павиран път, портата от II в. и разкопаните части на римската крепостна стена. Това беше извършено от г-н Й. Кърслейк, старши фотограф на Британския музей и г-н Д. Хъбард.

Детайлен преглед на римската укрепителна система

Прегледът беше предприет от ръководителя на британския екип (д-р А. Поултър). Между новите наблюдения се появиха няколко, които добавят по нещо към разбирането ни за римската защитна система. Непосредствено на запад от портата беше открита една “стая”. Тя е свързана на изток със западната стена на конструкцията на портата, а на юг - със задното лице на крепостната стена. Двете лица са облицовани с малки, правилно оформени варовикови блокчета, свързани с ядрото (цимент и ломен камък), което също е свързано с големите блокове, оформящи вътрешното, западно лице на камерата на портата и външното, южно лице на крепостната стена. Западната граница на тази “стая”, която вероятно е включвала първия от вертикалните “пиластри” на запад от портата, не бе достигната в ограниченото разкопано пространство, както вече е описано (Предварителен отчет за 1989 г.). Тези “пиластри” са правоъгълни издавания, които вероятно са поддържали ходовата пътека по стената, една практична необходимост, тъй като стената е била доста тясна, за да включи и бойна платформа наред със зъберите (на запад от портата стената е дебела около 1,30 м, а на изток - около 1,27 м). Източната страна на конструкцията на портата (както е отбелязано в отчета за 1989 г.) е също лежаща назад от тясната крепостна стена, като тук “стаята” между портата и първия “пиластър” е била запълнена със зидария, допираща до западната стена на пиластъра и източната стена на портата; следсредновековно ограбване е унищожило тази втора стена до нивото на първичната римска основа. Римската порта напомня силно на разкопаната северна порта на града, макар, както вече бе отбелязано (отчет 1989 г.), “стаите”, фланкиращи портите, не са стаи за стражата или кули, а просто открити пространства между структурите на портите и най-близките им "пиластри". В сектор С, първият "пиластър" е само 4,02 м от източната стена на портата. Други са открити от Л. Слокоска при нейното проучване на стената (между сектори С и А). "Пиластрите" в сектор С се състоят от правоъгълна платформа, от груби, ломени варовикови камъни, споени с бял хоросан, запазени до 1 м над основите, които са били строени заедно с крепостната стена. Най-ниската част на суперструкцията включва тази на основата на "пиластъра" и стената. Пълнежът на "стаята" между "пиластъра" и източната стена на портата се свързва с преустройството на римската южна стена, когато тя е била включена във византийската фортификация, като е удебелила стената до 2,64 м (отчети 1988 и 1989 г.). В източния край на сектор С, където крепостната стена е била ограбена почти напълно, едно наблюдение на основите показа: че римската крепостна стена е продължавала, че тя е била дебела 1,25 м и, че непосредствено на изток от "пиластъра", е запазена част от основата на по-късната стена, която е била най-малко 0,25 м по-тясна от основата на "пиластъра". (Поради изисквания за обезопасена работа, не бе възможно да се проследи основата на пиластъра и стената на по-голяма дълбочина от 1,65 м.) Липсата на вторичната византийска стена на запад от портата, показва без съмнение решителността на грабителите на камък, които са разбрали, че изземането на масивните римски блокове е много трудно, но са били в състояние да извадят и отнесат откритите основи на византийската стена. (На изток от портата, съхранените основи на двете стени са били предпазени от пълно разрушаване от няколко големи варовикови блока, разместени при ограбването.)

От проучването на римската крепостна стена (между сектори А и С) Л. Слокоска заключава, че е имало реконструкция на римските укрепления в кснориммския период, което е включвало уголемяване на "пиластрите" и преизползуване на улични блокове в реконструкцията им. В нашите разкопки няма свидетелства за такъв извод. Уличната плоча, използувана в строежа на "пиластъра", лежи директно върху основата, която не показва следи от уголемяване. Ако плочата е част от реконструкция, тогава крепостната стена в този сектор вероятно е била разрушена до нивото на основата, преди да се преизгради. Независимо от това, дали има или няма втора реконструкция на римската стена (за което ще трябва да изчакаме детайлна публикация от резултатите на Л. Слокоска), ясно е, че няма големи модификации на плана на укреплението през IV в., нито през първата половина на V в. Това, само по себе си, може би е от значение. Голяма програма за престроявания със значителен мащаб на градските укрепления е проведена в края на III в. и началото на IV в. в други градове по долния Дунав: Никополис ад Иструм не е заслужил вниманието, отделено на Марцианопол и Тропеум Траяни. Този очевиден пропуск да се подобрят градските укрепления може би е свързан с предварителните резултати от проучването на околната среда (срв. отчета за проучването на костите и семената), които подсказват, че през IV в. е станала промяна в животновъдството, насочваща го встрани от нормалния "римски модел" и че има изненадващо малко орна култивация (всички разкопани вили в територията на града изглежда не са преживели III в. и вероятно няма ново строителство в града от този период). Дали данните ще подскажат, че Никополис ад Иструм е бил наистина в упадък през IV в., ще се разбере при окончателното подготвяне на публикацията.

Основите на римската кула в сектор R бяха изследвани по-отблизо, отколкото това бе възможно в края на 1990 г. Нови разкопки не бяха проведени, но беше напълно почистена и документирана връзката между стената и кулата. Основите на кулата, защитени от лежащ върху тях варовиков блок, се издават на запад, в изкопа на грабителите на камък, които са извадили основите на стената с изключение на тази малка част под варовиковия блок. Няма следи основата на кулата да е допирала до основата на стената, така че, основите на триъгълната кула са едновременни с тези на стената.

Основите на римската кула в сектор S бяха изследвани отново, като се обърна внимание в частност на крепостната стена, основите на която са продължавали покрай задната стена на кулата на портата и макар и много ограбени, са запазени под една in situ запазена улична плоча на северната страна на входа (отчет 1990 г.). На южната страна на портата, изкопът на грабителите (около 2,5 м широк), който е следвал основите на крепостната стена, е пресякъл и каменна основа, излизаща от западния участък. Тъй като този изкоп е премахнал всякаква пряка връзка между основите на градската стена и тази основа с посока изток-запад, остава възможно предположението, че тя е основа на строеж, предшестващ укреплението. Все пак, линията на основата среща под прав ъгъл византийската стена и самата основа е от неправилни каменни блокове и свързани с груб, бял хоросан, каквито се виждат в крепостната стена. Тъй като основата е в защитеното от стената пространство, непосредствено на запад от изкопа на грабителите, който е разрушил основата на стената, тя не може да е част от кула над портата или крепостната стена. Разположението на тази основа на изток от крепостната стена, не съвпада с южната стена на кулата на портата, но е на една линия с южния край на покритата с чакъл улица (път), минаващ през портата. Много е възможно тази основа да е остатък от едно продължение на задната страна на портата, оформящо помещение в нея (поради ограниченото време за разкопки, не бе възможно да се потвърди това предположение чрез проучване на отговарящата северна страна на пътя (улицата), за да се определи, дали има едно обръщане за северната стена на такова помещение). Ако това обяснение е правилно, земните насипи, фланкиращи пътя (улицата), когато тя минава през портата, не са били пешеходни тротоари, а може би стаи за стражата. Това може да послужи за обяснение на ефимерните следи от дървени структури на разкопания южен насип. Алтернативно обяснение, изхождащо също от презумпцията за едновременност на основата и византийската порта, би било, че основата продължава на юг покрай стената и формира солидна основа за стълба, даваща достъп до стената и първия етаж на кулата на портата.

Римската къща с фрески в сектор М.

Разкопаната част през 1990 г. се състои от 4 стаи, запазени на височина до около 1,50 м. Целта през изминалия сезон беше да се проучи грижливо разкопаното, да се извадят останалите фрагменти от мазилка от помещение 2 и да се направи детайлно заснемане 1:1 на фреските, които са все още по стените. Това бе изпълнено, като в процеса на почистване бяха направени нови открития.

Беше премахната част от основата на византийската стена (югоизточен ъгъл на сектора), за да се освободи един архитектурен елемент. При това, базата за колона, видяна в профила през 1990 г., бе също освободена, както и част от самата колона, макар че цялата дължина не бе установена, поради това, че колоната продължава дълбоко в източния профил. Нещо повече, бе разкрит северозападен ъгъл на настлан двор, с повдигната периферия, продължаващ под южния и източния профил на изкопа. Това потвърди миналогодишното предположение, че помещение 3 е открит двор на къща и че базата и колоната са част от перистил. Почистването на дъното на машинния изкоп (чрез който през 1987 г. бе открита къщата), продължаващ на

юг от сегашния сектор на разкопките, доведе до намирането на южната стена на помещение 4 - най-голямо от разкопаните, с вътрешна дължина в посока север-юг - 5,67 м. Още по на юг се откри друго помещение, широко 3,26 м север-юг, ограничено от юг с кирпичена стена. Други стени не бяха локализирани. Не беше направен опит за разкопаване на тези помещения, само откритите стени бяха нанесени на плана. Така остава несигурен въпросът дали южният край на изкопа е вече извън сградата или в едно следващо на юг помещение.

Фреските, останали по стените, бяха застрашени от падане. Те ще бъдат свалени и пренесени във Великотърновския музей през тази есен. Декоративната схема, по данните от фрагментите, паднали и по стените, не е първата, използувана в къщата. В помещения 1 и 4 бяха намерени следи от по-ранен мазилков слой. Преди нанасянето на по-късни фрески, по-ранният слой е бил махнат от стените, които след това са били преизмазани. Това е бил и по-лесният начин да се подготви повърхност за нови фрески от обичайната за тухлени и каменни стени техника на “разкъртване” на повърхността и преизмазване върху нея.

Проучването в помещенията потвърди липсата на по-ранни подове, покрити от глинените, разкрити в 1989 г. (помещение 1) и 1990 г. (помещения 2-4). Все пак, изглежда невероятно, глинените подове да са първични: подовете на помещение 4 и на околните на двора (помещение 3) са няколко сантиметра по-ниски от прага, който ги дели. Прагът се издига така, че е препъвал всички, освен най-внимателните посетители. Помещенията може би са били покрити с opus sectile или с варовикови плочи, изнесени когато къщата не е била използувана вече по първоначалното си предназначение. Това, че къщата още преди окончателното й разрушаване не е била вече жилищна сграда, подсказват грубата подова повърхност и грубите стъпала от перистила към помещение 2. Не са открити следи от домашно обзавеждане, а в помещение 4 е намерена само една каменна ваза с постамент и куп речен чакъл до северната му стена. Вдигането на падналите фрагменти от стенопис в помещение 2 откриха един цял хромел, лежащ на пода. Може би каменният съд от помещение 4 е имал също земеделски функции и е бил използуван като мортарий за мелене на брашно. Други фрагменти от щуко-релефи се откриха в машинния изкоп и в помещение 4. Входът на това помещение откъм перистила бе изненадващо широк - 3,40 м. Полуцилиндрично изрязване на горната част на стената между помещение 1 и 4 може да е било основата на една ниша, която беше предположена при анализа на фрагментите от мазилка, открити в помещение 1 (виж отчета за 1990 г.). Ако това е наистина мястото на нишата, то тя е в помещение 4, а не в помещение 1. И без нишата помещение 4 е имало най-изкусните фрески (рисувана база на колона беше намерена in situ на западната стена). Размерите му и комплексната щукодекорация подсказват, че това е било помещение с известни претенции за представителност, може би главна приемна, може би гостна (андроон), макар че вратата не е поставена ексцентрично - което би показало, че помещението е било планирано да поеме легла. Големината на вратата създава трудност да се разбере как помещението е било отопляване през зимата при липсата на хипокауст. Може би е било предназначено за ползуване само през летните месеци.

Почистването на северното разширение на сектор М установи, че хипокаусти в Никополис ад Иструм е имало, както и би следвало да се очаква при континенталния климат на района и ниските зимни температури. Трябва да се отбележи, че това е първата римска къща, разкопавана в Никополис - с изключение на пострадалата силно от странични намеси част от къща, открита в сектор А, погребана под бермата на римското укрепление. В града, макар контурите на градските къщи да се виждат ясно на аерофотоснимките, тези строежи изглежда се датират от най-късната фаза на римското присъствие (IV - V в.) и единствената разкопана в римския град къща се отнася към края на IV в. Нуждата от хипокауст е очевидна за обществени постройки. Освен банята, базиликалната сграда на изток от агората е била отопляна и вероятно е била термоперипатосът, засвидетелствуван в един надпис.

На север от северните основи на византийската сграда (които прерязват останките от римската сграда) не бе копано от 1989 г., когато там беше отбелязано наличието на останки от паднала кирпичена стена. Тъй като тази стена е била с посока изток-запад, тя се приема, че може да е стена на помещение 1, много разрушена от византийската сграда. Все пак, почистването показа наличието на добре построената стена с вътрешна мазилка и парче от под от тухли и хоросан, поддържан от керамични табули. Изкоп на грабители, минаващ север-юг близо до западната граница на сектора, е унищожил западната стена на това помещение. Тъй като пълното проучване на това нова откритие не беше осъществимо, връзката му с римската къща остава несигурна - и може би ще остане такава и в бъдеще, защото връзката му със северната стена на помещение 1 е разрушена от основата на византийската сграда. Всичко, което може още сега да се каже, е, че в ограбения югоизточен ъгъл на хипокауста бяха намерени фрагменти от щуко, сравними с тези от римската къща. Това не помага много, защото показва само, че къщата е била в процес на разрушаване или е била вече разрушена, когато подът на хипокауста е бил ограбен. Все пак, подовата повърхност над хипокауста е на едно и също ниво с пода в помещение 1. Също така, източният край на помещението, виждан в източния профил и показван от грабителския изкоп с посока север-юг, следва линията респективно на източната и западната стена на помещение 1. Възможно е това ново помещение да е или по-ранна римска къща (и да е било разрушено до нивото на терена при строежа на къщата с фреските), или, по-вероятно, да е част от същата къща и да предлага зимно отопление, може би като част от частна баня.

Най-забележителната находка от сектор М е един голям фрагмент от мраморен релеф(?), преизползуван във византийската основа: той показва една крилата фигура, кукумявка и част от главата на Медуза (егида?) (информация на д-р Т. Благ). Така, това може би е изображение на Атина с фигура на Виктория(?).

Анализ на фреските

Г-н Т. Стърдж (Музея в Ковънтри), подпомогнат от жена си и членове на екипа от етапа след разкопките, извършиха консервацията и техническия анализ на фреските и фрагментите от корнизите от щуко. Д-р Т. Благ, в допълнение на работата си по проучване на архитектурните находки и чрез едно смело и всеотдайно разкриване на хипокауста в сектор М, проучи аранжирането на фреските и на релефните декорации.

Епиграфика

Джойс Рейнълдс пое трудната задача да разчете графитите и надписите. Най-забележителното откритие беше това, че два, едва четливи надписа от сектор D, са части от един и същ, почти изцяло запазен текст. Въпреки много лошото качество на надписите, г-ца Рейнълдс разчете беглите следи от букви. Оказа се, че това е латински надгробен надпис с интересно съдържание. Надписът документира, че някой си Маркус Аврелиус Амм.. (?) и дъщеря му Валерия(?) са починали докато са пътували и телата им са върнати, за да бъдат погребани. Липсата на езически или християнски формули и стилът на буквите предполагат едно датиране в началото на IV в. Дж. Рейнълдс смята, че двамата покойници са били вероятно граждани на Никополис и, тъй като размерът на надписа предполага значително голям по размер надгробен паметник, те са били вероятно членове на важна местна фамилия. Такива частни надписи са много редки по долния Дунав от това време и това е само вторият надпис, открит в града и който може би датира от IV в.

Г-н К. Бътчър (Университета в Кеймбридж) довърши идентификацията на монетните находки от разкопките, започната в 1987 г.

Анализи на околната среда

Г-н М. Бийч (Университета в Шефийлд) и г-н Б. Ървин (Институт по археология, Лондон) продължиха полевата си работа, преди започването на генералната програма на изследването и работиха в Никополис до края на юли. Целият костен материал в България е документиран и вкаран в компютър. Предварителен текст за остеологичните данни е представен от г-н Бийч. (Отчет за семената, както е отбелязано в отчета за 1990 г. вече е представен през миналата година.)

Графично документиране по изисквания за публикация

През цялото време на разкопките находките бяха рисувани за целите на изследването, а когато бе възможно и имаше време, по стандартите за публикация. През 1991 г., екип от четирима художници, начело с г-н Н. Харис (Лондон) направи 235 публикационни рисунки на предмети от камък, керамика и теракота. Освен находките, изпратени в Англия за анализ и рисуване, всички заслужаващи това предмети са нарисувани. (Преди този сезон са нарисувани 629 дребни находки.)

Фотография

Както беше отбелязано по-горе, присъствието на двама опитни фотографи от Британския музей позволи завършването на цялата, изключителна фотодокументация. Освен панорамните фотографии, бяха заснети изцяло фреските и самата къща с фрески. Беше предприето заснимане и на дребните находки, а с помощта на Фондацията Ж. И. Кусто, видеофилмът за обекта беше обогатен със заснемане от хеликоптер.

Анализ на дребните находки

Ръководителят, асистиран от г-ца М. Брустиа (Университета в Болоня) завърши анализа на металните предмети, фигурите от теракота и избрани керамични находки. Между най-забележителните открития е един доста голям фрагмент от халки, от контекст от V - VI в. (Вярвам, че това е първата находка от ранновизантийско въоръжение на Балканите.) Г-н А. Робъртс завърши анализа на обработената кост и стъклените мъниста.

Забележка: Някои различия по отношение на строителните периоди на римската крепостна стена и новото строителство в града през III в. приемаме като нови, предварителни наблюдения на английските колеги. Те ще бъдат коментирани през н.г. от двата екипа на обекта.

П. Владкова (В. Търново)
В. Бъчваров (Г. Оряховица)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУВАНИЯ В РАЙОНА НА С. КРУШЕТО, ГОРНООРЯХОВСКА ОБЩИНА

При изкопни работи за водоем в района на с. Крушето беше разкрита част от пещ. Изградена е от кирпич, като дебелината на стените достига 0,17 м. Пещта е правоъгълна, с размери 1,30 x 1,80 м, ориентирана с дългата си страна в посока север-юг. Височината на долната камера е 0,96 м. Горната камера ляга върху сводова конструкция, изградена от тухли. Дебелината на скарата е 0,30 м. Върху самата скара, под пласт от кирпич от разрушената горна част на горната камера, бяха запазени слепени един в друг имбреци. Това е доказателство, че пещта е била използвана за изпичане на строителна керамика.

В близост до пещта бяха направени няколко сондажа, но следи от други съоръжения и какъвто и да е друг материал не бяха открити.

На 0,5 км северозападно от разкритата пещ се намира могила, известна с името "Таш тепе". Тя е една от могилите, разположени покрай римския път Никополис ад Иструм - Марцианопол. В централната част на могилата регистрирахме иманярски изкоп 3 х 3 х 2,20 м. Следи от културен пласт не са регистрирани.

П. Георгиев (София)
Г. Радославова (Разград)

РАЗКОПКИ В АБРИТУС

Археологическите проучвания в античния град Абритус бяха продължени и през 1991 г. Финансирането им в размер на 40 хил. лв. бе осигурено от Историческия музей - Разград. Предварително и успоредно с провеждането на разкопките, бяха извършени геофизични проучвания в северния некропол (инж. Ил. Катевски) и в централната и южна част на укрепената площ (д-р П. Стрейндж - Великобритания). С оглед на финансовите средства, проучванията продължиха 40 работни дни, на площ от 125 кв. м. Разкопките се проведоха в проучвания през миналия сезон сектор I - 6, южно от декуманус - максимус, тангиращ голямата перистилна сграда (Т. Иванов).

Проучен беше културен пласт с дълбочина 1,40 - 1,60 м до 3,00 м, без да е изчерпан. Откритите в него архитектурни останки и находки се отнасят най-общо към два периода от развитието на селището - късна античност и ранно средновековие. Към периода на късната античност се отнасят:

1. Ъгъл на сграда с каменен градеж на калова спойка с дебелина на зидовете 0,55 м, правилно ориентирани по главните световни посоки. Вътрешността на сградата е запълнена с масивни струпвания горял кирпич, примесен с горели фрагменти от имбрици и тегули (една от които с врязан печат FISC), вероятно от покритието на сградата. До един от зидовете се откри амфора, датирана IV-V в.

2. Фрагментирана подова обмазка и кирпичени разрушения върху нея, над развалините на описаната каменна постройка.

3. Разрушения, свързани с проучения през миналия археологически сезон канал за нечисти води.

4. Силно разрушено полукръгло каменно съоръжение с неизяснен характер.

5. Силно разрушен каменен зид с калова спойка, със запазена дължина 4,00 м и ширина 0,88 , ориентиран в посока югозапад-североизток.

6. Продължено беше проучването на откритата през миналия сезон каменна улична настилка, ориентирана в посока изток-запад. Разкритата ѝ до момента дължина е 20,00 м, ширина 1,50 м.

Датировката на този културен пласт се основава на откритите в него фрагментирана късноантична битова керамика, единични находки и 35 броя медни и бронзови монети от периода средата на IV - края на VI в.

Единствено в северната част на проучената площ се откриха архитектурни разрушения от периода на ранното средновековие:

1. Кръгло глинобитно огнище с диам. 1,50 м.

2. Останки от полувкопано жилище - под с глинена обмазка в два слоя и ред ломени камъни, подзиждащи стените в долната им част. Интерес представляват откритите в близост фрагменти от дъна на гърнета с релефни знаци и бронзов пръстен с плоска ромбовидна плочка с датировка IX - X в.

Описаният културен пласт е покрит от слой жълта глинеста пръст, обилно примесена със средно големи ломени камъни, без наличието на каквито и да е културни останки. Проучванията показаха, че този пласт (дебелина 1,20 м, ширина 11,00 м) е еднородно образуван, както и че липсва всякаква интервенция в него. Той е продължение на открития през миналогодишния сезон пласт със същата характеристика и връзката помежду им е очевидна. Поради частичната проученост на този слой, интерпретацията му засега е затруднена.

Над гореописания пласт, по цялата проучена площ, беше установен насип от пръст, примесена и с културни останки от различни исторически периоди. Той се свързва с дейности, извършвани на територията на обекта през последните десетилетия.

Проучванията, в общи линии, потвърждават получените през миналата година резултати - липса на масивно строителство в този участък на града през V-VI в., и уточняват вероятните граници на средновековното селище.

Ив. Дочева (В. Търново)
Ив. Атанасов (Попово)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА КОВАЧЕВСКОТО КАЛЕ ДО С. КОВАЧЕВЕЦ, ПОПОВСКО

И през 1991 г. проучванията бяха съсредоточени при Западната порта на крепостта, като се целеше доразкриването на двете фланкиращи я полукръгли кули.

Разкрита беше вътрешната челна извивка на Северната кула, очертаваща правилна дъга. Вътрешното лице, изградено от правоъгълни каменни блокове на хоросанова спойка, с примеси от счукани тухли, е много добре запазено, докато външното все още не е разкрито. На изток от извивката и до западния пилон на кулата бяха открити следи от силно опожаряване. Подобни бяха следите и в южната кула, но в по-малка степен.

През тази кампания бяха открити два правоъгълни пилона и в южната кула. Изградени са от правоъгълни каменни блокове на хоросанова спойка, с примеси от счукани тухли. Размерите им са 1,12/1,22 м - на източния пилон, с разкрита височина 0,25 м и 1,08/1,35 м - на западния пилон, с разкрита височина 0,60 м. До западния пилон бе открит едностранно профилиран каменен блок, принадлежащ по всяка вероятност към корниза на пилона - такъв корнизен блок беше открит миналата година и до западния пилон на северната кула.

Разкрит беше вътрешният югоизточен ъгъл на южната кула - на 5,15 м от южната страница на входа на кулата, и започна разкриването на южния ѝ зид - разкрита дължина 7 м, максимална височина - 0,95 м.

Продължи разкриването и на североизточния ъгъл на южната кула и на принадлежащия му северен зид, като на дълбочина 2,10 м се достигна до банкета на основите. Разстоянието от вътрешния североизточен ъгъл на кулата до входа ѝ е 4,80 м. Разкрита дължина на северния зид е 12,40 м, като се улавя и началото на извивката на кулата. Вътрешната ширина на южната кула е 12 м, като дължината ѝ все още не е установена.

В южната кула бяха открити седем костени гребена, костени дръжки и апликации с врязана украса, костени прешлени за вретено - също с врязана украса, и множество животински кости със следи от обработка. Всичко това ни навежда на мисълта, че в един по-късен етап от съществуването на кулата в нея може би е имало работилница за обработка на кост.

Освен костени, бяха открити и много керамични прешлени за вретено, дори и един каменен.

По време на разкопките продължи откриването на голямо количество тухли с печати, от които преобладаваха най-вече тези с печати MARCIA, ANNIA, SARM.

Голямо бе количеството и на откритите фрагменти от битова керамика, предимно сиво-черна, и от няколко типа амфори. И в двете кули бяха открити множество железни клинове, като по някои от тях имаше запазени следи от обгоряло дърво. Открити бяха и няколко върха на стрели и копия. Интерес представлява и откритото в северната кула метално амурче. Откритите монети - три медни и една сребърна, са от IV в.

К. Шалганов, Кр. Иванов, К. Рогева (София)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ ПОД СЕВЕРНИЯ КОРАБ НА БАЗИЛИКАТА "СВЕТА СОФИЯ" - СОФИЯ

Във връзка с програмата за експонирането на всички останки от античния некропол под базиликата и предхождащите я църкви и оформянето на общ екскурзоводен маршрут при запазването на функцията на базиликата като действуваща църква, от 24 юни до 20 декември 1991 г. Музеят за история на София проведе археологическо проучване под северния кораб на базиликата. Проучването беше извършено на цялата подподова площ на кораба - 80 кв. м и до дълбочина 3,00 м под подовата плоча. Бяха коригирани публикуваните от Б. Филов и Ст. Бояджиев планове на този участък, като брой и ориентация на разкритите гробни съоръжения.

Бяха разкрити общо 18 бр. гробни съоръжения, от които: гробове с тегулно покритие - 7 бр., плоски гробници - 4 бр., засводени гробници - 7 бр. Преди нас са били разкрити и маркирани на плановете 5 гробници - №№ XXI - XXV. Седем гробници са били разрушени при изграждането на фундамента на стените на северния кораб на последната, сега съществуваща базилика,, в кр. на V или нач. на VI в. Запазените гробни съоръжения, изградени по-настрани и по-дълбоко, са 6 гроба с тегулно покритие, почти напълно изтлели кости на скелетите и съвсем беден гробен инвентар.

На базата на намерените монети, съотнасянето по нива с разкритите преди нас гробни съоръжения и нивата на двете мозайки от по-стари от сегашната базилика църкви, датирани респективно началото на IV и началото на V в., може да се даде една абсолютна датировка на този участък от некропола в рамките на втората половина на II век - средата на IV в., като относителната хронология на отделните гробни съоръжения може да се детайлизира допълнително.

В. Божилова, Р. Кирячина-Матушиак, В. Динчев (София)

КЪСНОАНТИЧНА РЕЗИДЕНЦИЯ КРАЙ ГРАД КОСТИНБРОД

През 1991 г. продължиха разкопките на късноантичната резиденция в м. "Градище" при Костинброд (Софийска област).

Проучванията имаха за задача да се установят границите на архитектурния комплекс, открит предишните години, като за целта се извършиха сондажни изследвания в неразкопаната част на западното, северното и южното крило на резиденцията.

В югоизточния сектор на сградата бяха завършени проучванията, започнати през миналата година. В резултат се установиха размерите на няколко помещения, както и вход на вътрешната фасадна стена на източното крило на сградата с ширина 3 м. Входът е разположен симетрично и устроен аналогично на разкрит през миналите кампании вход със същата ширина в северната половина на това крило.

С поредица от сондажи в отделните части на перистилната сграда от запад, север и юг се направиха наблюдения за общия план на сградата от I-ия строителен период и на фортификационната система от II-ия строителен период. Открити бяха нови шест бази от колоните на перистила с интервал 3,20 и размери 1,20 х 0,60 м.

Засечена беше външната фасадна стена на западното крило на сградата от I-ия строителен период. То, подобно на източното, се състои от две редици помещения, но е по-късо.

Засечен беше и северният край на западната крепостна стена от II-ия строителен период. Подобно на източната и южна крепостна стена, тя също е изградена чрез удебеляване и надзиждане на вътрешната фасадна стена от I-ия строителен период.

Установи се трасето на северната крепостна стена от II-ия строителен период в източния й край с дължина 15 м и дебелина 1,90 м. Тук, за разлика от останалите три стени - източната, западната и южната, северната е съоръжена чрез удебеляването и назиждането не на вътрешната, а на външната фасадна стена на сградата от I-ия строителен период.

В резултат на проучванията през миналите кампании и през този сезон, вече можем да съобщим, че огромният перистилен комплекс е с форма, близка до трапец, чиято долна основа е източното крило на комплекса. Общата площ на резиденцията е около 12-14 дка. С изграждането на по-късната фортификационна система, защитена площ на сградата възлиза на около 8-9 дка.

Г. Александров, Ил. Стоянов (Михайловград)

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ НА "ГРАДО" ДО С. ОХРИД, МИХАЙЛОВГРАДСКО

Проучванията през 1991 г. се проведоха на височината "Градо", изолирана и скалиста, издигаща се на около 30 м над околната равнина. На около 1 км тече р. Ботуня.

От направените сондажи бяха намерени малко керамични фрагменти от каменно-медната епоха. Най-големият от тях е дъно на съд с кремав цвят и графитна украса. Откриха се и фрагменти от сива тракийска керамика, римска и ранновизантийска (с гребенчат орнамент). На най-високата скалиста височина има прорез, през който са падали първите слънчеви лъчи. До този прорез има скална шахта. Може би се касае за култово място.

През римската епоха е била изградена крепост от камъни на бял хоросан върху културните пластове от минали епохи. От крепостната стена е запазен малък фрагмент от няколко метра, и то силно наклонен. Преди около 60 години, при прокарване улиците на селото, камъните за тази цел били взети от римските крепостни зидове. Културните пластове са напълно разбъркани и от многото иманярски изкопи. На 1 км източно от тази крепост установихме останки от зидове (камъни и тухли на бял хоросан). На това място е съществувала римска вила, имаща пряка видимост с крепостта.

Ю. Мешаков (Кюстендил)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ ОТ УКРЕПЕНАТА ПЛОЩ НА ПАУТАЛИЯ

През 1991 г. във връзка с предстоящо строителство на жилищен блок на ул. "Александровска" (бивша "Ленин") в гр. Кюстендил се наложи провеждането на спасителни археологически разкопки в петното на строежа.

Проучваният терен, на площ 200 кв. м, отстои на около 250 м източно от крепостната стена на Пауталия.

Стратиграфията на античния културен пласт е нарушена вследствие дълбоки вкопавания от късноосманската епоха, а високото ниво на подпочвените води попречи за пълното изчерпване на пласта. Разкрити са изцяло едно и части от други две помещения от сграда, разположена extra murus. Установени са два строителни периода.

През първи строителен период суперструкцията на зидовете е изградена от речни камъни, споени с калов разтвор. Субструкцията не е разкрита, поради нивото на подпочвените води. Документирани са следи от разрушената покривна конструкция на сградата от първи строителен период, запечатващи пласта със следи от опожаряване. Разкрити са голям брой бронзови находки - статуйка на Хермес, апликация с изображение на протоме на кон, медицински инструмент, гривна и др., както и медальон на император Антонин Пий.

Открити са и няколко пауталийски монети, битова керамика от II-III в. и голямо количество шлак.

Изброените бронзови находки, монетите и керамиката датират първи строителен период към II-IIIв.

От втори строителен период е запазена само субконструкцията на зидовете, градени от ломени камъни, споени с бял хоросан, използващи за фундамент суперконструкцията на първи строителен период.

Отново личат следи от разрушена и опожарена покривна конструкция.

Находките от втори строителен период са по-малобройни - фрагменти от късноримска битова керамика, монети, които датират периода към IV - началото на V в.

Находките и масовият материал, както и разположението на сградата извън града, сочат нейния жилищно-стопански характер.

В северния профил на обекта са регистрирани 11 погребения от източния участък на некропола на Пауталия, но не са проучени изцяло.

Ал. Димитрова-Милчева (София)
Вл. Петков (Сандански)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ "КМЕТСТВО" В ЦЕНТЪРА НА ГР. САНДАНСКИ

През 1991 г., в продължение на три месеца, бяха възстановени прекъснатите през 1990 г. поради липса на средства разкопки на терена, определен за строеж на кметство в гр. Сандански. Продължи разчистването на североизточния ъгъл на епископската базилика и сградите, долепени до нея, като на места се достигна до нулевото ниво на ранновизантийския културен пласт. Разчистиха се само част от северния и централния кораб на базиликата на площ от 180 кв. м. Ширината на северния кораб е 7,00 м, изцяло покрит с тухлена настилка (размери на тухлите 0,45 х 0,25 м). В разрушените участъци на дълбочина 0,30 м се достигна до второ подово ниво с хоросанова подложка. Централният кораб, за чийто размери все още няма данни, е с подова настилка от мраморни плочи (1,00 х 0,50 х 0,05 м), вградени в хоросанови гнезда с бял цвят. В източната страна на централния кораб беше разчистен зидан амвон, облицован с мраморни плочи.

Подът е бил покрит с мозайка в техника "opus sectile" от пресичащи се кръгове с диаметър 0,50 м от правилно изрязани мраморни късове със син, бял и розов цвят, разчистена в участък 2,00 х 5,00 м. На дълбочина 0,30 м от нивото на централния кораб и на юг от северния кораб се попадна на втора мозайка, но в техника "opus vermiculatum", като стил и орнаментика твърде сходна на мозайката от базиликата, разкрита на ул. "Партизанска". Разкритата част заема площ с размери 1,00 х 3,5 м. За направата й се използвани бели, червени, черни и кафяви камъчета.

Стените на сградата са с дебелина 0,90 м, като от вътрешната страна са покрити с два пласта хоросан, върху който е нанесена цветна мазилка с геометрични фигури с основни цветове синьо, зелено, червено и черно.

Разкритите пространства на базиликата са запълнени от многобройни архитектурни детайли, колони, коринтски капители, прозоречни рамки, облицовъчни плочи и др., които свидетелстват за богатата вътрешно-архитектурна украса на базиликата. В близост до нея трябва да се търси известният вече в литературата баптистерий със стенни мозайки.

Новите открития подкрепят изразеното вече становище, че тази е била епископската базилика на града. Засега със сигурност може да се говори за два строителни периода в нейното изграждане. Първият се отнася към V в., а вторият - след голямото земетресение в 518 г.

Е. Кесякова (Пловдив)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА "ФОРУМ-ИЗТОК" ВЪВ ФИЛИПОПОЛ

Продължиха археологическите проучвания в югоизточния сектор на форумния комплекс. Разкопките се съсредоточиха в самия югоизточен ъгъл на арената и в площта на амбулациото пред магазин 4, 5 и 6. Изчерпани бяха всички културни пластове и се достигна до ниво девствен терен. В югоизточния ъгъл на арената се разкриха две добре запазени подови настилки, свързани с първите два строителни периода на форума. В самия югоизточен ъгъл се попадна на фундамента на постамент за колона или статуя, аналогичен на този, разкрит в

североизточния ъгъл.

В амбулациото се направи стратиграфски разрез на всички културни пластове. Разкри се и най-ранният стилобат в протежение на 10 м. Проследиха се основните етапи на преустройства на стилобата и магазините и свързаните с тях подови нива.

М. Боспачиева (Пловдив)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ В ПРОСТРАНСТВОТО МЕЖДУ БЛ. 22 И БЛ. 23 НА БУЛ. "НЕЗАВИСИМОСТ" (БИВШ "Л. ДИМИТРОВА") В ПЛОВДИВ

През 1991 г. беше проучена площ около 500 кв. м в източните покрайнини на укрепения античен Филипопол. В непосредствена близост до крепостната стена се попадна на раннохристиянска базилика, сектор от улица с посока север-юг, преминаваща западно от нея и останки от жилищни сгради.

Проученият културен пласт с дебелина от 0,50 м до 1,00 м принадлежи на времето от V до VI век.

В изграждането и функционирането на базиликата се констатираха два строителни периода. На сегашния етап от проучването първоначалното й изграждане, нейният план и датировка не е прецизирано. Известно е само, че тя е едноапсидна сграда с мозаичен под,, унищожена при пожар около средата на V в. През последния строителен период на базиликата, който се отнася най-общо към VI в., тя е представлявала трикорабна едноапсидна сграда с притвор. Има подово покритие от тухли в наоса и притвора, и вероятно от мраморни плочи в олтара, където е запазена хоросановата подложка. По същото време е функционирал долепеният северно от нея баптистерий с кръстовидна писцина и мозаичен под с вход от юг към северния кораб.

Южно, до южния кораб, през първия строителен период към базиликата е било пристроено малко помещение от изток с апсида, което има помощни функции.

Преминаваща западно от базиликата улица (кардо) с настилка от плочест сиенит я отделя от сграда, чиито помещения са разположени около малък двор, настлан с мраморни плочи.

Проучените културни напластявания са нарушени от множество средновековни ями от X-XII в. По същото време частично е отнет строителният материал от зидовете на базиликата и сградите около нея, както и настилката на кардото.

Проучванията продължават.

З. Каров, М. Мартинова (Пловдив)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ В СЕВЕРНАТА ЧАСТ НА ФОРУМА НА ФИЛИПОПОЛ

През 1991 г. продължиха разкопките на северната част от форума на Филипопол. Проучванията бяха съсредоточени в три сектора: в амфитеатралната сграда са разкрити нови части от подпорната конструкция на седалките; част от тухлен свод и сектор от радиален подпорен зид. В югозападния ъгъл на сградата бе разкрит зид с посока север-юг, граден от ломен камък със спойка от бял хоросан, който принадлежи на първия строителен период. Непосредствено до главната (западна) фасада на сграда А бяха разкрити нови 10 м от три глинени водопровода (север-юг), документирани през миналите кампании в северното амбулацио.

В площта северно от сграда Б и западно от сграда А беше разкрит сектор от 2 кв. м мраморна настилка и две стъпала, оформени от правоъгълни сиенитни блокове. Разкритията вероятно принадлежат на открито площадно пространство, което оформя подхода към форумния комплекс от север.

В североизточния ъгъл на амбулациото беше довършен стратиграфски сондаж с размери 5 х 10 м. Проучванията в сондажа дадоха възможност да се документира най-ранното оформление на форума. Беше разкрит масивен зид (ширина 2 м), който преминава през източното амбулацио и чупи под прав ъгъл на запад в северното амбулацио. Зидът е граден от малки камъни с обилна спойка от бял хоросан.

К. Маджаров, М. Маджаров (Хисар)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ В ДИОКЛЕЦИАНОПОЛ

През 1991 г. продължиха археологическите разкопки по проучване на започнатата през миналия сезон масивна късноантична сграда. Тя се намира в кв. 41 от планквадратната мрежа на Диоклецианопол. Ориентировката й е север-юг с 60 градуса отклонение на северозапад-югоизток. От западния зид на сградата са разкрити общо 27 м. В източна посока се очертават две помещения. Северното помещение е дълго в посока север-юг 16,5 м. В източна посока двете помещения са незавършени, поради силните разрушения, предизвикани от разработването на терена при оформянето на парка. В северната част на сградата се разкри зид,, сключващ с открития вече краен западен зид ъгъл 35 градуса. По всяка вероятност се касае за допълнителни преправки към първоначалния архитектурен проект.

Находките, намерени по време на разкопките, са предимно фрагменти от късноантична керамика (IV - VI в.).

М. Маджаров (Хисар)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА ПЪТНА СТАНЦИЯ И СЕЛИЩЕ КРАЙ ГР. СОПОТ

През 1991 г. археологическите разкопки на пътната станция и селище в м. “Хисарлъка”, край гр. Сопот, бяха съсредоточени основно в два сектора:

Кв. I. Работихме по цялостното разкриване на очерталата се в северозападния ъгъл на вътрешната крепостна стена кула. Тя има правоъгълна форма и е издадена изцяло извън куртината. Суперструкцията на зидовете е запазена да 1,20 м. Размерите й са идентични с тези на разкритата и проучена вече кула в югозападния ъгъл на крепостта. При разчистването на кулата, на подовото ниво, намерихме една бронзова монета от император Юстиниан (527 - 565 г.).

Кв. XVI. Започнахме разкопки във вътрешността на селището за проучване на неговата архитектура. В участъците 14 и 15 попаднахме на сграда с правоъгълна форма и с размери 7,10/4 м. Зидовете са градени изцяло от камък на калова спойка и са запазени на височина до 0,80 м. Входът е от южната страна и е широк 1,20 м. По време на разкопките, тук открихме една бронзова монета от император Константин Велики (306 - 337 г.), седем бронзови монети от император Юстиниан и две глинени лампи (едната леко отчупена). Масовият археологически материал са фрагменти от късноантична керамика (V - VI в.), парчета от тухли и керемиди и железни гвоздеи. В североизточната част на сградата се откри участък от горял пласт (по всяка вероятност огнище). В близост до него бяха намерени и двете глинени лампи.

Данните от археологическите разкопки дават основание да се приеме, че разкритата постройка, разположена в близост до южната крепостна стена, е била с предназначение за жилище. Тя е била на един етаж и е носила дървена покривна конструкция.

Г. Кулов (Кърджали)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА ГРОБ ОТ ЕЛИНИСТИЧЕСКАТА ЕПОХА ПРИ С. КОВИЛ, КРУМОВГРАД

Сондажното проучване на гроб от елинистическата епоха установи, че той е част от могилен некропол, съставен от малки, вече заличени от ерозията могили, чиито диаметър не е надвишавал 4-5 м. Гробното съоръжение представлява оформен върху терена кръг от добре одялани каменни блокове, които не са свързани със спойка помежду си, но са добре напасвани. Кръгът има външен диаметър от 2,80 м. В югозападната му част бе констатирано наличието на клада, върху която на място е било извършено трупоизгаряне на индивид от мъжки пол. Заедно с покойника са били положени желязна махайра и дървен щит, от който е запазен железният окантващ обръч. След кремацията, част от костите са били събрани в малка паничка и поставени в допълнително направен каменен кръг. Извършено е било ритуално натрошаване на съдове, работени на колело. В насипа се откриха бронзови монети от Маронея, датирани в IV в. пр. Хр.

Втора клада бе регистрирана в източната периферия на кръга. Тя е маркирана от североизток с каменно дъговидно ограждане. Като гробни дарове са били положени бронзова фибула, сложен накит, съставен от кръгли бронзови телове и две бронзови монети на Маронея от II в. пр. Хр. Бяха открити части от амфори и ритуални съдове с врязана геометрична украса. Кладата отчасти застъпва очертанията на втори каменен кръг, развиващ се в източна посока.

Погребалният ритуал има своите аналози в Панагюрските колонии.

IV. СРЕДНОВЕКОВИЕ

Р. Василев (София)

РАННОСРЕДНОВЕКОВНО СЕЛИЩЕ, СЕВЕРОИЗТОЧНО ОТ ОБЕКТ 31, ВЪНШЕН ГРАД НА ПЛИСКА

Невъзможността през този сезон да бъдат разчистени жилища полуземлянки от селището насочи работата ни към разкриване на гробове от християнския некропол, южно от обект 31.

Продължи работата източно, северно и южно от изкопа, изследван през миналата година. Проучени са около 150 кв. м и са разчистени още 4 гроба (№№ 12, 13, 14 и 15). Погребенията в тях са извършени по християнски обряд в дървени ковчези, изтлели трошици от които бяха открити в гроб 15. Скелетите се намират на дълбочина 1-1,30 м от съвременната повърхност (изключение е гроб 12 - на 0,70 м). Както и в предишните години в гробовете не беше намерен инвентар.

Потвърди се констатацията от предните сезони, че гробовете са в редици в посока изток-запад, а също така и в посока север-юг. Фактът, че няма застъпване на гробовете, насочва към извод за наличието на маркировка за всеки гроб на повърхността, по всяка вероятност от нетраен материал - дървен кръст. Датировката, както и миналите години остава непроменена - края на X - първата половина на XI век.

Установено бе, че на север и североизток няма гробове. По всяка вероятност други гробове биха могли да бъдат разчистени на юг и запад от проучената през тази година площ. В южната част на изследваната през същата година площ бе проследена още една траншея с посока изток-запад, която отстои на 2,40 м южно от проучената през миналите два сезона. Тя е успоредна на по-рано откритата и е с ширина 0,20 м. По всичко изглежда, че тя е съобразена с откритата по-рано, но предназначението ѝ е неизвестно. Може да се предположи, че е едновременна с разкритата през миналите сезони. Определянето на границите на некропола от север и североизток позволява да се допусне, че в него са погребани неголям брой хора - 20-30.

Ст. Станилов (София)
Я. Димитров (Шумен)

СЕЛИЩЕ, ЮГОИЗТОЧНО ОТ ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

През 1991 г. продължи проучването на сектора в югозападната част на Двор I. Разкопана е площ от 150 кв. м, върху която са разчистени изцяло очерталите се в предходния сезон съоръжения, вкопани в материка - 4 жилища полуземлянки и една яма извън тях.

Жилище 29. Трапецовидна яма, ориентирана по посоките на света. Площ 16,3 кв. м, дълбочина 1,21 м. В северозападния ъгъл, на нивото на пода - петно обгоряла до червено пръст с четириъгълна форма (останки от пещ ?). По-голямата част от жилището е прорязано от голяма яма с елипсовидна форма (диамемтър 2,00/2,20 м), конкавно извити навън стени и заоблено дъно, вкопана на 1,10 м под подовото ниво. В насипа, запълващ жилището и ямата - животински кости и фрагменти от керамични съдове. Южната част на полуземлянката е прорязана от жилище 30.

Жилище 30. Правоъгълна яма, ориентирана по посоките на света.Площ 16 кв. м, дълбочина 1,22 м. В северозападния ъгъл - останки от каменна пещ (0,75/0,95 м), градена в четириъгълна яма, вкопана на 0,12 м под пода на землянката. Покрай стените, в пода - открити 6 дупки от колове. В насипа на жилището - животински кости и керамика, костен инструмент (за украса на глинени съдове ?).

Жилище 31. Запазени изцяло южната и западната страни на полуземлянката, останалите - частично унищожени от жилища 30 и 32. Дълбочина на пода 1,00 м. В югоизточния ъгъл върху пода - петно опалена до червено пръст (от огнище или пещ?). В югозападния ъгъл на землянката - дупка от подпорен стълб.

Жилище 32. Правоъгълна яма, ориентирана по посоките на света. Площ 15 кв. м, дълбочина на пода (трамбована пръст) - 1,10 м. В североизточната част се намират останки от каменна пещ - четириъгълна яма (1,85/1,30 м), вкопана на 0,45 м под пода, дъното на която в западния край е обгоряло до червено и покрито с пепел. Открити останки от стълбова подпокривна конструкция - 8 дупки от колове покрай стените. Южната половина на землянката е прорязана от яма с неправилна форма (дълбочина 0,18 м под пода).

Датировката на проучените съоръжения не излиза от предварителните хронологически граници, определени за селището - VIII-X век.

Людмила Дончева-Петкова (София)

СГРАДИ В ЮЖНИЯ СЕКТОР НА ЗАПАДНАТА КРЕПОСТНА СТЕНА НА ПЛИСКА

През месец май 1991 г., в продължение на 8 работни дни се проведоха разкопки в южния сектор на западната крепостна стена на Плиска, на 100 м южно от входа на петоъгълната кула срещу търговско-занаятчийските помещения. В този сектор продължи издирването на пещи за топене на желязо. Открити бяха още 5 пещи, с които общото число достигна 47. И новооткритите пещи са малки, елипсовидни с размери 0,40 - 0,60, 0,70 - 0,70 м. Запазени са на височина 0,12 - 0,20 м. Стените им са дебели 0,10 - 0,12 м. В най-лошо състояние са пещи №№ 43 и 47. Около всички пещи се откри значително количество шлака: около пещ № 43 - 2,5 кг, при № 44 - 9 кг, № 46 - 21 кг, № 47 - 8 кг. Най-много шлака има около голямата пещ № 45 - 33 кг, като по-едрите буци са непосредствено до пещта. До пещ № 47 бе намерена голяма 4 кг крица. На юг в посока към кръглата ъглова кула на крепостната стена вероятно ще се открият още пещи.

Ст. Витлянов (Шумен)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА ОБЕКТ № 41 ВЪВ ВЪНШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

Археологическите проучвания на обект № 41, поради ограничените финансови средства бяха съсредоточени изцяло за доразкопаването на започнатите през миналия археологически сезон два квадрата от северния корпус на сградата, както и в участъка, където през късната есен на 1990 г. при иманярско посещение на обекта е била намерена колективна находка от земеделски сечива, скотовъден инвентар и оръжие.

При доразкопаване на двата квадрата, в които попада помещение № 2 от северния корпус на сградата, стана ясно, че тя продължава на изток в неразкопания все още терен. В двора пред помещението, както и вътре в него се попадна на многобройни фрагменти от керемиди и кухненска керамика, както и на един железен свредел.

Наблюденията, които направихме при вдигането на находката и разкопките на това място впоследствие, показват, че тя е била укрита в изкопаната за целта яма на дълбочина около 30 см, разположена в непосредствена близост до южното лице на помещение № 1 от северното крило на сградата. Находката се състои от три лемежа, две чересла, три мотики, една копраля, сърп, конска букая, копитно ножче и връх на копие. В близост до укритата находка преди година беше намерена обкова от дървена лопата. Твърде е възможно тя да е принадлежала към разглежданата от нас находка, попаднала встрани от нея по време на укриването ѝ и останала незабелязана от нейния собственик. Няма съмнение, че находката е била притежание на местен земеделец, укрита набързо в момент на някакво бедствие, сполетяло Плиска и нейната околност. На базата на археологическата среда, в която беше намерена находката и на типологията на откритите предмети и сечива, тя може с основание да се датира в границите на IX-X век.

Р. Рашев (София)

РАЗКОПКИ В ДВОРЦОВИЯ ЦЕНТЪР В ПЛИСКА

Проучванията през 1991 г. се извършиха в северозападния ъгъл на Цитаделата. Южният надлъжен зид на новооткритата през 1990 г. сграда бе проследен в източна посока и достигна дължина 16,50 м. Нейният югоизточен ъгъл още не е установен. Каменните блокове от основата са извадени, трасето на зида се очертава от запълненото с пръст и хоросанов трошляк "легло". На дъното на изкопа за основата са запазени отпечатъци от гъсто набити пилоти с кръгло сечение. Сградата е пресечена от северния зид на цитаделата и принадлежи към строежите, съществували до нейното изграждане. Към този етап на строителство се отнася още една сходна по план сграда, върху чиито останки минава източният зид на цитаделата.

В проучения сектор се попадна на отсечки от два подземни ходника. Подът на първия е застлан с тухли и вероятно е част от ходника, който е излизал от източния коридор на езическия храм до Малкия дворец. Подът на втория ходник е незастлан. Връзката между двете подземни галерии засега остава неясна, най-вероятно това са разклонения на едно и също съоръжение. Запазени са много добре отпечатъците от вертикалните дървени греди, върху които се е опирала покривната конструкция. Траншеите са запълнени със сбита смесена пръст, липсват следи от опожаряване.

В рамките на проучената площ не се откриха никакви материали. Културният пласт е изцяло изчерпан при проведените тук разкопки през 60-те години.

П. Георгиев (Шумен)

РАЗКОПКИ, СЕВЕРНО ОТ ТУХЛЕНАТА ОГРАДА В ПЛИСКА

В продължение на 9 работни дни довършихме проучването на банска постройка от първата половина на IX век. Установени бяха очертанията на основите ѝ от изток, откъм улицата, свързваща

Северната порта с комплекса Малък дворец. Пещта на банята е била оформена в рамките на камера с ширина 1,60 м.

В рамките на миналогодишния изкоп бяха изчерпани още две стопански ями с керамичен материал от втората половина на X и началото на XI век. Разчистени бяха останките от насипа между т.нар. Болярско жилище и постройка АБВ от северната му страна. Върху строителното ниво на последната постройка беше установен пласт от натрошени керемиди, принадлежащи на нейния покрив. Върху повърхността на фрагментите от керемиди бяха открити многобройни и разнообразни, врязани или щамповани старобългарски знаци. Тук беше регистрирана още една стопанска яма. Откритите в нея фрагменти от керамични съдове могат да се датират в рамките на X век.

Липсата на грижи за откритите в предишните сезони строежи ни задължи да извършим частично или пълно засипване или покриване на зидовете с бетонни плочи за настилка.

Я. Димитров (Шумен)

НЕКРОПОЛ ПРЕД ИЗТОЧНАТА ПОРТА НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПЛИСКА

През 1991 г. продължи проучването на некропола в източна и западна посока. Разкопана е площ от 90 кв. м, където са разчистени 20 гроба, с което общият брой на проучените гробове в некропола достигна 94.

Ориентацията на гробовете е съобразена с изискванията на християнския обряд - запад-изток, с незначителни сезонни отклонения. Групиране в разположението на погребенията досега не е установено, нито граници на некропола. През този сезон не са открити гробове с наземни обозначения, но застъпване на гробове има само в един случай, което показва, че вероятно е имало такива. По отношение устройството на гробните съоръжения, новооткритите гробове нямат особености, които да ги отличават от откритите досега. 7 от погребаните са положени в обикновени четириъгълни ями, в 8 случая е засвидетелствано ограждане дъното на ямите с камъни и тухли. Откри се една гробна камера, изградена от преупотребявани варовикови блокчета и плочи. Инвентарът, открит в 5 от гробовете, се състои от накити.

В границите на изкопа се попадна на останки от църква, от която е запазен сегмент от апсидата. Градежът е от преупотребявани варовикови блокчета, споени с бял хоросан. Дебелината на зида, в който са запазени два реда от основата и един от суперструкцията, достига 0,60-0,70 м. Предварителните данни за плана на църквата сочат, че тя е била едноапсидна, с ширина между северното и южното рамена около 5 м. Пълни заключения в тази насока биха могли да бъдат направени след цялостното разкриване на постройката. Като предварителен извод засега може да се посочи, че откритата църква датира най-вероятно от последната четвърт на X или самото начало на XI век и именно с нейното построяване трябва да се свърже откритият в този сектор на Плиска некропол.

Д. Овчаров, Ж. Аладжов, Н. Овчаров (София)

РАЗКОПКИ НА ОБЕКТ “ПРЕСЛАВСКА АРХИЕПИСКОПИЯ”

Работи се през юни и юли по южния, източния и северния край на изкопа.

На юг беше установено, че двата успоредни зида, които се залавят за крепостната стена на двореца и оформят вероятно тържествен вход в нея, продължават все още в южна посока под насипа. Също продължава и уличната настилка до тях, която е по-късна и отчасти ги застъпва.

На изток продължи разкриването на плочника и частите от двете верижни сгради, които затварят от изток комплекса и продължават в северна посока в неразкопаните площи. Плочникът в този участък е прорязан от множество късни боклучни ями.

На север се работи непосредствено вън от оградната стена на базиликата. Тук следи от сгради или плочници засега не са открити. Бяха разчистени няколко варни и боклучни ями, следи от стари изкопи и съвременни изкуствени насипи. В североизточния ъгъл на изкопа бяха разчистени и 19 гроба от късния некропол в този район на центъра на града. Подземният материал бе в рамките на традиционното за Преслав.

В бъдещите проучвания следва да продължат разкопките и в трите посоки, но главно на юг и на север-североизток.

М. Ваклинова, И. Щерева, Е. Евтимова, С. Горянова (София)

ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ. РАЗКОПКИ ЮЖНО ОТ ЦАРСКИТЕ ДВОРЦИ

Разкриването и цялостното изследване на сектора, разположен южно от главните дворцови сгради в центъра на Преслав, може да разреши редица проблеми на стратиграфията, хронологията, градоустройството и цялостния облик на живота във втората българска столица.

Задачи на проучванията през 1991 г. бяха преди всичко оформянето очертанията южно на комплекса от сгради към първия двор върху терасата, южно от Западния дворец и успоредно с това - работа по разкриването на нови набелязани гробове в предишните сезони от големия некропол на терена на големия площад между дворците и главната градска църква - Архиепископската базилика. Изпълнението на задачите беше сериозно затруднено поради липса на средства, достатъчно време за проучване и падналите дъждове.

Независимо от тези трудности и лошото състояние на руината, на места запазена само в подложката за стените, бяха открити значителни части, вероятно от оградна стена, затваряща двор откъм юг. Така, комплексът на западната тераса, разположена най-близко до дворците и очевидно обвързана с тях, доби завършения си вид. Потвърдена беше създадената вече концепция за организацията на пространството южно от западната дворцова сграда. Поради използването на тези терени и в следващите периоди от живота на селището и в тази част на комплекса разрушенията са значителни. Ред неясноти има и поради недоразкриването на терена, което не беше довършено през този сезон. Може да се предполага обаче, че към оградната стена е имало някакви постройки, обърнати навътре към двора, подобно на северния фронт.

Разкриването на некропола продължи, показвайки, че интензивността му в този сектор е значителна, особено що се отнася до извършваните погребения тук през втората половина на XIII век. Интерес представляваше гроб, в който беше открит пълен комплект сферични сребърни копчета, чието местонамиране определя модела и типа на дрехата, към която са били пришити.

Т. Михайлова (Шумен)

ОБЕКТ АДМИНИСТРАТИВНА СГРАДА, ПРЕСЛАВ

Разкопките на обект Административна сграда бяха проведени през април и началото на юли. През април, поради честите валежи имаше около 10 работни дни, с 10-12 души работници, а през юли, 5 дни беше направено доразчистване с трима души в южната част на западния сектор, до ниво материкова глина. Тогава бяха разчистени и последните останки от вкопани съоръжения (малки ямички с неясно предназначение, дупки от колове-очертания на разкопани през миналите години жилища или навеси и други).

През април работата беше съсредоточена в югозападния и северния сектори на обекта. В югозападния сектор (на юг от консервирания канал) са разкопани 3 непълни квадрати на различна дълбочина. До нивото на изкуствения пълнеж (трамбован насип, който се наблюдава в цялата южна част, за изравняване ходовото ниво през X в.) материалите са характерни за времето на Втората българска държава - няколко корубести монети, фрагменти тънкостенна кухненска керамика, глинен прешлен, бронзов кръст и други. Културният пласт е от сивокафява, сравнително рохкава пръст, с примес от дребни и по-едри ломени камъни. Очертани са и няколко гроба (неразчистени поради валежите) над нивото от X век. По-нататъшното изчерпване на културния пласт очерта на дълбочина до материкова глина останки от вкопани жилища или съоръжениия (вероятно правоъгълни, засичащи се, но недовършени на юг), с ями на дъното - вкопани в материковата глина (само очартани).

В северния сектор са разкопани 2 непълни квадрата на север от плочника край Административната сграда и на изток от сграда № 2.

Достигнато е нивото на горяла прослойка, която минава по цялата дължина на сектора, на дълбочина около 1 м. Пластът е с малко находки от XII-XIV век. При допълнителното разчистване между новите квадрати на север и плочника на юг, бе достигнато нивото на материковата глина. Открита е северната част на вече разкрития в западния сектор водопровод с посока североизток-югозапад, пресечен от късна вкопана яма (без материали). Макар и в ограничен обем, работата тук доказа, че след XI в. в тази част е имало интензивно строителство от леки постройки, последователно разрушени и застъпващи се, с трудно доловими очертания. Още по-трудно е да се определи тяхната хронология, но по досегашните наблюдения, повечето са от периода след средата на XII век. За да може да се проследят последователно и напълно, е необходимо да се разкопае и теренът на север, изток и по-широка част край северния зид на сграда № 2.

Ст. Бонев (Шумен)

СГРАДА С ВЕРИЖЕН ПЛАН В ЮГОИЗТОЧНИЯ РАЙОН НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД В ПРЕСЛАВ

Разкритата частично през 1989-90 г. сграда в северната част на площада през южната порта на Вътрешния град в Преслав беше главна цел на проучванията и през 1991г. Трябва да се отбележи обаче, че пълноценни разкопки през последния сезон не се осъществиха. В процеса на тяхното провеждане настъпиха промени в разценките по заплащането, които надвишиха значително възможностите на предварително разчетения бюджет и те бяха преждевременно прекратени. Въпреки и в ограничен обем, проучванията все пак предоставиха важни данни по разкриването на постройката, на които ще може да се стъпи при нейното бъдещо изследване. Разкопките се проведоха при западната ѝ част, за първи път върху терен, незасегнат от проучванията в миналото. Това позволи да се направят пълни стратиграфски наблюдения за насипите върху сградата след нейното разрушаване, за подовото и строителното ѝ ниво - значими обстоятелства, от които бяхме лишени в предходните два археологически сезона. В профила на изкопа ясно се откроиха подовото ниво на дълбочина 1,10 м и строителното ниво - на 1,30 м. Установиха се, също така, останките на две късносредновековни еднoделни жилища, легнали върху руините на столичната сграда. За цялостната планова схема на този важен за градоустройството на Преслав паметник, по-определени изводи ще могат да се правят след едни бъдещи проучвания.

Ст. Витлянов (Шумен)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СГРАДАТА В ЮЖНИЯ СЕКТОР НА ВЪТРЕШНИЯ ГРАД НА ПРЕСЛАВ

Проучванията през 1991 г. бяха съсредоточени изцяло в участъка северно от източното крило на сградата. Целта на разкопките беше да продължат започнатите през миналите археологически сезона проучвания на незастроеното дворно пространство, разположено северно от помещенията.

В резултат на проведените разкопки бяха изцяло проучени 150 кв. м площ на дълбочина 1,20 м от съвременното ниво на терена. В нито един от проучените квадрати не попаднахме на следи от сгради, факт свидетелстващ, че тук се е намирал обширен двор, продължаващ на север в още неразкопания терен.

От север на помещения №№ 1 и 2 се попадна на яма, запълнена с отпадъчни материали. При нейното изкопаване е било разрушено погребение, ориентирано с главата на юг. При изчерпването на ямата се попадна на фрагменти от старобългарски съдове и две бронзови монети. Едната от монетите е от времето на Михаил VII Дука (1071 - 1078 г.), а другата - от българския владетел Ив. Александър (1331 - 1371 г.).

При изчерпване на насипа, в проучвания сектор се попадна на разнообразни археологически находки. Преди всичко това са фрагменти от познатата ни старобългарска керамика с врязана украса и фрагменти от глазирани съдове, железни ножове, сребърен пръстен, бронзова игла, бронзови кръстове, анонимни монети (клас А), фрагменти от византийски оловни печати и др.

Специален интерес сред тези находки представлява една бронзова матрица, предназначена за изработването на щитовидни коланни апликации. Върху лицевата й страна е нанесена украса от растителни и геометрични мотиви. Засега матрицата от Преслав няма преки аналогии у нас. За нейна дата и етническа принадлежност на този етап на проучване може да съдим от някои византийски златни и сребърни поясни коланни апликации от края на VI и началото на VII в., с които тя намира подчертана близост.

Разкопките в тази част на Вътрешния град на Преслав ще продължат и през следващата 1992 година.

К. Койчева (Габрово)

КЪСНОАНТИЧНА КРЕПОСТ И ГРАД НА М. “ГРАДИЩЕ”, ГАБРОВО

За краткия период от 26 септември до 19 октомври 1991 г. продължиха археологическите разкопки на м. “Градище” край Габрово, като работата беше съсредоточена върху изясняване установените останки от строителство в североизточния сектор на укреплението. Със сондажни изкопи и частично проследяване на зида беше установено наличието на крепостна стена и голяма правоъгълна кула. Зидът е широк 2,20 м, а кулата, двустранно наддадена спрямо стената, е с размери 7,50 х 6,60 м. Градежът е изпълнен в техника емплектон, със сравнително добре огладени камъни в лицевата зидария и блокаж от дребен каменен трошляк. За спойка е използван калов разтвор. Дължината на проследения участък е 32 м. Новооткритата стена предхожда масивната крепостна стена от средата на IV в. и долепените към нея или построени в близост помещения от V-VI в. Относителната хронология дава единствените насоки при датирането й. Тя е съществувала паралелно с вала в периода от началото на IV в. до средата на същото столетие, когато бива изградена крепостната стена. Доколкото проследените останки дават представа за ситуирането, крепостната стена от първия строителен период е започвала от скалистия северен склон, но състоянието, в което е запазена, не позволява да бъде изяснена връзката с останалите елементи на отбранителния пояс по източната периферия на платото. Очевидно в определен участък, в най-достъпната част на местността, на 10 м от вътрешната страна на вала е изградена и каменна стена. В организацията на отбраната просторната правоъгълна кула е имала предназначението на складово помещение.

Частично разкритите останки от сграда № 46 северно от базиликата, допълват градоустройството на селището през последния период от съществуването му (V-VI век).

Н. Овчаров (София)
Г. Кулов (Кърджали)

СКАЛЕН МАНАСТИР КРАЙ РУДНИК “ЗВЕЗДЕЛ”

Основна цел на разкопките през 1991 г. беше изясняване функциите на обекта през средновековието. Бяха разчистени двете щерни. На дъното на щерна № 1, намираща се на билото на вр. “Асара”, се откриха групи железни предмети: кръстове, клепало, леярска лъжица, везни, нож. В скалния венец, южно от щерната, се установиха редици от кръгли и квадратни дупки, изсечени, за да се закрепи дървена палисада. Такава редица от дупки беше констатирана и северно от щерна № 2. Между билото на върха и терасата, върху която е изградена щерна № 2, се разкри изсечено в скалата стълбище.

Чрез цялостно изчерпване на културния пласт между южната стена на щерна № 1 и скалния венец беше уточнена стратиграфията на тракийското светилище.

Сондажно бяха проучени терасите под двете щерни. Сондажът на терасата, намираща се северозападно под щерна № 1, показа наличието на тънък културен пласт с нарушена стратиграфия, съдържащ керамика и находки от втория период на ранножелязната, късножелязната, елинистическата епоха и късната античност. Под тази тераса заедно с фрагменти от късноантична керамика се откри голямо количество шлака.

Късноантичната керамика доминира и в сондажа, направен на терасата източно под щерна № 2.

При обхождане в северното подножие на вр. “Асара” бяха открити комини и отвали от стари рудни галерии. Такива галерии са били открити на 2 км югоизточно от обекта по посока на с. Седефче. По сведения на геолозите, извършеният на подпорите радиовъглероден анализ е показал датировка 450 г. (+ 25 г.). На повърхността личат три стари рупи. Около тях бе открита керамика от късната бронзова епоха, късната античност и средновековието. Находището е богато на сребърна руда.

Ж. Аладжов (София)
Ц. Дражева (Бургас)
Д. Момчилов (Карнобат)

РАЗКОПКИ НА КРЕПОСТТА МАРКЕЛИ КРАЙ КАРНОБАТ

Разкопките бяха съсредоточени само в района на църквата. В резултат от тях беше окончателно разчистена храмовата постройка от XI-XII в., по-точно нартексът с входове от запад, север и юг, който е сравнително по-слабо запазен и то в северната си част. Беше установено, че под пода на тази църква, почти в центъра на наоса, през ранновизантийско време е имало голяма засводена цистерна за вода, вкопана в скалата , изградена и облицована с тухли и дебел слой хидрофобен хоросан. От север към нея води стълбище, чиито стъпала са добре запазени и също измазани с хоросан. Изглежда цистерната е била включена в апсидална сграда, може би църква, от която са останали само следи от апсидата на изток. Върху рушевините на цистерната е бил заложен храм през старобългарската епоха, който е еднокорабен с издължен план и пиластри отвътре покрай надлъжните стени. Вече над неговите рушевини е положен пласт от зелена глина, върху която е положен хоросан с плочи от пода на късната църковна сграда. Разпръснатите в насипа архитектурни мраморни детайли - капител, фриз и плочи, могат да се отнесат към IX-X в. и изглежда като сполии са използвани в строежа и на късната църква.

Южната апсидална пристройка се оказа параклис, в чиято среда е вкопан гроб в скалата, за съжаление ограбен и разрушен още през средните векове. Отчасти в храма и главно южно и западно от него се разкриха близо 40 християнски гроба от некропола, който бе проучван от Б. Петрунова от АИМ-София. Гробовете са почти без инвентар, някои оформени с плочи, а други вкопани в скалата. При някои се забелязват следи от ковчег. Също южно и западно от църквата се разкриват постройки от камък на кал, явно от най-късния период на живот в крепостта - в края на XII и самото начало на XIII в.

При бъдещите разкопки е наложително свързването на изкопа с т.нар. втора източна и със северната крепостна стена, както и цялостното проучване на некропола и на сградите до храма. При възможност следва да продължат проучванията на втория южен землен вал и на съоръжението до реката.

Р. Морева, Ж. Танкова (Пловдив)

АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОУЧВАНИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ ПЛАСТ В ПЛОВДИВ

През 1991 г. продължиха археологическите разкопки в Пловдив на обектите на бул. "Независимост" № 23 (Л. Димитрова) и на ул. "Н. Господинов" № 3.

1. Обект бул."Независимост" № 23.

През изминалия археологически сезон беше проучена площ от около 1 000 кв. м, западно от източната крепост на античния град, с колектив - М. Боспачиева, Р. Морева и Ж. Танкова. При разчистването на терена се установи, че средновековният пласт е унищожен от съвременните градежи, както и от механизираното им премахване. Системното проучване на площта започна на дълбочина 2 м от съвременния терен. Засвидетелстван беше пласт, датиран в IV-VI в., който е нарушен от 21 боклучни ями с дълбочина от 0,50 до 1 м. Откритите в тях материали определят датировка в периода от X до XIV в. Освен това, по целия терен бяха намерени фрагменти от средновековна керамика, монети и накити, които наред с разчистените ями дават основание да се твърди, че тази част на града е била заселена през X-XIV в.

2. Обект ул."Н. Господинов" № 3

С решение на комисия от НИПК и НАМ - Пловдив, обектът на ул. "Н. Господинов" № 3 беше обявен за археологически резерват. Това даде възможност да се проучи площ от 250 кв. м, която преди това беше изключена от строителното петно. Беше свален пласт с дебелина 0,60 м от съвременния терен. Оказа се, че и тук не е запазена стратиграфията, нарушена от строеж през Възраждането, за което сочат откритите материали, както от XIX в., така и от праисторията. Разчистени бяха 4 зида, които оформят две помещения с неизвестен план и датировка. Проучванията ще продължат през 1992 г.

Б. Петрунова (София)

КЪСНОСРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ ПРИ С. ТЕРЗИЙСКО, ОБЩИНА СУНГУРЛАРЕ

Разкопките са продължение на проучванията от миналата година. Открити са нови седем гроба. При всичките на повърхността има елипсовидна маркировка от необработени плочести камъни. Погребенията са извършвани направо в земята, в дървени ковчези, а в един случай е използвана диканя, заедно с кремъците. Инвентарът е оскъден. Предимно сребърни турски монети. Археологически бе документиран известният от етнографската литература обичай да се забива нож в гроба като средство против вампирясване.

Некрополът дава богата и интересна информация за погребалната обредност през XV-XVIII в.

В. Йотов (Добрич)
Г. Атанасов (Силистра)

РАННОСРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ “СКАЛА” ДО С. КЛАДЕНЦИ, ТЕРВЕЛСКО

През 1991 г. на крепостта бяха проведени разкопки за четвърти археологически сезон. Целта беше да се обхване колкото е възможно по-голяма площ от вътрешността. Намеренията да се направи разрез на източната крепостна стена и да се проучи някоя от кулите по тази стена не можаха да се осъществят напълно. В изпълнение на основната цел бяха трасирани четири изкопа.

Изкопи VIII и IX с дължина 50 м и ширина 1,50 м. Ориентирани са в посока север-юг. Започват от вътрешното лице на северната крепостна стена и са успоредни на изкопи III и V от предните години.

Изкоп VIII пресича две землянки. В близост и до двете се откриха и две сметни ями. Землянка 5 е на 7 м от крепостната стена. Има трапецовидна форма и размери на стените: северна 3,90; южна 3,70; източна 4,20; западна 4,10 м. В северозападния ъгъл на землянката се откри каменна печка, а в североизточния - друга,чийто под беше пониско от каменната. По всички страни на землянката подът е равномерно вдълбан на 15-20 см, така че се оформя борд с ширина 20-25 см. Наличието на две печки, вдълбаването на пода, както и откриването на два горели хоризонта ни дават основание да смятаме, че землянката е била използвана два пъти. Горното подово ниво е синхронно с каменната печка, а долното - с печката в североизточния ъгъл. В тази землянка бяха открити част от каменен хаван, предмети на бита, коланен накрайник, пръстен, върхове на стрели, дъно от белоглинена керамика с щемпелована украса. На пода на печката в североизточния ъгъл беше открит византийски оловен печат с образа на св. Николай и надпис от другата страна: “Леон протоспатарий при маглавитите”.

На 4 м южно - землянка 6. Тя има неправилна четириъгълна форма и размери: 5 х 4 м. В тази землянка се наблюдава същата ситуация. По-малка землянка с размери: 4,60 х 3,20 м, вкопана в пода на първата. Така отново се наблюдават две подови нива, две печки, следи от силен пожар по периферията. Находките, открити в тази землянка, са значително по-малко: предмети на бита, дъно със знак, пръстен, върхове на стрели.

В изкоп IX се попадна на две сметни ями, които не дадоха никакви съществени находки.

Изкоп XI е в югоизточната част на крепостта. Има дължина 40 м и ширина 1,50 м. Ориентиран е в посока изток-запад. В западната му част се попадна на плитко вкопано жилище. В целия изкоп се откриха малко находки, от които най-интересната е оловно ядро за печат.

Изкоп XI започва от северната крепостна стена при кула 4 по плана на Шкорпил. Той има ширина 1,50 м и ще пресече изцяло вътрешността на крепостта. В първите 50 м се попадна на две землянки и две сметни ями.

Землянка 7 има почти квадратна форма с дължина 4,50 м и ширина 3,40-3,60 м. По периферията личат следи от овъглени тънки греди. В югоизточния ъгъл има каменна печка. По-интересни находки са няколко стъклени гривни, прешлен за вретено, пръстен, огрибка. На 5 м южно, землянка 8 има трапецовидна форма с размери: дължина 4,10 м ширина 3,30-3,60 м. Ъглите на землянката са окръглени. В североизточния ъгъл се откри каменна печка. Тези две землянки са по-плитко вкопани в съвременния терен. Дъната им са вдълбани в червеникава камениста почва.

В насипите на землянките, ямите и в първите два пласта на изкопите бяха открити още: апликация, токи, ножчета, анонимни византийски монети клас А2, кръстове, много фрагменти от керамика на бързо и по-малко на бавно колело.

Резултатите от разкопките през 1991 г. имат съществено значение за изясняване етапите и характера на жилищната архитектура в крепостта.

Б. Борисов (Н. Загора)
Г. Шейлева (Гълъбово)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА СРЕДНОВЕКОВНА КРЕПОСТ И СЕЛИЩЕ КРАЙ С. ИСКРИЦА В КОМПЛЕКСА “МАРИЦА-ИЗТОК”

След едногодишно прекъсване, през 1991 г. бяха възобновени разкопките на средновековната крепост и селище край с. Искрица. Проучванията бяха съсредоточени в централната и южна част на обекта, където бяха заложени няколко неголеми сондажа с обща площ 300 кв. м.

В един от тях беше открита част от субструкцията на южната крепостна стена, непосредствено до проучената по-рано югозападна кръгла ъглова кула. Тя не се различава от тази на проучената западна крепостна стена. Градена е от големи ломени и речни камъни по лицата и енплектон от средни и дребни камъни, споени с бял хоросан. Дебелината й е 1,80 м.

В един от централните сондажи бе открит некрополът на селището, от който са проучени 8 гроба. Във всички гробове погребенията са извършени според християнския погребален обряд - с ориентация запад-изток и ръце, кръстосани върху гърдите или корема. Гробовете са бедни на накитни предмети. Единствените намерени накити са две стъклени гривни и една бронзова обеца - обикновена халка. Това обстоятелство затруднява и по-точното датиране на некропола.

Въз основа на откритите съоръжения и намерените материали, изграждането на крепостта се отнася към XI, а некрополът - засега най-общо към X-XII в.

Ив. Джамбов (Хисар)

10 ГОДИНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ РАЗКОПКИ НА “АНЕВСКОТО КАЛЕ” КРАЙ СОПОТ

През 1992 г. се навършват 10 години от началото на археологическите разкопки на средновековната българска крепост “Аневско кале” край гр. Сопот, Пловдивска област. Това ни задължава да направим една кратка ретроспекция на резултатите и да набележим следващата научна програма.

Както е известно, проучванията протекоха при много трудни условия, но благодарение на добрата подготовка, техническа и финансова осигуровка от страна на спонсора ДФ “ВМЗ” и Металхим-холдинг - Сопот, бяха получени добри научни постижения. Разкрита беше почти изцяло цитаделата “Аневско кале”, обхващаща укрепителната система с принадлежащите й съоръжения, граждански, църковни, водоснабдителни постройки и беше събран многоброен подвижен археологически материал. Те са свидетелство за бита, изкуството, писмеността и цялостния поминък на обитателите и принадлежността им към българската народност. Впоследствие беше открито подградието, което се е намирало извън крепостните стени и се е разполагало на две нива. Всяка една от терасите е била населена, като по-добре проучена е долната тераса. В нея беше открит манастирски комплекс, църковни постройки и средновековен некропол.

Добрите резултати дадоха повод в чест на 800-годишнината от възстановяването на българското царство през 1985 г. в Сопот да се проведе Национална научна сесия с работна тема "Средновековният замък в българските земи XII-XIV в." Излезе от печат специален сборник от изнесените доклади. Впоследствие бяха отпечатани и редица други публикации от наши и международни форуми, като конгресите в Киев, Лион, а понастоящем се печатат актите от конгреса в Бон, завършил в края на септември 1991 г.

Тази трудна археологическа дейност беше увенчана в крайна сметка със самостоятелно монографично изследване, озаглавено "Средновековната крепост край Сопот", което излезе от печат в края на декември 1991 г. и вече е в ръцете на читателя. Специалисти и любители могат да намерят в него обобщени резултатите от разкопките, придружени с богат илюстративен материал. Това издание отново беше спонсорирано от ДФ "ВМЗ" - Сопот, на която сме задължени да изкажем дълбока благодарност за всеотдайната помощ.

Най-важният научен извод, произтичащ от дългогодишните проучвания, е локализирането и идентифицирането на известния в изворите средновековен град крепост Копсис с крепостта "Аневско кале" и нейните подградия - център на Подбалканската феодална област през XIII-XIV в.

Археологическите разкопки през изминалия сезон, макар и с намален темп поради общоизвестни икономически затруднения, внесоха още данни за историята на селището. В момента те са съсредоточени по разкриване на некропола около църква № 3 в подградието. Бяха разчистени нови 38 християнски погребения, с което общият брой достигна 195.

Със задоволство следва да отбележим, че на състоялата се в края на миналата година среща между директора на АИМ при БАН проф. В. Велков и генералните директори на ДФ "ВМЗ" и Металхимхолдинг - инженерите И. Гунчев и Хр. Минков, беше потвърдено понататъшното спонсориране на обекта като национален паметник на културата.

Археологическите разкопки в бъдеще предвиждат продължаване проучванията на некропола в долната тераса на подградието и по възможност на горната тераса, където те се затрудняват от гъстата растителност.

Инвеститорът не се е отказал от набелязаната програма за консервация на старините, чиито проекти се намират в идейна фаза, но ще се наложи да се изчакат по-благоприятни икономически условия.

Ст. Йорданов (Русе)
В. Димова (София)

РАЗКОПКИ НА ЖИЛИЩЕН КВАРТАЛ В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ЧЕРВЕН

Проучването през 1991 г. беше съсредоточено в жилищен квартал в секторите 4Л-А и 4Л-В в същинския град, разположени северно и западно от църква № 5. Разкриха се части от регулярната градска застройка, датирани от археологическите материали (керамика, монети и др.) от втората половина на XIV в. Дебелината на културния пласт по цялата проучвана територия е 0,30-0,60 м. Съставът му е от сивочерна горяла пръст, ломени камъни, въглени и пепел, фрагменти от горяла керамика от XII-XIV в.

В сектор 4Л-А (северно от църква № 5) бяха разкопани югозападният ъгъл на постройка и три успоредни фрагментирани зида с посока изток-запад, отстоящи на 8 м западно от постройката. В скалната основа между постройката и зидовете са засечени четири четвъртити ями с размери: 0,30/0,50/0,30 м; 0,58/0,50/0,30 м; 0,80/0,45/0,45 м и 1,05/0,53/0,15 м, подредени по приблизително права линия с посока изток-запад. Непосредствено отвън до западната стена на сградата се разкри съоръжение с четвъртита форма, изградено от четири вертикално поставени плочести камъни върху дебел 0,1-0,2 м землен насип. Съоръжението има дължина 1,00 м и ширина 0,8 м. Въпреки значителните разрушения е видно съществуването на обект с неясни засега стопански функции.

В сектор 4Л-В (западно от църква № 5) се разкри двуделно жилище с посока изток-запад (външни размери 11,70/5,10 м и дължини на помещенията - западното 3,80 м и източното 6,20 м), както и северната част на жилище с посока север-юг. Пространството между двете жилища, широко 3,10 м е подравнено с плочести камъни, в насипа под които се разкриват фрагменти от сграфито керамика. Двете сгради са строени от ломени камъни и кал, като стените са запазени на височина до 0,40 м и стъпват върху скалната основа. До югозападния ъгъл, отвън на двуделното жилище има засечена четвъртита яма с размери 0,80/0,45/0,35 м. Непосредствено до западната стена на второто жилище се разкри голяма неравна кухина в скалата (размери 2,20/0,80 м), запълнена вероятно за подравняване на терена с розовобял хоросан. На дълбочина 1,60 м разчистването на хоросана бе прекратено.

Северно, източно и западно от двете сгради се разкриха фрагменти от зидове.

Проучването показа, че кварталът е унищожен от масов пожар. Констатираните значителни разрушения отново потвърдиха тезата, че градските квартали, разположени в южната част на скалния рид, са разрушавани преднамерено с оглед използването на ломения камък за по-късно строителство.

Д. Топтанов (София)
А. Лозанова-Стефанова (Петрич)

СОНДАЖНИ ПРОУЧВАНИЯ В М. "ЛЯШНИЦА" КРАЙ ГР. ПЕТРИЧ

Местността "Ляшница" отстои на около 2 км югозападно от гр. Петрич. Представлява обширна равнинна тераса, разположена в подножието на планина Беласица, с наклон към север. При прокопаването на дълбок изкоп за водопроводен канал са изхвърлени на повърхността фрагменти от сграфито керамика, железни оръдия на труда, дръжки от медни и бронзови съдове. Задачата на проучванията бе да се локализира евентуално наличието на средновековно селище от периода XIII-XIV в.

Сондаж № 1 бе заложен близо до южния край на споменатия изкоп. Културният пласт е с дълбочина до 0,80 м. Не се попадна на архитектурни останки. Открити бяха само няколко фрагменти от сграфито керамика, като преобладаваше битовата керамика от XVII-XIX в.

Сондаж № 2 бе извършен в северния край на изкопа за водопровод, където личеше разрушена поредица от камъни. Разкрита беше малка част от северозападния вътрешен ъгъл на помещение. Зидовете са еднолицеви, на кал, с широчина до 1,20 м, вкопани в терена. Подът е от силно трамбована пръст. Близо до ъгъла към западния зид е прилепено малко открито огнище, оградено от дребни необработени камъни, запълнено с фина дървесна пепел. Открити бяха керамични фрагменти, предимно от периода XVII-XIX в. и една медна турска монета от Махмуд I (1730 - 1754 г.). Явно е, че сме попаднали на сграда от селището, съществувало в този район и по писмени сведения престанало да съществува в средата на XIX в.

Зл. Генова (В. Търново)

СПАСИТЕЛНИ РАЗКОПКИ НА УЛ. "КЕФАЛОВ", ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Разкопките се извършиха с многократни прекъсвания от 6 май до 15 юли 1991 г. Върху предоставен за строеж терен в западния край на ул "Кефалов", между музейната къща "Л. Филипов" и пътеката за Сечената скала. При предварителните изкопни работи, извършени без археологическо наблюдение, културните наслоявания в очертанията на проектираната сграда са унищожени до нивото на жълтата глина или на естествения скален масив.

Теренът е обитаван активно през епохата на османското владичество, с която се свързват останките на жилищна сграда с издълбана в пода на приземното й помещение детелинообразна яма (XVI-XVIIв.), няколко по-късни боклучни ями и кладенец (XVII в.) и последвалата ги през XIX в. ледница, използвана до началните десетилетия на нашия век.

Материалите от по-ранни епохи (VI-VII и XII XIV в.) са разпръснати в отделни петна и късните насипи.

Интерес представлява изсеченият в скалата канал (ширина 20 см) близо до северната граница на проучения терен. Според ст.н.с. Д. Гергова той може да се свърже до известна степен с религиозните вярвания на траките, като се има предвид местоположението му спрямо реката и наличието на подземен водоизточник при източния му край.

Д. Момчилов (Карнобат)

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ В РАЙОНА НА С. ТЕРЗИЙСКО

От 20 до 30 май 1991 г. в района на с. Терзийско бяха проведени теренни проучвания, финансирани от ОбНС - Сунгуларе. В археологическите проучвания взеха участие Димчо Момчилов, Бони Петрунова, Живко Аладжов и Руско Калев. След извършените сондажни проучвания през 1990 г. (с които се постави начало на проучването на района около Терзийската крепост - сондажи в крепостта и разкопки на некропол), работата през 1991 г. продължи по два обекта: проучването на некропола и сондажи на местността "Лива черква".

Местността "Лива черква" отстои на 5 км западно от село Терзийско (и на 1 км запад-северозапад от Терзийската крепост). Край нея минава запазеният средновековен път, известен като "Катърджийския път". Сондажът, осъществен през 1991 г., разкри ранновизантийска (раннохристиянска) базилика. Проучени са олтарното пространство, източната част и западният край. Тя е едноапсидна, трикорабна. В нея е развит двустъпален синтрон. Зидовете са с дебелина от 0,80 м, изградени от големи обработени камъни, споени с бял хоросан. Ширините на двата кораба са: северен - 2,10 м и южен - 2,20 м. Общата ширина на базиликата е 12,70 м, а дължината - 18,80 м. Добре е запазено подово плочесто ниво. Базиликата първоначално е била с три входа, но претърпяла няколко преустройства. По архитектурно изграждане, оскъдния керамичен материал, наличието на ранновизантийско селище северно под нея, тя може да бъде отнесена към края на VI в. Предвижда се ранновизантийската базилика край с. Терзийско да бъде разкрита през настоящата година.

А. Меламед (София)

ПРОУЧВАНЕ НА БАЗИЛИКА В М. "ШИПОТСКО", ГР. БАНСКО

През 1989 г., при теренни обхождания в района на гр. Банско в м. "Шипотско" се регистрира голяма сграда. Направените сондажни проучвания през 1990 г. установиха нейния характер - базилика. Сезонът 1991 г. започна с редовни археологически проучвания на обекта, който е застрашен от земеделската работа в местността.

Проучването даде следните резултати: работи се в осем квадрата с размери 5,00 х 5,00 м, като се установи дължината на сградата по оста запад-изток - 24,00 м; регистрира се помещение от северната страна на пронаоса, беше разчистен пронаоса и се достигна до апсидата на наоса, без да се проучва той в дълбочина. Данните от проведените проучвания показват, че сградата по всяка вероятност е трикорабна базилика, чиито стени са градени от ломен камък и валуни, споени с глина. Дебелината на зидовете варира от 0,60 м до 0,70 м. Открити бяха входове от пронаоса към северното помещение с ширина 1,10 м и от пронаоса към наоса с ширина 1,15 м. На отделни места беше запазена и подовата настилка от каменни плочи с размери 0,70 х 0,40 м. На южната стена на наоса също беше разчистен вход с ширина 1,15 м. Пронаосът има дублиращ зид от юг, като разстоянието между двата зида е 0,60 м и канал с посока северозапад-югоизток и наклон от около 10 на югоизток. Бяха разчистени и 26 гроба, всичките християнски с посока запад-изток, вкопани в терена върху базиликата. Върху площта на наоса се разчистиха части от малка средновековна гробищна църква - еднокорабна, едноапсидна. По всяка вероятност разчистеният некропол е свързан с тази църква.

Намереният материал - керамика (битова и строителна), монети и железни предмети, определят хронологическите граници на обекта в рамките на IV-XII в., като базиликата е от периода на късната античност IV-VI в., а некрополът и свързаната с него църква - от X-XII в.

Р. Поборникова (София)

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ В ДВОРА НА СРЕДНОВЕКОВНАТА ЦЪРКВА "СВЕТИ ИЛИЯ", КВ. ИЛИЯНЦИ, СОФИЯ

И през 1991 г. продължи археологическото проучване на късноантичната сграда и средновековния некропол. Поради ограничените финансови средства бяхме принудени да разкопаем и проучим само два от заложените квадрати в южния сектор на дълбочина 1,20 м от съвременния терен.

От проучените 144 индивида само 35 са от редовни гробове, а останалите 109 - от разрушени следствие продължителното използване на некропола. Ориентацията на скелетите запад-изток и начина на погребване говорят за християнската принадлежност на местното население.

Гробовете, проучени през 1991 г., са бедни на находки. Преобладават фрагментите от късносредновековната керамика, късносредновековни (турски) монети, пръстени и гривни.

В проучвания участък на южния сектор беше разкопана и проучена и западната стена на помещение • 7 от късноантичната сграда.

Минималното заплащане доведе до липсата на достатъчно работници и попречи да бъде изчерпан културният пласт в проучваните два квадрата. Това налага разкопките да продължат и през 1992 г.

К. Попконстантинов, Й. Алексиев (В. Търново)

РАЗКОПКИ НА СТАРИЯ ПРЕОБРАЖЕНСКИ МАНАСТИР

През месец август и септември 1991 г. продължиха разкопките на стария Преображенски манастир със студенти от ВТУ "Св. св. Кирил и Методий". Разкопките се ограничиха само в разкрития през миналия сезон параклис и долепения от запад "притвор", с цел разкриване на очакваните стенописи по северната и южна стена и тяхното сваляне.

След снемането на огромни насипи от строителни разрушения (дебелина над 2,5 м), се разкриха двете стени на параклиса и стенописите върху тях.

Архитектура. Разкри се планът на параклиса, който има издължена правоъгълна форма с дължина 7,8 м (с апсидата - 8,5 м) и ширина - 3-2,95 м. Параклисът има вход от север с ширина 1,20 м. На 2,80 м от западната му стена се разкриха две двойки пилистри. Първата с размери 0,70 х 0,80 м, а втората (източна) - 0,65-0,60 х 0,35-0,30 м, които загатват вътрешното членение на пространството, т.е. оформянето на притвор и наос.

В източната част на южната стена се разкриха две малки ниши (размери: 0,40 х 0,30 м и 0,35 х 0,25 м) като първата, която е на 0,20 м от петата на апсидата, навярно е била диаконикон.

Продължи работата и в "пристройката", долепена до западната стена на параклиса. Горният й етаж навярно е представлявал втори притвор и се е свързвал с горния етаж на параклиса (на ниво на първи етаж двете постройки не са имали връзка, тъй като не е установен вход на западната стена на параклиса на височина до 2,50 м). В ъглите на западната постройка се разкриха четири масивни пилона (размери 1,70 х 1,10 м) и вътрешното пространство има форма на кръст с издължено рамо в оста изток-запад. Вътрешните ъгли на пилоните оформят почти квадрат (размери 2,50 х 1,90), което дава основание за допускането, че над него се е оформял купол. Масивните пилони подсказват и за полуцилиндрично сводово покритие (за наличието му свидетелстват падналите части от свода, изградени от тухли и тънки каменни плочи), както и голямото количество тухли (около 160 цели и няколко стотици натрошени).

Стенописи се разкриха върху двете двойки пиластри, южната и северна стени на параклиса. Те са в лошо състояние - разрушени са от корените на двете големи дървета. Запазени са около 4,5 кв. м, върху които личат изображения на светци, растителни и геометрични орнаменти. Стенописите са укрепвани в процеса на разкриването и свалени от групата на художник-реставратора Ангел Токмакчиев.

Навярно богата стенописна украса е имала и западната пристройка, където се откриха голямо количество нападали стенописи. Навярно тази постройка е стояла дълго време открита, което е довело до отлепването на стенописния слой от стените (както в апсидата на параклиса).

Находки. Откриха се голямо количество декоративни чашки от керамопластичната украса. Чашките са три вида: първият с дълбока чашка и диаметър 10 см, вторият - от същия вид, но с по-малък диаметър - 8 см, и трети вид - с плитка, почти равна чашка и диаметър 6 см. Първите два вида са покрити със зелена глазура, а третият вид - с жълтеникавокафява. Намериха се няколко фрагменти от средновековна битова и сграфито керамика; части от плоча (полукръгла форма) с врязана и релефна украса от мек варовик и няколко големи гвоздея. В притвора беше намерена колективна находка от 54 сребърни монети на цар Иван Александър и сина му Михаил.

Св. Петрова (София)

АРХЕОЛОГИЧЕСКО ПРОУЧВАНЕ НА Т.НАР. “КОСТЕНЕЧКИ МАНАСТИР “ВЪЗНЕСЕНИЕ ГОСПОДНЕ” (“СВ. СПАС”) ДО ДОЛНА БАНЯ

През 1991 г. бяха продължени сондажните археологически проучвания на т.нар. “Костенечки манастир “Св. Спас”. Проучванията бяха финансирани от фирма “Гергиница” ООД. Работи се пет работни дни с пет души работници от гр. Д. баня при изключително тежки климатични условия.

Сондажните проучвания бяха ръководени от н.с. Светла Петрова и научен консултант н.с. Н. Овчаров.

Бяха заложени три сондажа с цел да се проследи трасето на оградния зид, части от който бяха разкрити през 1990 г.

Установи се, че се отнася за сравнително голям по площ (8-10 дка) манастирски комплекс. Той е укрепен с масивна оградна стена, градена от ломени и речни волутъци, споени с бял хоросан. Дебелината на стената е около 1 м, като външното и вътрешното й лице са обмазани. При такава дебелина на стената нейната височина е била вероятно 3,5-4 м. Манастирът е съществувал през XIV-XVII в., като при миналогодишните сондажни проучвания в сондаж • 2 се откриха и фрагменти от червеноангобирана керамика, които ни дават основание да предполагаме, че манастирът е съществувал и във времето на XI-XII в.

От досегашните проучвания се установи, че манастирът е имал два входа. Единият е малък, с ширина 1 м и е разположен близо до северозападния вътрешен ъгъл (на 3,8 м от него), на северната стена. Този вход е свързвал манастира с намиращите се наоколо 250-300 м надолу към дерето стопански сгради. При теренното обхождане през 1989 г., извършено от н.с. Св. Петрова, тук бяха открити множество горели фрагменти от битова керамика, както и голямо количество шлака. Предполагаме, че тук вероятно е било съсредоточено керамичното и железарско производство на манастира. Разполагането му северно от манастира е било с цел да се защити сградата на манастира от евентуални пожари предвид характера на самото производство. При същото обхождане през 1989г. в югоизточния край на терасата, на която е разположена съвременната църква, бяха установени следите от няколко постройки с верижен план.

Официалният вход е бил от запад, където на разстояние 23,6 м от северозападния ъгъл в южна посока беше открит вход, поддържан от пиластър. Беше открита и част от каменна настилка, с която е бил покрит пътят към манастирската врата. За съжаление ширината на този вход (порта) не можа да се установи, тъй като плочникът на кухнята на лагера е стъпил върху него. Разкрити са само 1 м ширина и 5,4 м дължина на плочника.

Всичко това ни дава основание да предполагаме, че при сондажните проучвания през 1990/91 г. сме попаднали на късносредновековната стена (XV-XVII в.), докато някои сгради и евентуално по-ранната крепостна (оградна) стена се намират много извън сега разкритата стена.

Това ни доказва и самият план на откритата стена - неправилен правоъгълник, който се свива в южна посока, без строителите да са били принудени за това от особеностите на терена. Северозападният ъгъл е много остър, а североизточният - тъп, като източната стена е видимо изкривена в източна посока.

Надяваме се археологическите проучвания през 1992 г. да дадат по-обилна светлина относно по-ранното съществуване на манастирския комплекс.

С. Симеонов (Севлиево)

НЕКРОПОЛ № 2 В СРЕДНОВЕКОВНИЯ ГРАД ХОТАЛИЧ КРАЙ СЕВЛИЕВО

При проучването на терена северно и западно от църква № 3, между жилищните сгради, през 1986 и 1987 г. бяха открити 22 гроба. През настоящия сезон разкопахме терена южно от църквата, който е с голям наклон, а при терасирането със земекопна машина е нарушена и стратиграфията му. Затова гробовете се откриваха на различна дълбочина. На площ от 400 кв. м разкрихме още 29 гроба, така че общият им брой е 61 (колкото в некропола около църкви №№ 1 и 2). Всички гробове са ориентирани изток-запад според християнския ритуал, с малки отклонения от тази посока. Телата на покойниците са положени в гробнични ями, като от общия брой на погребаните, четири са положени в ковчези, като единият от тях е допълнително обграден и с камъни. Три случая са комбинирани с дъски и камъни. Дванадесет гроба са оградени от всички страни с камъни. Преобладават гробовете на възрастни хора (36 възрастни, 13 юноши и 12 детски).

В гробовете се наблюдава голямо разнообразие при положението на ръцете. Преобладава позицията - ръце на корема, а в останалите - една от ръцете е към корема или гърдите, а другата край тялото. Само при три случая са опънати край тялото с накити от т.нар. "Варварски подражания" (IV-V в.). Погребален инвентар - гривни, обеци, мъниста, копчета и др. се откриха в 17 гроба. В два от тях около главата и под нея се намериха 2 800 и 1 165 малки тъмносини мъниста, за които може да се предположи, че освен като огърлица, са били обшити и върху забрадка за главата. При пет случая в устата на мъртвия бяха поставени бронзова и желязна халка.

Южно от църквата беше разкрита и една домакинска пещ с фрагменти в нея от глинени съдове от X в. Под нея, или още по на юг - малка част от глинен водопровод и помещение, затворено от каменен зид, и вертикално побити големи каменни плочи.

На базата на погребалния инвентар и останалите материали от домашния бит като ножове, костени шила, игла и др., можем да отнесем некропола в широк диапазон от X до XIV в.

Непроучена остава малка част от източната страна на църквата.

Ив. Бъчваров (Г. Оряховица)

СРЕДНОВЕКОВЕН НЕКРОПОЛ КРАЙ С. ЯНТРА, ГОРНООРЯХОВСКА ОБЩИНА

Проучването на некропола при с. Янтра, Горнооряховска община, започна през 1989 г. Разкрити и проучени бяха 107 гробни ями, които са основната част от средновековен християнски некропол. Освен споменатите запазени погребения, бяха регистрирани други 54 гроба, които са разрушени при мелиоративни мероприятия в района на некропола.

Погребенията, които бяха проучени, се откриха на съвременна дълбочина 0,80-1,20 м. Но от тези данни не могат да се направят цялостни заключения за действителната дълбочина на гробните ями, защото както вече споменахме, в района на некропола са провеждани периодично селскостопански дейности. Освен тях следва и подчертаната денивелация на склона на север, където е разположен некрополът, която също е съдействала за развитие на ерозионните процеси.

Проучените скелети бяха по един в гроб, ориентирани запад-изток, според изискванията на християнския ритуал. Телата на мъртвите са полагани, в преобладаващата си част, направо в гробните ями, но освен този начин при 12 гроба бяха открити части от дървени конструкции на ковчези.

Краката на всички скелети бяха изпънати, докато ръцете бяха намирани в различно положение: свити от лакета към черепа (16 гроба), скръстени върху гърдите или коремната област (63), а при останалите съществуваха вариации на посочените 3 начина.

В погребалния обред, който е прилаган в некропола при с. Янтра, се забелязват и отгласи на съпътстваща езическа традиция - разрушаване на черепа, разрушаване или счупване на части от крайниците. В тази насока може да се причисли и практиката да се поставят монети при мъртвеца - т.нар. "Харонов обол". В некропола бяха открити монети в 39 погребения, като общото количество на монетите от некропола възлиза на 222 екземпляра, като в 29 погребения монетите бяха повече от 1 и достигаха в отделни случаи 22-29 екземпляра.

Освен монети в 59 погребения, предимно с жени и деца, се откриха предмети, свързани с облеклото, и накити. Преобладават медните и оловни копчета, обици и наушници, части от сокай, декоративни метални плочки-прочелници, пръстени, мъниста и др.

Данните от проучения некропол при с. Янтра показват, че той има редица допирни черти с характеристиката на неизвестните досега у нас средновековни некрополи. Това, което съществено го доближава с проучените некрополи от Търново, Ловеч, Луковит, Каварна, е значителният инвентар, открит в гробните ями, но го отличава от тях по факта, че е съществувал в един кратък период. Въз основа на нумизматичния материал некрополът при с. Янтра, Горнооряховска община, се датира в рамките на III-V десетилетие на XIV в.

V. АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ

Лиляна Перничева

УКАЗАНИЕ ЗА РАБОТА ПО ПОКАЗАТЕЛ 203. АВТОМАТИЗИРАНА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА "АРХЕОЛОГИЧЕСКА КАРТА НА БЪЛГАРИЯ"

В регистрационната карта под индекс 203 - Геоморфологични условия се изписва названието на формата, в която нейна част се намира обектът и нейният индекс. Формите на макрорелефа (планина, равнина, низина) са включени в орфографската система (индекс 2040).

0100 Вододел

Линия, която разделя съседни басейни. Най-ясно местоположението му личи в планината, където минава по най-високите части на хребетите. В по-ниските слабохълмисти и равнинни места трудно се установява неговото местоположение и затова се използва терминът "вододелно пространство".

0200 Рид, вододелен рид

Второстепенни планински възвишения между долини на реки, дерета и малки долчинки в планинския и предпланинския район (фиг. 1а, б). Всеки рид има било, склон и подножие, в някои случаи - връх.

0210 Връх на рид

Най-високата част на рида, ясно откроена над билото.

0220 Било на рид

Най-високата линия на рида по посока на неговото простиране.

0230 Седловина

Понижението между две високи точки на рида или мястото, където се съединяват два разнопосочни рида.

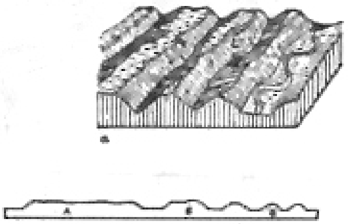

Фиг. 1 а,б) рид, вододелен рид:
А - вододелна повърхнина
Б - рид.

0240 Език на рид

Част от рид, който излиза непосредствено от един склон и се врязва върху равнинен терен или върху речна тераса.

0250 Склон на рид

Наклонена повърхност, разположена между върха и неговото подножие. Профилът на склона може да бъде прав, вдлъбнат, изпъкнал, стъпаловиден. По склона може да има откос, заравнена част, наклонена част, ръб (фиг. 2). Според наклона склоновете се класифицират на: слабо наклонен, (2-4); умерено наклонен (4-7); силно наклонен (7-15); стръмен (15-30); много стръмен (30-60). В границите на всеки склон се различават горна, средна и долна част (фиг. 3).

0251 Горна част на склона
0252 Средна част на склона
0253 Долна част на склона
0254 Подножие на склона

Най-ниската част на склона, зоната на натрупване на склоновите наноси. Изградено е от делувиално-пролувиален шлейф и алувиални наносни конуси.

0255 Склоново стъпало

Структурно обусловена или денудационна стъпаловидна форма на релефа, изрязана в склона.

0256 Площадка на склона

Хоризонтална или почти хоризонтална неголяма част от склона.

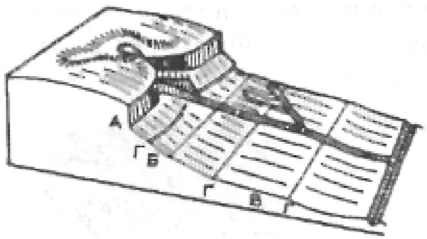

Фиг. 2. Склон:
А - откос
Б - наклонена част
В -заравнена част
Г - ръб

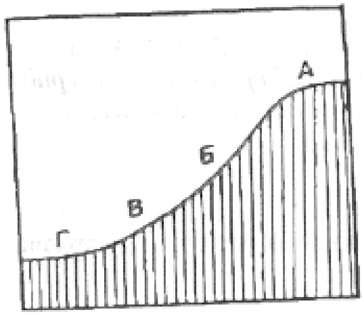

Фиг. 3. Профил на склон:
А - горна част
Б - средна част
В - долна част
Г - подножие

0300 Възвишение (хълм)

Единични възвишения в равнинния или в предпланинския ландшафт. Те са ниски (до 50 м вис.) и високи (до 200 м вис.).

0310 Връх на възвишение
0320 Склон на възвишение
0321 Горна част на склона
0322 Средна част на склона
0323 Долна част на склона
0330 Подножие на възвишението

0400 Твърдица (остатъчно възвишение)

Изолирано възвишение, изградено от устойчиви скали, образувано в резултат на продължителна селективна денудация (фиг. 4). Когато се образува в речна долина с всечени меандри, се нарича завоен хълм или долинна твърдица.

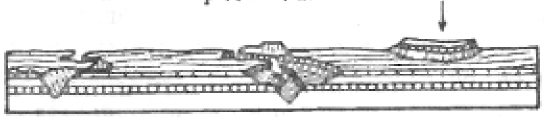

Фиг.4. Остатъчно възвишение

0500 Заравнена повърхнина (денудационна равнина)

Равнина или почти равнинна повърхнина, образувана в резултат на преобладаващото действие на екзогенните процеси и по-малко на ендогенните процеси. Заравнената повърхнина може да бъде вододелна повърхнина (фиг. 1а, б).

0600 Наносен конус

Форма на релефа, образувана от натрупването на разрушен и неспоен късов материал при изхода на временни или постоянни потоци от планинския терен към подножието. Натрупват се в долния край на оврази и речни долини, където става рязко намаляване на живата сила на водата (фиг. 5).

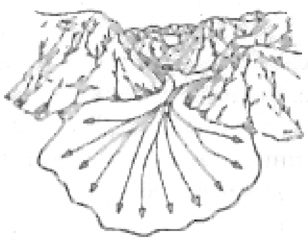

Фиг. 5. Наносен конус

0700 Речна долина

Отрицателна линейна продълговата форма на релефа с общ наклон на изворните части към долното течение на реката. Образува се в резултат на ерозионната дейност на постоянните водотоци - реките. При зрелите речни долини се различават следните елементи: русло, пойма (заливна тераса), надзаливни тераси, долинни склонове.

0710 Долинен склон

Склон, ограничаващ отстрани долинното дъно, нерядко усложнен от речни тераси. Долинните склонове могат да бъдат високи, ниски, стръмни, полегати, вдлъбнати, изпъкнали, стъпаловидни. В зрелия стадий на развитие на долината по долинните склонове са обособени серия от тераси, ограждащи руслото. В ранния стадий от развитието на долината понятията "склон" и "бряг" на река съвпадат.

0720 Долинно дъно

Относително равна и ниска част на долината, включваща поймата и руслото на реката.

0721 Пойма (заливна речна тераса)

Относително равна част на дъното на речната долина, покрита със съвременен алувий, заливана при пълноводие. На повърхността на поймата на зрялата речна долина могат да бъдат развити сухи русла (езера, старици, брегови валове, притерасни понижения, наложени наносни конуси от притоците на реките и др.).

0722 Русло

0730 Речен бряг

Ивица на взаимодействие между сушата и русловия поток. Речният бряг може да бъде ерозионен (размиван от потока) и акумулационен (нарасващ от наносите). В процеса на разрушаване на речния бряг голяма роля играят свлачищата, срутищата, сипеите. Речните брегове са залети (поймени) и незалети (основни терасови).

0740 Речна тераса (надзаливна тераса)

Фрагменти от древни прорязани дъна от долини. Образувани са от дейността на реката при нейното геоморфоложко развитие. Фиксират се в пределите на долинните склонове. Речната тераса е заравнението между двата склона - възвишаващ се и спадащ. Делят се на ниски и високи. В по-големите речни долини у нас са обикновено до шест на брой. Елементите на терасата са: същинска тераса, тил, ръб, отстъп (фиг. 6).

0741 Ниски тераси (I - III тераса, вис. до 40 м.)

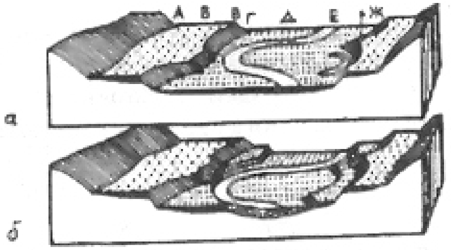

Фиг. 6 а, б) речна тераса:
А - тил
Б - същинска тераса
В - ръб
Г - отстъ
Д - пойма
Е - русло
Ж - език.

0742 Високи тераси (IV - VI тераса, вис. да 100 м)

0743 Същинска тераса

Равна или слабо наклонена към долината заравнена част на терасата, ограничена между тила на терасата и нейния ръб.

0744 Тил на речната тераса

Задният край на терасата до отстъпа към по-високата тераса или повишаващия се склон.

0745 Ръб на речната тераса (вежда, външен край)

Ивицата, разделяща равната част на терасата от отстъпа (стръмната част на терасата).

0746 Отстъп на речната тераса

Стръмният склон на терасата, който ограничава долната част в посока към младата част на долината.

0750 Език на речната тераса

Част от надзаливна речна тераса, която се издава върху по-ниската, най-често заливната тераса вследствие на денудационни и ерозионни процеси (фиг. 6).

0800 Меандър

Завой на руслото на равнинна река. При формирането му участват водни течения, които не съвпадат с посоката на основния речен поток. Меандърът има вдлъбнат (обикновено стръмен) бряг и изпъкнал (обикновено полегат) бряг. Когато завоят на меандъра стане подковообразен, започва процес на превръщането му в старица.

0900 Старица

Водоем в поймата на реката. Представлява отделен от основното русло ръкав или проток от стар завой на реката. Има продълговата и извита форма или подковообразна форма.

1000 Речен остров

Сушев участък от речното легло, обкръжен от всички страни с вода. Различават се два вида: наносен речен остров, изграден от речните наноси, и ерозионен речен остров, изграден от основна скала, която реката разрушава. Наносните острови могат да менят положението си.

1100 Ждрело

Речна долина, всечена в карстиращи се скали. Склоновете в най-горните части са изпъкнали, след което почти отвесни. Долинното дъно се заема почти изцяло от водното течение.

1200 Котловина

Отрицателна форма на релефа, която се състои от котловинно дъно и склоновете на планините, които я ограждат от всички или почти от всички страни.

1300 Падина

Малка котловинна форма, понижение между ограждащи хълмове; може да няма отчетлив котловинен характер.

1400 Дол

Отрицателна ерозионна форма с овални очертания в план, U-образен профил, полегати склонове и широко дъно. Има различни размери.

1500 Валог (ерозионен валог)

Преходна форма между овраг и елементарна долина. Отличава се с оформено дъно, в което е всечен ерозионен канал, по който се оттичат сезонните води. При подсичане на водоносен пласт отокът може да бъде постоянен. Склоновете обикновено са праволинейни и не напълно стабилизирани.

1600 Овраг (дере)

Отрицателна ерозионна форма, образувана от действието на временно течащи води. Има V-образен профил и размери: дълбочина около 10-12 м, ширина 50 м и повече.

1700 Ровина

Отрицателна ерозионна форма на релефа, образувана от действието на временно течащите потоци върху склона. Има V-образен профил и размери: 1 - 2 м и ширина 2 - 5 м.

1800 Свлачище

Форма на релефа, образувана при свлачищен процес, т.е. придвижване на земни маси по склоновите повърхнини. Свлачища възникват най-често по склоновете на речни долини, изградени от редуващи се водоносни и водоупорни хоризонти.

1900 Сипей

Форма на релефа, образувана от продължително натрупване на несортирани разрушени части в подножията на склоновете. Сипеите обикновено имат форма на конус, чийто връх се намира в горната част на склона. Най-големите късове се разполагат в периферията на конуса.

2000 Кално-каменен поток

Внезапно възникващ поток в руслата на планинските реки в резултат на интензивни валежи или снеготопене. Кално-каменният поток е в състояние за кратко време да придвижи огромно количество разрушен материал. Може да има катастрофален характер.

2100 Лагуна

Преграден от пясъчна коса или пясъчен вал морски залив. Водата има по-висока соленост от морската. В лагуната не се вливат реки.

2200 Лиман

Езеро, представляващо преградени от пясъчни валове морски залив, в който се вливат различни по големина реки. Водата в лиманите има по-ниско съдържание на сол от прилежащия морски басейн или е пресноводна.

2300 Крайбрежие

Ивица от сушата, разположена успоредно на брега, върху която се чувства денонощният ход на въздушната (бризова) циркулация. Достига до около 50-60 м от брега навътре в сушата.

2400 Брегова ивица

Подводна и надводна част от крайбрежието и прибрежието. Формирана и формираща се под прякото влияние на вълновата дейност. Включва съвременния бряг с подводните и надводни тераси комплекси.

2500 Плаж

Песъчлива или чакълеста ивица от бреговата зона, заливана при максимално ниво на морския или езерен басейн.

2600 Крайбрежни дюни

Пясъчни дюни в плажевата зона, на морския бряг, образувани от навяване на пясък.

2700 Залив

Участък от акваторията, при който бреговата линия прави чупка или система от начупени линии в посока на сушата.

2800 Нос

Вдаден навътре в акваторията участък от бреговата ивица. Чупка на бреговата линия по посока на водния басейн.

2900 Полуостров

Част от сушата, от трите страни оградена с водна площ.

3000 Остров

Част от сушата, оградена от всички страни от водна площ на море или езеро.

3100 Провлак

Тясна ивица земя, съединяваща две съседни части от сушата или остров с континента.

3200 Делта

Големи по размери зони на алувиално седиментоотлагане на различни по големина речни долини около устието им в морски или континентални водни басейни. Делтите имат континентална и подводна част.

3300 Пещера

Естествена галерия в карстиращи се скали, образувана от подземни водни потоци и реки.

3310 Пещерно преддверие

3320 Пещерни зали

Разширение в пещерите, често места, където се събират две или повече пещерни галерии.

3330 Пещерни галерии

3400 Скален навес

Хоризонтално образувание, малка пещера без разклонения и коридори.

3500 Пещера пропаст (карстов кладенец)

Вертикална шахта с вертикален коридор-комин. Има цилиндрична форма и дълб. 80-100 м, диам. 5 - 10 м.

3600 Карстово поле (карово поле)

Открита повърхнина, образувана от карстиращи се скали, избраздена от карите.

3600 Кари

Различни по размери бразди върху карстираща се скална основа. Следват различните по произход и вид вертикални и коси пукнатини.

* * *

Определенията на формите на микрорелефа са направени въз основа данни, предоставени от доц. Г. Балтаков от Катедра по геоморфология в СУ “Св. Климент Охридски” и са систематизирани и адаптирани за нуждите на Археологическата карта на България от автора. За целта са използвани и следните трудове по геоморфология: М. Климашевски, Обща геоморфология, Варшава, 1973; Р. Христов, Геоморфология и кватернерна геология, С., 1977; Д. Панов, Обща геоморфология, М., 1966.

Н. Дамянов, Ат. Киряков (Смолян)

ТЕРЕННО ОБХОЖДАНЕ В ОБЩИНА СМОЛЯН

През 1991 г. се работи главно по попълване археологическата карта на Средните Родопи - прецизно картиране на известни археологически паметници и откриване на нови археологически обекти.

Проведе се експедиция "Горна Арда", в резултат на която се попълниха регистрационни картони общо за 42 обекта в землищата на селата Могилица, Арда, Турян, Кошница и Чокманово (10 селища, 10 плоски некропола, 12 могилни некропола, 2 крепости, 3 църкви и 5 светилища).

Направено беше и геодезическо заснемане на средновековните крепости край Смолян, Подвис, Кошница и Могилица.

Е. Пенкова, А. Божкова (София),
С. Пищалов (Благоевград)

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В КРЕСНЕНСКАТА КОТЛОВИНА

Теренните археологически обхождания, проведени между 5 и 9 ноември 1991 г. в района на Кресненската котловина, са част от учебна и научна програма "Планината и нейното население" на ЮЗУ "Неофит Рилски" с ръководител проф. д-р М. Тачева. Средствата бяха осигурени от ЮЗУ "Неофит Рилски".

Експедицията се проведе в северната част на Кресненско-Санданската котловина по левия бряг на Струма, в западното подножие и ниски склонове на Пирин. Обходени бяха значителни части от землищата на селата Долна и Горна Градешница, Илинденци и Плоски, открити бяха някои нови движими археологически паметници - надгробни плочи, вкл. с надпис, оброчни плочи и др., регистрирани и документирани бяха 23 археологически обекта. Два от обектите се отнасят към праисторическите епохи - неолит и енеолит (Илинденци, Плоски), три от първо хилядолетие пр. н. е. (Плоски), а останалите - към римската и късноантичната епохи. Обектите от първите векове на новата ера вероятно покриват в голяма част градската територия на античния град Нейне и реконструират гъста селищна мрежа в изследвания район. Като цяло те имат разнообразна топографска характеристика - предпочитани са естествено защитени плата с ниски планински възвишения, но се срещат и обекти в равнинни местности. По откриваните оброчни плочи може да се съди и за присъствието на няколко антични светилища в района (Хилядница, Пушовец, Щавен, Вологито), като правило, свързани с обектите, обхващащи по-голяма площ.

Милена Тонкова (София)

ТЕРЕННИ ОБХОЖДАНИЯ В РАЙОНА НА ЧИРПАНСКИТЕ ВЪЗВИШЕНИЯ

В периода юли - ноември 1991 г. бяха направени теренни обхождания в землищата на селата Съединение, Сърневец и Спасово в района на Чирпанските възвишения. Цел на обхода беше установяване археологическата среда на откритите в м. "Стублата" при с. Съединение и в землището на с. Спасово два фрагмента от надписи на гръцки език от елинистическата епоха. Като резултат беше попълнена информацията за три обекта от късножелязната епоха и локализирани 7 нерегистрирани досега селища от късножелязната, римската, късноантичната и средновековната епоха. Вторият етап на теренното обхождане протече под формата на семинар на археологическа карта на България.

Т. Кънчева-Русева, В. Игнатов, Кр. Велков (Нова Загора)

ТЕРЕННИ ПРОУЧВАНИЯ В НОВОЗАГОРСКА ОБЩИНА

През 1991 г. се проведоха теренни проучвания в новозагорска община. Цел на обхожданията беше точното локализиране с помощта на топографски карти на археологически обекти и по възможност определяне вида и хронологията им. Проучванията се извършиха във връзка с продължаване работата по изготвяне археологическа карта на района, като част от цялостната археологическа карта на България. Изследвани бяха част от землищата на селата Научен, Съдийско поле и Коньово.

Средствата бяха осигурени от бюджета на Историческия музей - Нова Загора.

При подготовката за обхожданията използвахме някои публикации за археологически обекти и отделни находки от землищата на тези села - братя Шкорпил, Г. Русоески, Г. Кацаров, В. Миков, Д. П. Димитров, Т. Герасимов, П. Делирадев, Евг. Христова, М. Кънчев и Б. Борисов; архивни материали за археологическата карта на Новозагорско на Н. Койчев и М. Кънчев; информация от фонда на Исторически музей - Нова Загора.

Селата Научене и Съдийско поле са разположени в най-южните склонове на Сърнена Средна гора, а Коньово - по долината на р. Блатница, между южните склонове на Сърнена Средна гора и Светиилийските възвишения.

Село Научен

В землището на селото бяха регистрирани следните археологически обекти:

Селищна могила в местността Цветкова чешма. Разположена до извор с постоянно течаща вода. Има разлата форма, занижена от селскостопанската обработка. Размери: диаметър 70 м, височина 1,50 м. По повърхността и около могилата се намериха голямо количество фрагменти от глинени съдове, оръдия от камък, кремък, фрагмент от дъно с отпечатък от плетка, фрагмент от глинен прешлен за вретено. Материалите се отнасят към новокаменната и бронзовата епоха.

Селище в същата местност, с площ от 125 дка, в което пространство влиза и селищната могила. До повърхността се намериха ломени камъни с различна големина, върху някои от които има следи от хоросан, фрагменти от строителна керамика, а също така и фрагменти от глинени съдове - сива тракийска, амфори и чернофирнисова керамика. Намерените материали се отнасят към късножелязната епоха.

Некропол от две могили в същата местност.

Сърнена могила. Размери: диаметър 52 м, височина 5,70 м. По могилата личат стари иманярски изкопи, както и нов от южната периферия до центъра ѝ с размери: дължина 10 м, ширина 0,80 м и дълбочина 3 м. В профила на този изкоп се вижда, че насипът на могилата е от пръст, с различен цвят и структура.

Дервишка могила. Намира се западно от селищната могила. Размери: диаметър 21 м, височина 1,80 м. В центъра на могилата има стар иманярски изкоп, от който личи, че могилата е натрупвана от камъни и пръст.

Селище в местността "Судели махле". Заема площ от 40 дка. По повърхността се намериха фрагменти от строителна керамика и глинени съдове от периода I - IV в. По сведения на горския през 70-те години в района на селището при риголване е открита гробна камера, зидана с камъни и покрита с каменни плочи, в която са намерени въглени, пепел и фрагменти от глинени съдове. Приблизителни размери: 1х1 м и дълбочина 1,50 м.

Западно от това селище се намира надгробната Малка могила. Размери: диаметър 40 м, височина 1,10 м. Могилата е силно занижена от селскостопанската обработка.

Селище в местността "Кованлъка", разположено северозападно от селото, с площ от 235 дка. По повърхността се намериха фрагменти от строителна керамика, шлака, фрагменти от глинени съдове. Единични фрагменти се отнасят към ранножелязната и късножелязната епоха, а голяма част - към периода V - VI в., XI -XII в. и османския период. При направата на микроязовир на територията на селището са попаднали на некропол, като следи от гробни ями и сега се очертават в северния профил на язовира. От същото селище произхожда колективна находка от сребърни монети на Иван Александър.

Укрепено място в местността "Черковището", с форма на трапец. Стените са маркирани от струпвания на ломени камъни. Те затварят пространството с дълга основа север-юг 60 м, югозападна - 50 м, северозападна - 20 м и северна - 30 м. Местността е обрасла с храсти, което затруднява наблюдението.

Село Съдийско поле

В землището на селото бяха регистрирани следните археологически обекти:

Селищна могила "Копана". Разположена в местност със същото наименование. Има овална форма. Занижена е от селскостопанската обработка, с размери: диаметър 70 м, височина 6 м. По повърхността на могилата се намериха късове отухлена стенна мазилка, фрагменти от хромелни камъни, брадви, тесли, чукалки, дъно с отпечатък от плетка, фрагмент от глинен крак на фигурка, фрагменти от глинени съдове, кости от животни. Намерените материали се отнасят към новокаменната епоха - период Караново IV и каменомедната епоха.

Селище в същата местност, в чиято територия влиза и селищната могила. По повърхността му се срещат ломени камъни с различни размери, особено западно от могилата, шлака, фрагменти от строителна керамика и глинени съдове, отнасящи се към късножелязната и римската епоха. От същата местност произхождат две съкровища от римски императорски монети - от края на II до средата на III в.

В същата местност има могилен некропол от две могили.

Ламбова могила. Намира се източно от селищната могила. Размери: диаметър 40 м, височина 8 м. Могилата не се обработва, с изключение на периферията. Намерени са фрагменти от глинени съдове от каменомедната епоха. Вероятно при натрупване на могилата е използвана пръст от Копаната могила.

Дядо Трифонова могила. Намира се югозападно от Копаната могила. Размери: диаметър 38 м, височина 4 м. В центъра й има скорошен иманярски изкоп, с размери: 4,60 х 2,60 м и дълбочина 1,20 м. От профила на изкопа се установява, че насипът се състои от ломени камъни и бяла глинена пръст.

Сграда в местността “Черковището” (“Черковчето”), разположена източно от Съдийско поле. На повърхността са разпръснати ломени камъни, които очертават постройка с правилна форма, с размери: около 30 х 15 м. Постройката е ориентирана по надлъжната си ос запад-изток. Намериха се фрагменти от строителна керамика и хоросан, примесен със счукани тухли.

Южно от селските гробища беше регистрирана надгробна могила, с диаметър 15 м и височина 1 м.

Село Коньово

В землището на селото бяха регистрирани следните археологически обекти:

Селищна могила Дядо Ненова. Намира се южно от жп гарата на селото. Южно от могилата протича р. Блатница. Могилата има куполообразна форма. Не се обработва, с изключение на периферията. Размери: диаметър 140 м, височина 12 м. По повърхността и в района на могилата се намериха керамични фрагменти, част от каменна брадва, кръгла стеничка от съд. Намерените материали се отнасят към каменномедната и бронзовата епоха.

На 100 м източно от Дядо Ненова могила се намира селище, с площ 10 дка. Намерените керамични фрагменти могат да се датират към каменномедната и бронзовата епоха.

Селищната Йорганджийска могила е разположена северозападно от селото, в гората Карапилит. Силно занижена от селскостопанската обработка, с размери: диаметър 120 м, височина 1,80 м. Намериха се керамични фрагменти, късове отухлена стенна мазилка, кости от животни, ломени камъни с различна големина, фрагмент от каменна брадва. Намерените материали се отнасят към каменномедната и бронзовата епоха.

Южно от Боз баи бе локализирано селище. По повърхността се намериха фрагменти от строителна керамика и глинени съдове, които се датират в римската епоха.

Югоизточно от това селище се намира некропол от пет могили. Три от тях са силно занижени от системната селскостопанска обработка, а останалите две са нарушени от иманярски изкопи и окопи.

При теренните обхождания беше констатирано, че голямата част от археологическите паметници, особено селищните и надгробните могили са занижени от селскостопанската обработка. Така например Йорганджийската могила е намалена от 5 м на 1,80 м. Почти няма надгробна могила без иманярски изкопи.

VI. ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ